

ƏDƏBİYYAT

DƏRSLİK

LAYINHƏ

5

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

LAYİHƏ

AFƏT SÜLEYMANOVA, TƏRANƏ BAĞIROVA,
İLHAMƏ MURADOVA

Ümumtəhsil
məktəblərinin

5

ƏDƏBİYYAT
fənni üzrə

-ci sinfi üçün
DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
tahsil_az@yahoo.com və **derslik@edu.gov.az**
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

LAYİHƏ

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

“Ədəbiyyat” fənni vasitəsilə nəyi öyrənəcəksən?	8
---	---

OXU HAQQINDA NƏ BİLİRİK?

Hikmət Ziya. “Sevimli məktəb”	10
Oxunun təşkili yolları	11
Ələmdar Quluzadə. “Alim və quldur” (İxtisarla)	13

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİR

Mikayıl Rzaquluzadə. “Xan çinarın bir yarpağı” (Bədii əsərlərdə təsvirin müəyyən edilməsi)	18
--	----

I. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ İDEYANIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Bəxtiyar Vahabzadə. “Müəllim” (Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi)	20
Bəxtiyar Vahabzadə. “Müəllim” (Əsər üzərində iş)	22
Mixail Prişvin. “Tala” (Əsər üzərində iş)	24
Tofiq Bayram. “Ən gözəl” (Əsər üzərində iş)	28
Süleyman Rüstəm. “Azərbaycana gəlsin” (Əsər üzərində iş)	30
“Üçrəngli bayraq” mövzusunda essenin yazılması	32

II. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ FİKRİN OBRAZLI İFADƏSİ

Səməd Vurğun. “Azərbaycan” (Bədii təsvir vasitələri – məcazlar)	37
Süleyman Rəhimov. “Güzgü göl əfsanəsi” (Bənzətmə və epitetin müəyyən edilməsi)	41
Əliağa Kürçaylı. “Bakı” (Duyğuların təsviri)	46
İbrətəməz hekayələr (Təsviri mətnə dəqiqləşdirici faktlar)	48

LAYIHƏ

“Prezident məni tanıyırdı”.

Boris Polevoy. “Mən gölməçələrdən atıla bilirəm”

(Əsər üzərində iş)51

Zəlimxan Yaqub. “Qara xəbərin acısı” (Müstəqil iş).....54

“Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)”.

Essədə təsvir vasitələri.....57

Esse üzərində iş59

III. BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN HİSSƏLƏRİ

Aleksandr Puşkin. “Qış səhəri” (Bədii əsərlərin hissələri)61

Sabir Əhmədli. “Şəhidlər xiyabanı”.

“İşıq söndürmə” (Əsər üzərində iş)64

Essenin hissələrinin yaradılması69

Esse üzərində iş: yazılmış essenin yoxlanılması.....69

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ NƏQLETMƏ

I. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ OBRAZLAR

Lev Tolstoy. “İlyas”

(Nəqletmə xarakterli mətnin xüsusiyyətləri)74

Mustafa Çəmənli. “İgid Mübariz”

(Əsərdə proqnozlaşdırma)78

Mustafa Çəmənli. “İgid Mübariz”

(Əsərdə obrazın başlıca xüsusiyyətləri).....81

İbrahimbəy Musabəyov. “Rzanın qutusu”

(Əsərdəki obrazların xüsusiyyətlərinin müqayisəsi)83

Teymur Elçin. “Qarğanın məktəbi”,

Əzizə Əhmədova. “Ana laylası”

(Ayrı-ayrı əsərlərdəki əsas obrazların oxşar və

fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsi).....87

Nəqletmə xarakterli essədə obrazın yaradılması.....98

LAYIHƏ

II. NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ƏSƏRLƏRİN QURULUŞU

Əzizə Cəfərzadə. “İki ana”

(Nəqletmə xarakterli mətnədə hadisələr və onların ardıcılığı)99

Zahid Xəlil. “Akvarium balığı”

(Əsər üzərində iş)101

Nəqletmə xarakterli essədə hadisələrin ardıcılığı.....106

“Çillələr” (Nəqletmə xarakterli mətnlərdə

hadisələri müəyyən etməklə onu hissələrə ayırma).....107

“Qaranquş əfsanəsi” (Əsər üzərində iş).....112

Cəsarət tələb edən əhvalatla bağlı nəqletmə xarakterli esse

(Essenin hissələri).....114

“Şir və tülkü” (Nəqletmə xarakterli mətnin elementləri)115

Rəşid bəy Əfəndiyev. “Uşaq və qarışqa”.

“Ayı və qarışqa” (Nəqletmə xarakterli mətnlər

arasında oxşar cəhətlərin müəyyən edilməsi).....120

Rəşid bəy Əfəndiyev. “Uşaq və qarışqa”.

“Ayı və qarışqa” (Əsər üzərində iş).....125

Nəqletmə xarakterli essenin elementləri125

Fuad Tanrıli. “Mən azərbaycanlıyam”

(Əsərin nəql edilməsi)126

Əsərin ümumiləşdirilməsi və nəticənin çıxarılması130

Nəqletmə xarakterli essenin yazılması131

İnşa yazının təşkili132

Yazının planlaşdırılması və qeydlərin götürülməsi135

İlkin nümunənin hazırlanması136

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması137

Zəlimxan Yaqub. “Bir dahi doğulub gəldi dünyaya”

(Ümumiləşdirici dərs).....139

LAYİHƏ: *Məmməd Namaz. “Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır!”*143

Təfiq Bayram. “Alqış deyim”145

LAYİHƏ

SİNİFDƏNXARİC OXU

Gülhüseyn Hüseynoğlu. Müəllimin arzusu	148
İslam Səfərli. Müəllim	151
Məmməd Araz. Göy göl	153
Tofiq Mütəllibov. Yaxşılığa yamanlıq	154
Mirmehdi Seyidzadə. Payız mənzərəsi	157
Natiq Rəhimov. Həzrəti İsmayıl	158
Mirəli Vəkiloğlu. Həmrəylik bayramın mübarək olsun!	160
Məmməd Araz. Bizi Vətən çağırır!	161
Azərbaycan cavanları. El çələngi	162
Oqtay Rza. Xocalı	163
Gülhüseyn Hüseynoğlu. Bərk ayaqda (İxtisarla)	164
Qabil. Qoy danışsın təbiət	170
Aşıq Şəmşir. Novruz bayramı	171
Əliağa Kürçaylı. Bizim planet.....	172
Rəsul Rza. Şuşa (İxtisarla).....	175
Abdulla Şaiq. Kiçik qəhrəman.....	176
Əli Vəliyev. Qənirsiz gözəl.....	179
Marağalı Əvhədi. Elm haqqında	181
Eyvaz Zeynalov. Oğru	182
Hikmət Ziya. Dəvənin balasıyla söhbəti	186
Hüseyn Arif. Azərbaycan	188
Mədinə Gülgün. Abşeron bağlarında.....	190
Hüseyn Hüseynzadə. Qız qalası	191
İzahlı lüğət	192
İnternet ünvanları	199
Dərsliyə daxil edilmiş əsərlərin müəllifləri haqqında qısa məlumat.....	201

LAYİHƏ

“ƏDƏBİYYAT” FƏNNİ VASİTƏSİLƏ NƏYİ ÖYRƏNƏCƏKSƏN?

Əziz məktəbli, yəqin ki, bu kitabı ilk dəfə görəndə düşünmüsən: “Görəsən, bu fənn vasitəsilə mən nəyi öyrənəcəyəm? Görəsən, burada nədən bəhs edilir? Bu dərslik mənə hansı bilik və bacarıqlara yiyələnməkdə kömək edəcək?”

Yeni tanış olduğun bu fənnin adı “Ədəbiyyat”dır. Əvvəlcə, gəl aydınlaşdıraraq, görək “ədəbiyyat” nə deməkdir. “Ədəbiyyat” ədəb sözündən yaranıb. Mənası tərbiyə, əxlaq, mərifət deməkdir.

Ədəbiyyatın tarixi çox qədimdir. Onun yaşı elə insan cəmiyyətinin yaşı qədərdir. Ədəbiyyat iki yolla yaranıb inkişaf edir: şifahi və yazılı. Şifahi ədəbiyyat şifahi şəkildə, yazılı ədəbiyyat isə yazılı şəkildə yaranıb yayılır. Şifahi ədəbiyyat yazılı ədəbiyyata nisbətən daha qədimdir. Şifahi ədəbiyyatın konkret müəllifi olmur, o, ümumxalq yaradıcılığının məhsuludur. Yazılı ədəbiyyat isə müəllifli ədəbiyyatdır. Şifahi ədəbiyyata “folklor” da deyirlər. Bu, ingilis sözü olub, xalq müdrikliyi deməkdir.

Folklorla nəğmələr, mahnılar, bayatılar, ağılar, laylalar, oxşamalar, yanıltmaclar, nağıllar, əfsanələr, lətifələr, dastanlar, xalq oyun-tamaşaları və s. aiddir. Yazılı ədəbiyyata isə hekayə, povest, roman, şeir, dram əsərləri və s. aid edilir. Bəs bu sadaladıqlarımız bir-birindən nə ilə fərqlənir?

Sən dörd il ərzində çoxlu bədii mətn oxumusan. Ədəbiyyat söz sənətidir. Bu sənət vasitəsilə insan düşüncələrini, arzu və istəklərini obrazlı şəkildə əks etdirir. Burada “obrazlı” sözü, yəqin ki, sənə tanış deyil. Bu sözün mənasını irəlindəki dərslərimizdə başa düşəcəksən.

Sən bu mətnləri oxuyanda onları fərqləndirən xüsusiyyətləri bilmirdin. Bu ildən öyrənməyə başladığın “Ədəbiyyat” fənni sənə bu xüsusiyyətləri görməyi, mətnləri fərqləndirməyi öyrədəcək. Sən həm bu dərslərdə, həm də qarşıdan gələn illərdə müxtəlif xarakterli mətnlərlə tanış olacaq, onları bir-birindən fərqləndirə biləcəksən, oxuduğun əsərlərdən bəhrələnməyi bacaracaqsan. Əldə etdiyin bilik və bacarıqlar sənə mütaliəni sevdirecək, həm şifahi, həm də yazılı nitqini xeyli inkişaf etdirəcəkdir. Bu yolda sənə uğurlar arzulayırıq.

LAYIHƏ

OXU HAQQINDA NƏ BİLİRİK?

Məktəbli dost! Əvvəlki illər test yoxlamalarında tez-tez iştirak etməklə, yəqin, müəyyən təcrübə toplamısan. Həmin yoxlamaların bir çoxunda müəllimlərin sənə oxu və yazı bacarıqlarına hansı səviyyədə yiyələndiyini müəyyən etmişlər. Bəs sən özün öz bacarıqlarını dəyərləndirə bilərsənmi? Məsələn, mətni necə oxuyursan? Tərtib etdiyin mətnləri necə yazırsan?

Bu bölmədə verilən təlimatlar sənə öz oxu və yazı bacarıqlarını dəyərləndirməkdə kömək edəcəkdir.

LAYIHƏ

Günəşin şəfəqində
Yuyunanda çöl-çəmən,
Xoş ətrini yayanda
Hər yana gül-yasəmən.
Atlas don geyinəndə
Zirvəsi qarlı dağlar,
Şırhaşırıla axanda
Sərin sulu bulaqlar.
Axşam, ya səbh çağında
Xəfif külək əsəndə,
Bağları yarpaqların
Pıçıltısı gəzəndə,
Köpüklənib coşanda
Göy suları Xəzərin...
Dincəldik biz fərəhlə
Qoynunda ağ günlərin.
Dənizdə qağayıtək
Qanad açıb üzüdük biz,
Bu diyarı səyyahtək
Oymaq-oymaq gəzdik biz.
Keçdik sıx meşələrdən

Gen düzləri dolaşdıq,
Neçə gur çay addayıb,
Neçə dərədən aşdıq.
Kəmənd atıb dırmandıq
Sıldırım qayalara,
Arxamızda çantamız
Üz qoyduqsa biz hara –
Göy yamaclar, örüşlər,
Bu yerin dağı-düzü...
Əlvan mənzərəsiylə
Oxşadı qəlbimizi.
Ana məktəb, indi də
Gəlirik, aç qoynunu.
Bağrına bas yenə sən
Öz qızını, oğlunu!
Fərəh dolu günlərdən
Yeni qüvvət alaraq
Dönürük biz yanına
Almaçıq, üzüag.
Arzumuzu bilirsən;
Ucalt, sevimli məktəb,
Bir pillə də bizi sən!

OXUNUN TƏŞKİLİ YOLLARI

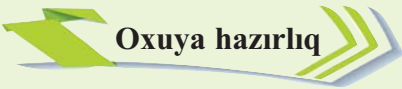

Heç olubmu ki, bir mətni dəfələrlə oxuyasan, amma mənasını başa düşməyəsən? Yaxud hər hansı bir mövzuda inşa yazmaq üçün nə qədər düşünsən də, lazım olan fikirlər ağına gəlməsin? Əgər sən oxu və yazının təşkili yollarını bilsən, belə çətinliklərlə qarşılaşmazsan.

İlk növbədə, mətnin xüsusiyyətlərinə fikir vermək lazımdır. Mətn var ki, orada hər hansı hadisə nəql edilir, mətn var ki, orada əşya və ya hadisə təsvir edilir. Elə mətnlər də var ki, orada aparılan araşdırmaların nəticələri əks etdirilir. Oxucu əvvəlcə mətnin xüsusiyyətini müəyyənləşdirməli, sonra oxuya və ya yazıya başlamalıdır.

Oxunması nəzərdə tutulan bütün mətnləri düşünərək oxusan, orada yazılan hər şeyi başa düşərsən. Fikirləşirsən ki, bunu necə etmək olar? Çox asan. Mətni yaxşı başa düşmək üçün oxuya hazırlaşmalısan. Sınanmış üsullardan istifadə etməlisən ki, oxuduğunu başa düşə biləsən. Oxuyandan sonra isə aldığın məlumatın üzərində işləməlisən. Gəlin bütün bunları necə etməyin yolları ilə daha yaxından tanış olaq.

Tapşırıq 1. Ələmdar Quluzadənin “Alim və quldur” hekayəsini oxumazdan əvvəl aşağıda göstərilən ardıcılıqla oxuya hazırlıq işi apar. “Oxu zamanı” başlıqlı təlimatla da tanış olandan sonra mətnin oxusuna başla. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşün.

Oxuya hazırlıq

Düşünən oxucunun əlində sadə karandaş olmalıdır. Yeri gəldikcə qeydlər aparmaq üçün bu, çox lazımdır. İstənilən dəftərxana mağazasında yapışqanlı, kiçikölçülü rəngli kağızlar satılır. Hər hansı qeyd aparmaq üçün həmin rəngli qeyd vərəqlərini kitabda istədiyin yerə yapışdırıb, üzərində karandaşla öz qeydlərini yazıya bilərsən. Sonra onları kitabdan asanlıqla qoparmaq olur.

Oxudan əvvəl

1. Fikrini cəmləşdir.
2. Mətnin başlığını oxu.

3. **Fikirləş:** “Bu barədə indiyə qədər nə oxumuşam, nə eşitmişəm, hansı tamaşaya baxmışam?”. Yəni “Mən bu barədə nə bilirəm?”

4. “Nə üçün bu mətni oxuyuram? Bildiklərimdən əlavə daha nələri öyrənmək maraqlı olardı?” sualları ətrafında düşünərək oxunun məqsədini müəyyən et.

5. Başlıq və yarımbaşlıqlara, şəkillərə, həmçinin digər diqqət cəlb edən məqamlara nəzər sal.

6. Əldə etdiyin bu ilkin məlumatlara əsasən çalış ki, mətndə nədən bəhs olunması barədə əvvəlcədən fərziyyələr irəli sürəsən. Həmin fərziyyələri qeyd et.

Oxu zamanı

1. Mətni ifadəli oxumağa çalış*.
2. Mətnin necə qurulduğuna fikir

ver. Ola bilər ki, mətndə əvvəlcə hadisələrin başvermə səbəbləri, sonra isə həmin hadisələrin nə ilə nəticələndiyi göstərilsin. Bəzi mətnlərdə isə əksinə olur. Yəni əvvəlcə nəticədən danışib sonra bu nəticəyə gətirən səbəblərdən bəhs edilir.

4. İmkan olduqca oradakı hadisələri özünün və ya yaxınlarının həyatında baş vermiş hadisələrlə əlaqələndir.

5. Nəyisə anlamadığını hiss etsən, dayan. Yenidən oxu.

* Nəqli cümlələrin oxunuşunda səs əvvəlcə yüksəlir (↗), sonra qısa bir pauza edilir (||), sonda səs alçalır (↘). Sual və əmr cümlələrində isə əksinə, cümlənin axırına yaxın səs ucalır.

Nümunə: *Çox-çox illər bundan qabaq || bir alim vardı.*

– *Nəyiniz varsa, || hamısını verin bura!*

Alim gülümsədi:

– *Kimsiniz, || nəçisiniz?*

ALİM VƏ QULDUR (İxtisarla)

Bu cür başlıq verilən mətndə, səncə, nədən bəhs oluna bilər?

Çox-çox illər bundan qabaq bir alim vardı. Onu öz ölkəsində də, qonşu məmləkətlərdə də hamı yaxşı tanıyırdı. O, dağların altından lağım atdırıb yol düzəltdirir, ulduzlara baxmaqla ilin necə keçəcəyini söyləyirdi. Yanına dərddli gələn dərmanatsız qayıtmırdı. Ona “alim aləmdir” deyirdilər.

Bir gün alim özünə bab olan elm adamlarından bir neçəsini götürüb səhralara yollandı. Dedi ki, camaat sudan çox korluq çəkir, gərək səhraları da gülüstana çevirək. Dəvə karvanı qumlu çöllərdə bir gün bir gecə yol getdi. Qu deyəndə qulaq tutulan səhrada səhər tezdən bir təpənin yanında dayandılar.

Alim dedi:

– Buralarda su olmalıdır. Ulduzlar bu yeri nişan verir. Qan-tərin içində olan yoldaşları bir-birlərinin üzünə baxıb çiyinlərini çəkдилər.

Biri dedi:

– Ey böyük alim, yerin altında suyun olduğu məlumdur. Biz neçə arşın dərinliyə getməliyik ki, suya çatmaq?

Alim uzaqlardakı başıqarlı dağları göstərdi:

– O dağların suyu bu səhranın altındadır. Yerin altı ilə çay axır. Çay gedib dəryaya tökülür. Su burda çox üzdədir. Yeddi arşın qazsaq, çay səhranın üstünə çıxar.

Alim baxdı ki, yoldaşlarında o kəramət yoxdur ki, bu istidə səhranın yeddi arşınlığına ensinlər.

Alim yoldaşlarına niyə bu sözü dedi?

– Kaş sizin kimi alimlərin əvəzinə, beş-üç qolugüclü cavan gətirəydim, – dedi.

Söz alimin ağzından çıxar-çıxmaz bir də gördülər ki, başı qarlı dağlar tərəfdən bir dəstə atlı onlara tərəf çapır. Toz dumana qarışıb. Atlılar onların yanına çatan kimi qırmanclarını oynatmağa, kəməndlərini işə salmağa başladılar. Qorxudan alimlərin rəngi saralmışdı.

Çəpgöz quldurbaşı əmr elədi:

– Nəyiniz varsa, hamısını verin bura!

Alim gülümsədi:

– Kimsiniz, nəçisiniz?

Quldurbaşı qəzəbləndi:

– Görmürsən, kimik? Qulduruq!

Alim üzünü dostlarına tutdu:

– Allah bizimkini yetirib. Mən beş-üç nəfər arzulayırdım, yeddi igid birdən gəldi.

Quldurlar da donub yerlərində qalmışdılar. Bu kişinin heç tükü də tərpənmirdi. Nə quldurdan qorxurdu, nə də talandan.

Alim dəvələrin qarnının altındakı qıfıllı zəncirləri göstərdi:

– Ey quldurbaşı, bu qıfılların açarları qabaqdakı dəvənin yükünün üstündədir. Açarı götürüb yükü yerə tökün, xoşunuza gələni götürün.

Quldurbaşı quldurlardan birinə əmr elədi ki, dəvənin belindən açarları düşürsün. Açarları götürüb dəvələrin yükünü açdılar. Əllərinə fərli bir şey keçmədi. Yükün çoxu kitab-dəftər idi. Quldurbaşı özündən çıxdı:

– Qızılar hardadır?

Alim qalın bir kitabı açıb vərəqləməyə başladı:

– İndi qızılların da yerini deyərəm. Hamısı bu kitabda yazılıb.

Alim gördü ki, quldurlardan birinin əli çənəsində qalıb, o birinin rəngi getdikcə qaralır. Kitabı oxumağa başladı:

– Qumlu səhradan baxanda qarlı dağlar günbatan tərəfdə görünür. Yayda günəş qürub edəndə şəfəqləri səhradakı təpənin üstünə düşür. Həmin təpənin yeddi addımlığında yerə yeddi daş basdırılıb. Daşların altında yeddi küp qızıl var.

Səncə, alim
nəyə görə
belə dedi?

Alim gəlib həmin yerdə dayandı:

– Bu daşları ancaq yeddi igid çıxara bilər. Gərək onlardan dişi, başı ağrıyan olmaya.

Alim dişinin ağrısından ikiqat olan qulduru yüklərin yanına gətirdi. Əyri bir dəmir çıxarıb quldurun çənəsini araladı. Ağrıyan dişini dartıb quldurun ovcuna qoydu. Başının ağrısından rəngi kömürə döən quldura bir cövhər içirdi. Kitabı oxumaqda davam etdi:

– Üzündə köç itin cırmaq yerləri olan quldurbaşı axsayırsa, gözləri çaşdırsa, qolunun biri əyridirsə, ona alim dava-dərman etməlidir.

Quldurbaşı cıncırını çıxara bilmirdi. Alim quldurbaşının qarşısında dayandı:

Quldurbaşının
yumşalmasının
səbəbi nə idi?

– Sənin kəm-kəsirini müalicə etmək çox vaxt aparaq.

Quldurbaşının qəzəbindən, vahiməli baxışlarından, ötkəm səmindən əsər-ələmət qalmamışdı:

– Ey böyük alim, biz indən belə quldur deyilik, quluq. Alimin qarşısında, elmin yolunda qul kimi işləməyə hazırıq.

– Onda külünləri, belləri götürün, – alim dedi.

Yeddi quldur qollarını çırmayıb alimin tapşırıqlarını, göstərişlərini yerinə yetirməyə başladı. Təpənin yanında dərin bir xəndək qazdılar. Üst-üstə qalanmış yeddi sal daşı çapıb çıxartdılar. Birdən göz yaşı kimi su qaynamağa başladı.

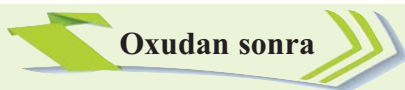
– Dediym qızıl budur, – alim üzünü quldurlara tutdu.

Quldurlar da, alimlər də susdular. Yeddi yerdən qaynayan sərin suyun yanında süfrə açdılar.

Hamı alimin elminə həsəd apardı. Deyə-gülə yeyib-icməyə başladılar. Quldurlar o gündən yol kəsməyi, karvan soymağı, qarət etməyi tərgitdilər.

Ələmdar Quluzadə

Tapşırıq 2. “Alim və quldur” hekayəsini oxudun. Oxu başa çatandan sonra aşağıda qeyd edilmiş “oxudan sonra” təlimatını ardıcılıqla yerinə yetir.

Oxudan sonra

1. Başa düşdüklerini dəqiqləşdirmək üçün mətnə bir daha nəzər sal.
2. **Düşün:** Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?
3. O buna nail olubmu? Nəyə görə belə düşünürsən?
4. Əsərdəki əsas fikri ifadə edən kiçik bir inşa yaz. Həmçinin bu fikri əks etdirən bir şəkil çək və ya plastilinlə bir fiqur, yaxud aplikasiya hazırla.

Ev tapşırığı:

Sinifdən xaric oxu materiallarından Abdulla Şaiqin “Kiçik qəhrəman” əsərini “Oxudan əvvəl”, “Oxu zamanı”, “Oxudan sonra” təlimatına uyğun ifadəli oxu. İstəsən, əsas fikirlə bağlı kiçik şeir, yaxud hekayə də yazə bilərsən.

Hekayə yazılı ədəbiyyat nümunəsidir.

Hekayədə insan həyatının konkret bir səhnəsi və ya müəyyən bir hadisə yığcam şəkildə təsvir edilir. Burada qəhrəmanların sayı az olur. Azərbaycan ədəbiyyatında C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundov, Y.V.Çəmənzəminli və b. hekayə janrında gözəl əsərlər yaratmışlar.

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİR

Bədii əsərlərdə yazıçı müşahidə etdiyi və xəyalında canlandırdığı əşya və hadisələri təsvir edir. Oxucu haqqında danışılan əşya, hadisə və ya mənzərəyə istər-istəməz yazıçının gözü ilə baxır, təsvir edilənlər oxucunun daxili aləminə güclü təsir etməklə uzun müddət onun yaddaşında qalır.

LAYİHƏ

Tapşırıq 1.

1. “Xan çinarın bir yarpağı” əsəri ilə tanış olmazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri apar.
2. **Düşün:** hekayədə təsvirə yer verilibmi? Fikirlərini əsaslandır.
3. Bu hekayədə müəllif oxucusuna, sənəcə, nə demək istəmişdir?

MİKAYIL RZAQULUZADƏ. “XAN ÇINARIN BİR YARPAĞI”

(BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİRİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

Xan çinarın başı göyün bir qatındadır, kökləri ana torpağın qoynunda.
Gün doğanda ilk işıltıları alnından öpər xan çinarın.
Al şəfəqdə ışıq-ışıq ışıqlar xan çinarın yarpaqları.
Quşlar yuva qurar, bala böyüdər xan çinarın qucağında.
Dan yelləri əsəndə, ilk cingiltilərə qarışar, səhər nəğməsi kimi səslənər xan çinarın yarpaqları.

Gün qızanda, qayadan fişqıran buz bulaq suları kimi şırıldar, ürəkləri sərinlədər yarpaqların xışıltısı.

Xan çinarın yarpaqlarına zərli naxışlar çəkər batan günəşin son işıqları.

Anaların laylasına qoşular, körpələrə şirin yuxu gətirər yarpaqların nəğməsi.

Nənələrin nağıllarına qarışar, nəvələrə zər qanadlı pərilərdən, büllur saraylardan, divbasan igidlərdən danışar yarpaqların xışıltısı.

Zəhmətdən, hünərdən, döyüşdən, zəfərdən dastanlar söylər xan çinarın hər yarpağı nəsillərdən-nəsillərə.

Neçə-neçə qarlı-boranlı qışlar görmüş, amma şux durmuş, öyilməmiş xan çinarın vüqarlı başı...

Öyilməz də!..

Payızlarda yarpaqları saralıb tökülmüş, qışlarda azğın boranlara sinə gərmiş şax budaqları; yazlarda yenə yarpaqlanmış-budaqlanmış, daha da ucalmış dik başı xan çinarın...

Payızdır yenə...

Yarpaqlar tökülür – qanadı qırıq quşlar kimi, havada axsaya-axsaya, bədrəyə-bədrəyə.

İliklərə işləyir dəli küləyin buz nəfəsi.

Göydə boz buludlar qalaq-qalaqdır, yerdə – solğun yarpaqlar...

Öz hökmü var hər fəslin!

Neyləsin xan çinar?

Çıl-çılpaqdır, çıl-çılpaq...

Ancaq aşağılarda, alt budaqlarda bozarmış, saralmış bir neçə yarpaq var...

Bir qız durmuş xan çınarın altında – beş-altı yaşlarında bir qızcığaz.

Xan çınarı daim şax budaqlı, budaqlarını daim şux yarpaqlı, yarpaqlarını daim yamyaşıl, ışıq-ışım ısıldayan görmüş qızcığaz öz yaşından bəri.

Bəs indi, bu nədir belə?

Yaranışın bu qəribə əyləncələrindən, doğum-ölüm oyunlarından qızcığazın nə xəbəri!..

Yerə səpilmiş yaralı yarpaqları incitməmək üçün ehmalca addımlayır qızcığaz – bir neçə yarpağı qalmış budağa sarı.

Saralıb bozarmış bir yarpağa baxır, qayğılı-qayğılı.

Tozdan belə saralıb-bozarmış bilir onu.

Uzadır xırdaca tombul əllərini.

Tozunu silmək istəyir, nəvazişlə. Qopub əlində qalır yarpaq.

Əlləri əsir, ürəyi uçunur qızcığazın, dolur gözləri.

Ağlamaq istəyir qızcığaz, hönkürə-hönkürə, hıçqıra-hıçqıra...

Bağrına basır yarpağı.

Qızcığazın körpə ürəyinin hərarətindən, ana südü kimi saf-təmiz məhəbbətindən sanki canlanır, dilə gəlir solğun yarpaq:

– Gözlərin dolmasın, bala can, dərd olmasın bu sənə!..

Mən bu qocaman xan çınarın bir yarpağıyam, bala can, yalnız bircə yarpağı.

Biz yarpaqlar gəldi-gedərik, bala can, xan çınar sağ olsun, var olsun!

Mən də bu solğun yarpaqlar kimi, ana torpağın qoynunda günəşin hərarətinə, yağışın rütubətinə qarışacağam, yenə xan çınara qovuşacağam...

Yenə bahar gələcək, güllü-çiçəkli bahar!..

Səhər-səhər gün işığında xan çınarın ışıq-ışım ısıldayan yamyaşıl yarpaqları içində məni də görəcəksən, bala can, görəcəksən!..

Dan yelləri əsəndə, xan çınarın xışıldayan səsinə, göylərə ucalan torağayın səhər nəğməsində, ana torpağın ətirli nəfəsində mənim də səsimi eşidəcəksən, nəfəsimi duyacaqsan, bala can, eşidəcəksən, duyacaqsan!

Bahar gələcək, güllü-çiçəkli bahar!

Xan çınar var olsun, bala can, yerli-yataqlı, şax budaqlı xan çınar!..

Mikayıl Rzaquluzadə

Tapşırıq 2. Hekayəni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh. 16) yerinə yetir.

Yaradıcı tətbiqetmə:

1. Müşahidə edən zaman zövq aldığın əşyanı, bitkini, heyvanı və s. təsvir et.

I. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ İDEYANIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

*Təsviri mətnin
ideyası
necə yaranır?*

Təsviri mətnlərdə ideya əşya və ya hadisənin xüsusiyyətlərini və onlarla bağlı müəllifin təəssüratlarını əhatə edir. Belə yazılarda ideya fikirlərlə ifadə edilir və oxucuya hissə-hissə çatdırılır.

Nə öyrənəcəksən?

- Nəzərdə tutulmuş ideya və onu dəstəkləyən digər fikirləri müəyyən edəcəksən;
- Təsvir edilən əşya və hadisələri müəyyən edəcək və qruplaşdıracaqsan.

Tapşırıq 1. “Müəllim” şeirini oxumazdan əvvəl “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh. 12) yerinə yetir. Məntiqi vurğunu* gözləməklə şeiri ifadəli oxu. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşün. Fikrini topla, başlılığı oxu. “Müəllim” sözünü eşidən zaman fikrinə gələn ilk beş sözü yaz.

Düşün: Müəllimin sənin həyatında rolu nədən ibarət olub? İndiyə qədər müəllim haqqında hansı əsərləri oxumuş, filmlərə tamaşa etmişən? Bu informasiyaları hansı mənbələrdən almısan? Bu şeirdə müəllimin təsvirində hansı məsələlərə yer verilib? Səncə, bu şeirdə nədən bəhs edilə bilər?

BƏXTİYAR VAHABZADƏ. “MÜƏLLİM”
(BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ İDEYANIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

MÜƏLLİM

Müəllim! Gözəldən gözəldir bu söz –
Körpə köüllərdə məşəl yandıran!
Hələ yazılmamış, hələ qırıqsız
Hamar beyinləri **cilalandıran**.

Sözün mənasını
lüğətdən istifadə
etməklə
aydınlaşdır.

* Məntiqi vurğu cümlədə sözlərdən birinin digərlərinə nisbətən qüvvətli tələffüz olunması ilə yaranır. Məntiqi vurğulu söz, adətən, xəbərin yanında yerləşir.

LAYIHƏ

Müəllim! Tez durub, gec yatanımsan
Bu gün, sabahımı yaradanımsan!

Düşün:
Səncə, şair burada
nə demək istəyir?

Mən bir toxum idim, sabahım sirdi
Mənə şəkil verən, rəng verənimsən.
Məni bu dünyaya anam gətirdi
Sənsə bitirənim, yetirənimsən.

Müəllif burada
hansı fikri çatdır-
maq istəmişdi?

Müəllim! Düşüncə güllərimizi
Əqlilə suvaran bir bağban oldu.
Endirdi yerlərə atamız bizi
Müəllim – göylərə qaldıran oldu.

Bu ad sənə
tanışdırımı?

Xəyala qol-qanad, gözə nur verdi
Müəllim! Biz sənə borcluyuq ancaq.
Əmir Teymura da şərəf gətirdi,
Ayağın altında əbədi yatmaq!

Şagirdin sayıdır dövlətin, varın
Bilməz bu qazancı, bilməz hər naşı.

Sinifdən sinfə adlayanların
Yaşında yaşayır müəllim yaşı.

Elmə güvəndinsə, bil ki, cənnətin
Qapısı üzünə açılacaqdır.
Məktəbi hər şeydən üstün millətin
Hər yerdə, hər işdə zəfəri – haqdır.

Burada hansı
misralar ideyanı
qüvvətləndirir?

Səsin həcmi
və tonuna,
oxunun sürəti-
nə diqqət et.

Gəl, ey heykəltəraş! Bu mərmər, bu gil.
Düşün müəllimi, sonra alışı, yan.
Onun heykəlini mərmərdən deyil,
Yarat özü kimi nurdan, işıqdan.

Bəxtiyar Vahabzadə

Tapşırıq 2. Şeiri oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) yerinə yetir.

Ev tapşırığı:

Şeirdən ən çox bəyəndiyin bir parçanı əzbər öyrənə bilərsən. Bu sənin nitqinin inkişafı və bədii zövqünün formalaşması baxımından çox əhəmiyyətlidir.

BƏXTİYAR VAHABZADƏ. “MÜƏLLİM” (Əsər üzərində iş)

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, müəlliflər ideyanı fikirlər şəklində təqdim edirlər və oxucu onları bir araya gətirməklə müəllifin çatdırmaq istədiyi ideyanı özü müəyyən edir.

Bəs ideyanı tapmağın asan yolları varmı? Əgər varsa, bunu necə etmək olar?

Tapşırıq 3. Aşağıda təqdim edilən təlimata əməl etməklə “Müəllim” şeirində nəzərdə tutulan ideyanı müəyyən et.

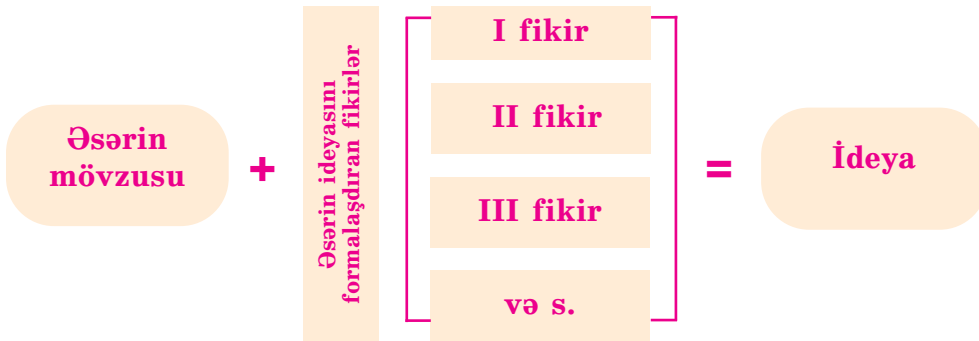
Nümunədə nəzərdə tutulmuş ideyanı müəyyən etmək üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

I. “Müəllim” şeirini bir daha diqqətlə oxu. Özünə sual ver. Bu mətndə nədən bəhs olunur? Nədən bəhs olunduğunu müəyyən etməklə mətnin mövzusunı müəyyən etmiş olarsan.

II. Şeiri hissələrə bölüb hər hissəyə başlıq ver. Mətnin hər hansı parçasında verilmiş başlıq söz, yaxud söz birləşməsi ilə ifadə edilir. Bu başlıqlar ideyanı yaradan fikirlərdir.

III. Bəndlər (abzaslar) üzrə fikirlərə – başlıqlara bax. Onlar ideyanı müəyyən etməkdə sənə kömək edəcəklər. Bunu riyazi ifadə kimi belə təsvir etmək olar:

Şeir söz sənəti nümunəsidir. Şeir fikrin vəznli, obrazlı, qafiyəli ifadəsidir. Şeiri nəsr əsərlərindən fərqləndirən onun axıcılığı, ahəngi və musiqiyə uyğunluğudur. Eyni zamanda şeirdə sözlər arasında müəyyən ölçünün, fasilənin nəzərə alınması və misraların sonundakı sözlərin bir-biri ilə uyğunlaşması vacibdir. “Müəllimimi unutmuram” şeiri heca vəznində yazılıb. Bilirsən, heca vəzni nə deməkdir? Əgər bu ifadəni birinci dəfə eşidirsənsə, əvvəlcə “heca” və “vəzn” sözləri üzərində düşün. “Heca” sözünü çox eşitmişən. Yəqin, bilirsən ki, heca sözlərin asanlıqla bölünə bilən hissəsinə deyilir. Amma “vəzn” sözü sənə aydın olmaya bilər. “Vəzn” ərəb sözü olub “ölçü” deməkdir. Heca vəznində yazılmış şeirlərdə hecaların sayı şeirin ölçüsünü müəyyən edir. Həmin şeirlərin birinci misrasında neçə heca varsa, qalan misralarda da o qədər sayda heca olmalıdır. Bir misrada 5, 7, 8, 11, 12, 16 və s. heca ola bilər.

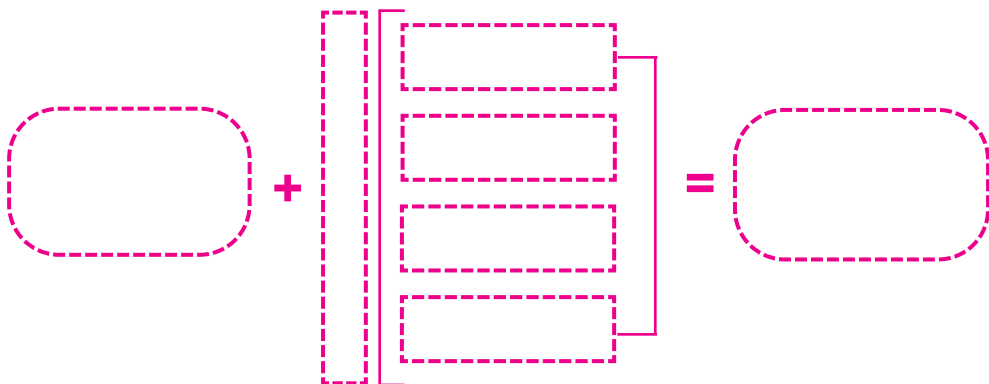

MIXAİL PRIŞVIN. “TALA” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Mixail Prişvinin “Tala” əsərini oxumazdan əvvəl “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh.12) yerinə yetir.

Tapşırıq 2. Mixail Prişvinin “Tala” hekayəsini ifadəli oxu. İdeyanı müəyyən etmək üçün aşağıda verilən sxemdən istifadə et. Əvvəlcə sxemi dəftərinə çək. Hər bənddə ifadə edilən fikri müəyyən edib ayrı-ayrı cərgivələrə yaz*.

- ◆ İlk xoşuna gələn fikir ideya olmaya bilər. O yalnız mətnin bir hissəsi üçün düzgün ola bilər.
- ◆ Bəzən mətnə abzas hər hansı bir sualla başlanır. Sualın cavabı müəllifin həmin hissədə çatdırmaq istədiyi fikir ola bilər.
- ◆ İdeya mətnin birinci və sonuncu cümlələrində, yaxud abzasında ifadə oluna bilər.

* Cərgivələrin sayını müəyyən edilmiş fikirlərin sayı qədər artırmaq olar.

TALA

Burada
yarpaq nəyə
bənzədilir?

Tozağacı özünün son qızılı yarpaqlarını yuxulu qarışqaların yuvalarına, küknarların başına səpələyirdi. Meşə cığırı ilə gedirdim, payız meşəsi gözlərimə dəniz kimi, tala isə bu dənizdə bir ada tək görünürdü.

Bu adada bir-birinə sığınmış bir neçə küknar ağacı vardı, dincəlmək üçün ağacların altında oturdum. Demə, bütün həyat bu küknarların başında imiş.

Qozaların bol yerində dələ, **aladimdik** və adı, özü mənə məlum olmayan başqa canlılar ağılıq edərmiş. Burda qara qərzəklərin yerə düşdüyünü görürsən. Bu, dələnin, aladimdiyin işidir. Onlar qozaların içindəki dadlı tumu çıxarıb yeyirlər.

Səncə,
“aladimdik”
necə canlıdır?

Səncə, əsərin
qalan hissəsində
müəllif nələri
təsvir edəcək?

Altında oturduğum bu uca küknar ağacı da elə bil tumdan boy atıb ucalmışdı.

Bu tumları külək haçansa gətirib tozağacının dibinə, onun üstü açıq köklərinin arasına salmışdı.

Küknar böyüməyə başlayıb, tozağacı da onu istidən, şaxtadan qoruyubdu.

İndi bu küknar böyüyüb, tozağacı ilə yanaşı durub, köklərini onun köklərinə dolamışdır.

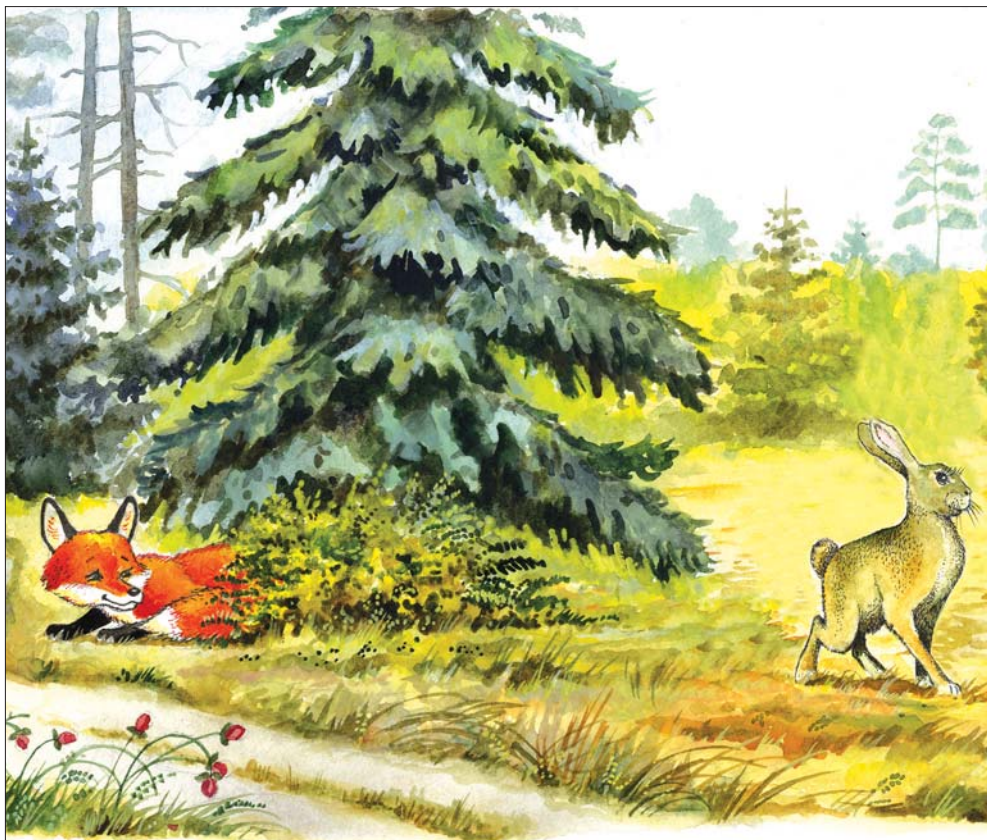
Meşənin ortasındakı talada küknar ağaclarının altında kirimişcə oturub, yerə tökülən xəzan yarpaqlarının pıçıltısını dinləyirdim.

Bu pıçıltılar ağacların altında yatan dovşanları oyadır. Dovşanlar hövlnak meşədən çıxıb harasa gedirlər.

Bu sətirlerde
hansı faktlar
təsvir
edilmişdir?

Bu abzasda hansı söz
və ya söz
birləşməsi əsərin əsas
fikri ilə bağlıdır?

Yarpaqların pıçıltısından səksənən bir dovşan sıx küknarların altından çıxdı, böyük talanı görüb dayandı.

Dovşan **şöngüdü**, ətrafına boylandı: hər yanda xışıltı, hara qaçsın?

Talanın ortasından düz keçə bilmədi, kənarından bir tozağacının altından o biri tozağacının altına qaça-qaça getdi.

Kim meşədə bir şeydən qorxursa, yaxşısı budur yarpaqlar töküləndə, yarpaqlar pıçıldaşanda meşəyə getməsin.

Pıçıltıları eşidən dovşana elə gəlir ki, kim isə onu izləyir.

“Şöngüdü”
nə
deməkdir?

Nə üçün müəllif
bu tövsiyəni
verir?

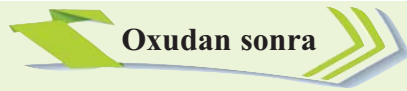

Qorxaq dovşan, əlbəttə, cəsarətlə, ətrafına baxmadan talanın ortasından düz keçib gedə bilərdi. Lakin onda necə eləsin ki, belə bir bədbəxtliyə düşər olmasın: xəzan yarpaqları pıçıldaşır, tülkü də yarpaqların pıçıltısı altında yavaşca dovşanın dalınca sürünür. Cəsarətli dovşan yarpaqların pıçıltısından qorxmur, ətrafa boylanmır və birdən kürən sinəli tülkünün əlinə keçir.

Burada hansı məqamlar ideyanı qüvvətləndirir?

Mixail Prişvin
(*Tərcümə edən E.Rəhimov*)

Tapşırıq 3. “Tala” hekayəsini oxudun. Oxu başa çatandan sonra aşağıda qeyd edilmiş “Oxudan sonra” təlimatını ardıcılıqla yerinə yetir.

Oxudan sonra

1. Başa düşdülərini dəqiqləşdirmək üçün mətnə bir daha nəzər sal.
2. **Düşün:** Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?
3. Əgər bunu etmək sənin üçün çətindirə, növbəti tapşırıqda ideyanın müəyyən edilməsinin yollarını öyrən.

TOFIQ BAYRAM. “ƏN GÖZƏL” (Əsər üzərində iş)

Əvvəlki dərslərdə mətnin ideyasını müəyyən etmək üzrə ilkin bilik və bacarıqlara yiyələnmişən. Aşağıda təqdim edilən şeiri oxu. İdeyanı müəyyən et. (Oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.)

Tapşırıq 1. “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh. 12) yerinə yetirəndən sonra şeiri oxu.

ƏN GÖZƏL

“Azərbaycan günüdür” ifadəsi ilə şair hansı günü nəzərdə tutur?

Ey könül, ümmanlar coşsun səşində,
Şeirin qanad açan günüdür bu gün.
Bütün ölkələrə yer kürəsində
De ki, Azərbaycan günüdür bu gün!

Dostları şad görüm, yadları dalğın,
Arzumun gül açan günüdür bu gün.
Şöhrətli vətənin, qeyrətli xalqın
Tarixə nur saçan günüdür bu gün.

Səncə, bu sözlərlə şair nə demək istəyir?

Payızdan xoş ətri gəldi baharın,
Elimin sevinci aşib-daşıbdır.
Sifəti nurlanıb ağsaqqalların,
Ağbirçək analar cavanlaşıbdır.

Dünyanı mat qoyub bu arzu, həvəs,
Xalqımın öyünən günüdür bu gün.
Bütün ürəklərin həmrəy, həmnəfəs
Sevinclə döyünən günüdür bu gün.

Neçə-neçə bayraqların biçilməsi nə üçün lazımdır?

Ən gözəl kəlmələr axtarın, seçin,
Dostlar, alqışlardan Azərbaycana.
Hələ neçə-neçə bayraqlar biçin
Qızıl qumaşlardan Azərbaycana!

Əsərin ideyasını qüvvətləndirən fikri müəyyən et.

Bayramın mübarək, ey ana Vətən!
Hünərlər, zəfərlər izləyir səni,
Şöhrətin ən uca zirvəsindəsen,
Hələ çox zirvələr gözləyir səni!

Tofiq Bayram

Tapşırıq 2.

1. Şeiri oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh. 16) yerinə yetir.
2. İlk iki bənddən sonra irəli sürdüyün fərziyyənin doğru olub-olmadığını müəyyən et.
3. Şeirin ideyasını müəyyən et.

Layihə. “Ən gözəl” şeirini bir daha diqqətlə oxu. Əsərdə hansı faktlar xalqın bir məqsəd uğrunda birləşməsini göstərir? Yaxşı lider öz ölkəsi üçün nələr edə bilər? Təqdimat hazırla.

SÜLEYMAN RÜSTƏM. “AZƏRBAYCANA GƏLSİN” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Şair Süleyman Rüstəmin “Azərbaycana gəlsin” şeirini oxumazdan əvvəl hazırlıq işləri apar. Qeydlər götür. Şeiri oxu. Əsərin ideyasını tap. Nəticələrini əvvəlcə kiçik qrupda, sonra isə bütün siniflə müzakirə et.

AZƏRBAYCANA GƏLSİN

Vətənimin seyrinə çağırıram elləri,
Sərvət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.
Bəzənib başdan-başa şəhərləri, kəndləri,
Cənnət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Qanımızda dövr edən sədaqətdir, sədaqət,
Günəşdən də parlaqdır gözümüzdə həqiqət.
Dostuna, qardaşına təmənnəsiz məhəbbət,
Hörmət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Gözəlliklər vətənə gözəllərindən gəlir,
Dostluğun, qardaşlığın təməllərindən gəlir,

Könüllərin müqəddəs əməllərindən gəlir,
Qüdrət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

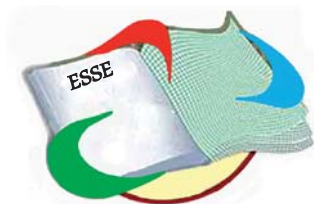
Payızında, qışında, baharında, yazında,
Dinər dostluq nəğməsi könüllərin sazında.
Sabaha addımlayan mərd oğlunda, qızında,
Qeyrət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Sonsuz gözəlliyindən çətindir, mənəcə, doymaq,
Məhəbbəti, şöhrəti dolanır oymaq-oymaq.
Bayrağının altında alnı açıq-üzü ağ,
Millət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Süleyman Rüstəm

“ÜÇRƏNGLİ BAYRAQ” MÖVZUSUNDA ESSENİN YAZILMASI

*Təsviri esse
necə
yazılır?*

Bundan əvvəl sən inşa, esse yazmısan. Yadına sal, bunu necə etmisən?

Gəl razılaşaq ki, çox nadir hallarda birdəfəyə mükəmməl bir inşa və ya esse yazmaq mümkündür. Hətta məşhur yazıçılar belə nə isə yazmazdan əvvəl mövzu ilə bağlı araşdırmalar aparırlar. Yazıya başlamazdan əvvəl mətn üçün plan qururlar. Sonra həmin plan üzrə mətni yazırlar. Bütün bunların necə baş verdiyini öyrənmək üçün isə aşağıdakı məsələləri bilmək lazımdır.

Esse nədir?

Esse fransız sözü olub, mənası *təc-rübə, sınaq, oçerk* deməkdir. Essenin ilk nümunəsini fransız yazıçısı və filosofu M.Monten yazmışdır. *Esse ədəbiyyatda bir janr olub, müəllifin hər hansı mövzu ilə bağlı düşüncələrini və hisslərini şərh edən kiçik bədii nümunədir.* Essenin dili həm danışiq dilinə yaxın, həm də obrazlı olur. Esse müxtəlif xarakterli olur: nəqli, təsviredici, tədqiqat, mühakimə.

Esse yazmaq sənə nə üçün lazımdır?

Esse fikirlərini obrazlı ifadə etmək üçün yazdığın ilk yazıdır. Esse yazarkən müstəqil şəkildə yaradıcılıqla məşğul olursan. Bu zaman sən daha məhsuldar düşünməyi öyrənirsən.

Təsviredici esse necə yazılır? Təsviredici esse yazarkən ətrafdakı əşya və hadisələri çox diqqətlə müşahidə etmək lazımdır. Çünki gördüklərini və eşitdiklərini bədii şəkildə təsvir etməlisən. Esse yazan zaman təsvir etdiyin bir əşya və hadisənin xüsusiyyətlərini digər əşya və hadisənin xüsusiyyətləri ilə qarşılaşdırmaq, müqayisə etmək yazının dəyərini artıran hal hesab olunur.

Təpşırıq 1. Azərbaycan Respublikasının bayrağının təsvirinə dair “Üçrəngli bayraq” mövzusunda esse yazmaq üçün hazırlıq işləri apar.

Yazıdan əvvəl

1. Əvvəlcə essenin mövzusu haqqında fikirləş: təsvir edərkən hansı məsələlərə əhəmiyyət verəcəksən?

2. Bu suallar üzərində düşün: “Bu yazının oxucusu kim olacaq?” və “Sən oxucuna nə demək istəyirsən?” (*ideya*)

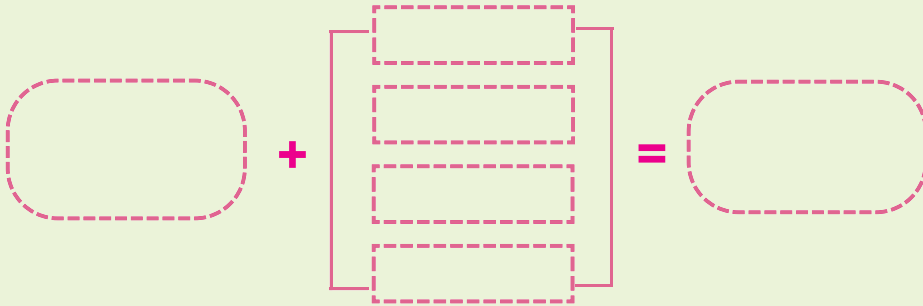
3. Mövzu haqqında bildiklərini qeyd et.

4. Məlumat toplamaq üçün təsvir etmək istədiyən əşyanı və ya hadisəni müşahidə et.

5. Topladığın məlumatlardan istifadə etməklə və onları qruplaşdırmaqla ideyanı yaradan fikirləri müəyyən et.

6. Verilmiş sxemi dəftərinə çək.

7. Müəyyənləşdirdiyin fikirləri verilən sxem üzrə ardıcılıqla düz.

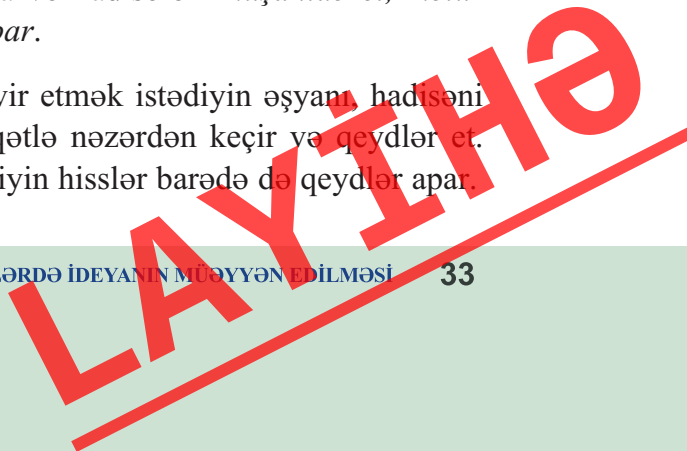
8. İdeyanı yarada bilən fikirlərə diqqət et. Əvvəlcə baş verən hadisənin səbəbini göstər, sonra ondan irəli gələn nəticəni təqdim et.

9. İdeyanı yaradan fikirlər üzərində bir daha düşün: bu fikirlər ideyanın çatdırılmasına xidmət edirmi?

10. Yazının planını tərtib et.

Təpşırıq 2. Təsvir edəcəyin əşya və hadisələri *müşahidə et, məlumatları yadda saxla və araşdırma apar*.

- **Müşahidə necə aparılır?** Təsvir etmək istədiyən əşyanı, hadisəni və ya məkanı qısa vaxtda diqqətlə nəzərdən keçir və qeydlər et. Müşahidə etdiyən zaman keçirdiyin hisslər barədə də qeydlər apar.

- **Məlumat necə yadda saxlanılır?** Gördüyün mənzərənin təsvirini olduğu kimi yaddaşına həkk etmək üçün əvvəlcə diqqətini cəmlə. Əgər sən hər hansı məkanda müşahidə aparırsansa, eşitdiyin səslər, duyduğun qoxu və dadla da bağlı qeydlər etməlisən. Müşahidə apararkən başqa oxşar səslər, qoxu və dad yadına düşürsə, bunları da dəftərcənə yaz.
- **Araşdırma nə üçün aparılır?** Araşdırma yazacağın mövzu ilə əlaqədar lazım olan məlumatları toplamaq üçün aparılır. Həmin məlumatları yazmaq istədiyin mövzuya dair materialları oxumaqla və ya bu barədə bilgiləri olan insanlarla söhbət etməklə toplaya bilərsən. Topladığın məlumatın köməyi ilə sən heç vaxt görmədiyin əşya və hadisəni, yaxud heç vaxt olmadığı bir məkani də təsvir edə bilərsən.

Tapşırıq 3. Tərtib etdiyin plan üzrə “Üçrəngli bayraq” mövzusunda esse yaz. *Yazı zamanı əməl olunmalı qaydaları nəzərdən qaçıрма.*

Yazı zamanı

1. Oxucunu cəlb etmək üçün yazını ona tanış olan bir məlumatla başla.
2. Əvvəlki mərhələdə ardıcılıqla düzdüyün fikirləri bir-bir təqdim et.
3. Həmin fikirləri dəftərcəndə apardığın qeydlərdən istifadə etməklə əsaslandır.
4. Sonda fikirləri bir yerə topla və mətni yekunlaşdır.

Tapşırıq 4. Müəllimin təqdim etdiyi mövzuda esseni, demək olar ki, başa çatdırdın. “Demək olar ki” ifadəsini təsadüfən işlətmədik. Essenin başa çatması üçün qarşıda hələ görməli olduğun bir sıra işlər var. “Yazıdan sonra” təlimatını oxu və onları yerinə yetirməklə yazını başa çatdır.

Yazıdan sonra

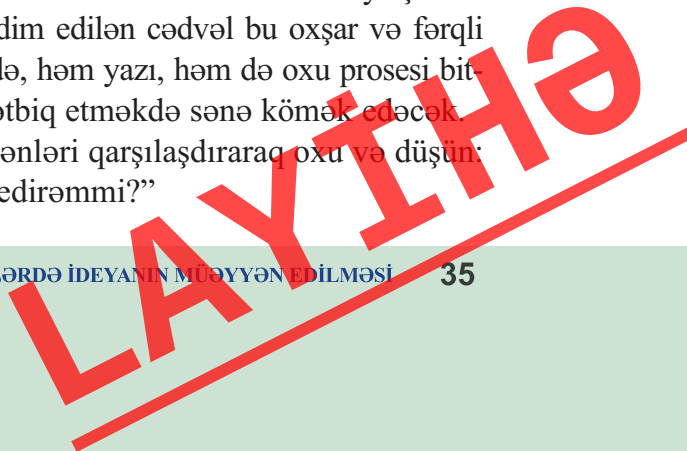
1. Yazdığın mətni oxu və fikirləş: “Nəzərdə tutduğum fikri nə qədər aydın çatdıra bildim?”
2. Yoldaşlarından xahiş et ki, yazını oxusunlar, irad və təkliflərini bildirsinlər.
3. İrad tutulan məsələlər barədə düşün. İradlar ağılına batırsa, yazının üzərində bir daha işlə.
4. Yazını təkrar yoxla.
5. Sonda fikirləş: “Bu yazını yazdığım müddətdə yeni nə öyrəndim?” Yeni öyrəndiklərin barədə də qeydlər etməklə yazını müəllimə təqdim et.

Öyrəndiklərimiz haqda düşünərkən

Oxu və yazı prosesi

Yəqin, öyrəndin ki, həm oxu, həm də yazı prosesi oxşar ardıcılıqla, oxşar yollarla həyata keçirilir. Oxu prosesində mətnlərdə ifadə olunan əsas fikri aşkar etməyə çalışmısan. Yazı prosesində isə əsas fikirlərini oxucuya çatdırmağa cəhd göstərmisən. Aşağıda təqdim edilən cədvəl bu oxşar və fərqli cəhətləri daha yaxşı müəyyən etməkdə, həm yazı, həm də oxu prosesi bitdikdən sonra öyrəndiklərini uğurla tətbiq etməkdə sənə kömək edəcək.

Oxu və yazı sütunlarında göstərilənləri qarşılaşdıraraq oxu və düşün: “Mən yazanda və oxuyanda bunları edirəmmi?”

Bu cədvəlin surətini çıxar və yazı masasının yanında divardan as.

Oxu		Yazı
1. Oxunun məqsədini müəyyən et. (<i>Bu mətni nə üçün oxuyuram?</i>) 2. Verilmiş mövzu haqqında indiyə qədər öyrəndiklərin, eşitdiklərin, gördüklərin barədə fikirləş. (<i>Mən bu haqda nə bilirəm?</i>) 3. Mətnlə bağlı fərziyyələr irəli sür. (<i>Burada söhbət nədən gedə bilər?</i>)	İşdən əvvəl	1. Yazının məqsədini və kimlərə ünvanladığını müəyyən et. (<i>Nə üçün yazıram və kimin üçün yazıram?</i>) 2. Mövzu ilə bağlı bildiklərini yaz və əlavə məlumatlar əldə etmək üçün planlaşdırma apar. 3. Ardıcılığı müəyyən etmək üçün planlaşdırma apar. (<i>Plan bir məsələdən digərinə keçməkdə sənə yardımçı olacaq.</i>)
4. Əsərin əsas ideyasını müəyyən et. 5. Müəllif ideyanı necə formalaşdırıb, oxucunu inandıra bilibmi? 6. Mətndəki fikirlər ardıcılıqla düzülübümü?	İş zamanı	4. İdeyanı aydın ifadə et. 5. Fikirlərini nümunə və konkret faktlarla əsaslandır. 6. Yazıdan əvvəl apardığın qeydlər əsasında mətnin ardıcılığını müəyyən et. (<i>Belə etsən, fikirlərinin oxucuya asan çatdırılmasına nail olarsan.</i>)
7. Mətni oxu və qiymətləndir. (<i>Fikirlər dəqiq ifadə edilmişdirmi? Ümumiyyətlə, fikirlərin ifadəsi səni qane edirmi?</i>) 8. Oxuduqlarını ətrafında baş verən hadisələrlə, digər oxuduğun mətnlərlə əlaqələndir. 9. Oxuduğun mətn üzərində bir daha düşün.	İşdən sonra	7. Yazdığın mətni yoxla və qiymətləndir. Yaxınlarının yazı ilə bağlı fikirlərini nəzərə almaqla yazının keyfiyyətini yüksəltməyə çalış. 8. Yazını divar qəzetində çap etməklə, yaxud internetdə yerləşdirməklə oxucularına çatdır. 9. Yazdığın mətn üzərində bir daha düşün.

II. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ FİKRİN OBRAZLI İFADƏSİ

*Təsvir
vasitələrindən
necə istifadə
edilir?*

Əsərlərdə təsvirin oxucuya daha təsirli çatdırılması üçün müəlliflər bədii təsvir vasitələrindən istifadə edirlər. Bu dərslərdə sən bədii təsvir vasitələri haqqında məlumat alacaq, onlardan istifadə etməyi öyrənəcəksən.

SƏMƏD VURĞUN. “AZƏRBAYCAN”
(BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ – MƏCAZLAR)

Təpşiriq 1. Oxuya hazırlıq işləri apar. Şeiri oxu. Şeirdə bədii təsviri müəyyən etməyə çalış. Bunun üçün şeirin sonunda verilmiş məlumatdan istifadə edə bilərsən. Qarşılaşdırılan, bənzədilən məqamları seçib cədvəldə yaz. Müəyyən etdiyin nümunələrin sayından asılı olaraq sətirlərin sayını artır.

“Azərbaycan” şeirində müqayisə edilən və bənzədilən məqamlar	
Bənd	Təsvir edilən məqamlara aid nümunə

AZƏRBAYCAN

Dostlar! Gəlin sizə bir-bir danışım
Min bağın, bağçanın barı məndədir.
Sinəm oylağıdır gözəlliklərin,
Hər sevən ürəyin yarı məndədir.

LAYIHƏ

Nə çoxdur qoynumda almalı bağlar!
Qüdrətim göylərin dilini bağlar.
Meşəli dərələr, sal buzlu dağlar,
Dağların süd kimi qarı məndədir.

Burada
bənzətmə
neçənci
misradadır?

İnsan bir uşaqdır, vətən bir ana,
Ömür bir çıraqdır, könül pərvanə.
Yolunuz düşdümü bizim Şirvana?
Gül açan heyvası, narı məndədir.

İgidlər yurduudur bu dağ, bu aran
Bu dağlar başında qalmamış boran.
Hər təzə çiçəkdən bir şirə soran,
Pətəyə bal düzən arı məndədir.

Ağdaşın pambığı çiçək-çiçəkdir,
Şəkinin bəzəyi şaldır, ipəkdir.
Qarabağ gözəli dünyada təkdir,
İsti yanaqların narı məndədir.

Ölsün bu yerlərdən ilham almayan,
Qəlbini saz kimi tutub çalmayan.
Yarışda gənclikdən geri qalmayan
Min qoca məndədir, qarı məndədir.

Burada
bənzətmə
neçənci
misradadır?

Şirindir insanın öz azadlığı,
Könül azadlığı, göz azadlığı,
Qələm azadlığı, söz azadlığı,
Dünyanın ən böyük varı məndədir.

Gəldi ömrün gözəl bahar çağları
Açılmışdır könüllərin bağları.
Qarış-qarış dolan bizim dağları,
Dış göynədən bulaqları məndədir.

Sarı limon çay üstündə dad olur,
Gözüm görür, könlüm evi şad olur.
Hansı namərd dost evinə yad olur?
Məhəbbətin vəfadarı məndədir.

Ötüb getdi günlərimi saymağım,
Dildən-dilə dastan oldu oymağım,
Təmiz südüm, şəkər kimi qaymağım,
Dövlətimin ixtiyarı məndədir.

Bu bənddə
bənzətmə
hansı
misradadır?

Axşamüstü Bakıya bax doyunca,
Ulduzlarım yanır sahil boyunca.
Dağ üstündə o qərənfil, o yonca –
Vətənimin laləzarı məndədir.

Mən xoşbəxtəm azadlığım gələli,
Tarix yazır ellərimin öz əli,
Bayrağımdır uca Şərqi gözəli,
Azadlığın düz qərarı məndədir.

Səməd Vurğun

Məcaz nədir? Bəzən əşya və hadisələrin əsas xüsusiyyətini oxucuya daha dəqiq və təsirli çatdırmaq üçün onlar nəyəsə oxşadılır və ya müqayisə olunur. Bədii ədəbiyyatda belə bənzətmələr, müqayisələr mətni bədii cəhətdən daha da gözəlləşdirir və daha obrazlı edir.

Yerdən ayağını **quş kimi** üzüb,
Yay kimi dartınıb, **ox kimi** süzüb,
Yenə öz sürünü nizama düzüb
Baş alıb gedirsən hayana, ceyran?

*Burada qaçdığı zaman ceyranın hal və vəziyyəti nəyə bənzədilir?
Hansı varlıqların xüsusiyyətləri sənin xəyalında qarşılaşdırıldı?*

Bununla belə bilməlisən ki, hər cür qarşılaşdırma “bədii” qarşılaşdırma adlandırıla bilməz. “Quş uçur, amma ceyran qaçır” kimi bir qarşılaşdırma buna nümunədir.

Bu cür bənzətmə və müqayisələr ayrı-ayrı varlıqların xüsusiyyətlərinin xəyalən qarşılaşdırılması ilə yaranır, ədəbiyyatda bunlara **bədii təsvir vasitələri** deyilir.

Bədii təsvir vasitələrinə (məcazlara) təşbeh (bənzətmə), epitet, metafora və s. daxildir. Lakin hələlik yalnız təşbehin (bənzətmə) və epitetin nə olduğunu öyrənəcəksən.

SÜLEYMAN RƏHİMOV. “GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ” (BƏNZƏTMƏ VƏ EPİTETİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

Tapşırıq 1. S.Rəhimovun “Güzgü göl əfsanəsi”ni oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işi apar. S.Rəhimovun “Güzgü göl əfsanəsi”ndə müqayisə edilən, bənzədilən məqamları və epitetləri seçib cədvəldə yaz. Epitetin nə olduğunu bilmək üçün mətnə məcazi mənada işlənmiş *necə?*, *nə cür?* suallarına cavab verən sözləri tap. Mətn üzərində iş başa çatdıqdan sonra verilmiş məlumatla tanış ol.

“Güzgü göl əfsanəsi” əsərində bədii təsvir (məcazlar)		
Abzas	Bənzətmə (təşbeh)	Epitet

“GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ” (İxtisarla)

Qədim zamanlarda Kəpəz dağının aşağı sinəsində, Göygölün yuxarı yaxasında, yamyaşıl meşənin içində, ağ qayaların əhatəsində bir Güzgü göl qaynayırdı.

Sənə, əsərin qalan hissəsində müəllif nələri təsvir edəcək?

Maral sübh tezdən durunca yatdığı yeri qabaq ayaqları ilə eşib-eşib gül kimi təmizləyir, üstünə toz qonmağa qoymurdu. Bu yerlərin ağ-ağ yağışlarında Maral yuyunur, yuyunduqca da gözəlləşirdi. Payızdan başlayıb yağan qar isə ağacların qol-budaqlarından Maralın üstünə səpələnir, onun saç-saçağını darayırdı. Maral özünü Güzgü gölə yetirir, bu gölün pul-pul olub dairələnən gümüş suyundan içə-içə öz surətinə tamaşa edir, bundan hədsiz dərəcədə zövq alırdı.

Az əvvəl Güzgü göldən aşağı düşən Maral Göygölün yaxası yuxarı qalxdı, Maral gölə sarı yol aldı. Tumurcuqlardan yeni-yeni çıxan yaz meşəsinin yaşıllığı anbaan artdı, əkslərini Göygölə saldı. Sanki bu yaşıl-yaşıl ağaclar Göygöldə üzürdü. Kəpəz dağının aşağı ətəyində zümrüd meşələrin əhatəsində qıvrıla-açıla dalğalanan Göygöl Marala yaraşlıq verirdi. Maral Göygölə baxsa da, öz gözəlliyini Güzgü göldə

Sənə tanış olmayan söz varsa, lüğətdən mənasını öyrən.

görünən sayaq görə bilmədi. Maral buradan bir növ göyərmiş və göyüm-tül görünürdü.

Maral Göygöl sahili boyu ensiz cıgırla naz-lana-nazlana addımlayırdı. Yuxarıda Kəpəzin gərdəsinə qar kimi ağ duman zolaqları dolanır, ağ-ağ buludlar da Göygölün şırımlanan səmasında hərəkət edir, Kəpəzin zirvələrində bahar günəşinin qızıl telləri Göygöl diyarına nur səpələyir, əlvən çiçəklər də ana torpaqdan baş qaldırırdı.

Sətirlərdə müşahidə etdi-yin təsvirlər hansı duyğu orqanlarının "məhsulu" sayıla bilər?

Ağ papaqlı göbələklər də tala-tala ağarırdı. Kəpəzin döşündə əriyən qar buz suya dönür, üzüaşağı şır-şır axırdı. Bütün şırlanlar şırıldaya-şırıldaya Göygölə tökülürdü.

Maral Göygöl barəsində çox şeyi xatırlayırdı... Xatırlayırdı ki, bir zaman onun anası öz qızı bu Marala Göygölün əmələ gəlməyindən danışmışdı. O nəql etmişdi ki, bu dağlar necə dəhşətli zəlzələyə məruz qalmışdır!.. Aləmi sarsıdan, dağları qapaq kimi atıb-tutan zəlzələ nəticəsində bu Göygöl əmələ gəlmişdir. Ağ suyun yuxarılarından, Maral göldən atlına-atlına, ağara-ağara gəldiyini də, bu Göygölə töküldüyünü də demişdi... Demişdi ki, Göygölün ayaq tərəfindən dəmir qayaların altında bir çay axıb gedir. Ancaq nə edəsən ki, Maral Güzgü göl məftunu idi,

çünkü Güzgü göl Maralı istədiyi kimi göstərirdi, Güzgü göl Maralın gözəlliyinə heç bir göy kölgə salmırdı.

Axşamlar ağnavaz göydən gümüş səpələnir, xəşillikdə gümüş-gümüş şəh tuturdu. Baxdıqca bu xəşillik Göygölün ayrılmaz bir hissəsi kimi gömgöy görünürdü. Göy ipəyə bürünən Göygöl ləpələnir, Ayın gümüş nuru içində bəzən gümüşü rəng alırdı...

Süleyman Rəhimov

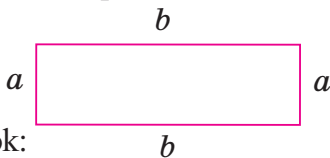
Epitet

Epitet hesab edilən söz *necə?*, *nə cür?*, *hanı?* suallarından birinə cavab verir və Azərbaycan dilində həm də “bədi təyin” adlandırılır.

“Gözəl mənzərələri var Azərbaycanımızın! Təbiət bizdən heç nəyi əsirgəməyib. Başlıqlı dağlar, zümrüd meşələr, gözəl vadilər, füsunkar Xəzər və çoxlu göllər, çaylar və bulaqlar onu necə də gözəlləşdirir”. *Zümrüd* sözü bu ifadədə nə məqsədlə işlənib?

Yazda və yayda meşələr yamyaşıl olur. Zümrüd qiymətli daşdır, rəngi də gözoxşayan parlaq yaşıldır. Demək, zümrüd sözünü işlətməkdə məqsəd meşənin yamyaşıl rənginin gözoxşadığını bildirməkdir. Bu ifadənin necə yarandığını riyazi şəkildə belə təsəvvür etmək olar. Sən dördüncü sinifdə “düzbucaqlının perimetri” anlayışı ilə tanış olmusan. 5-ci sinifdə isə düzbucaqlının perimetrini hesablamağı öyrənəcəksən. *a* və *b*-ni düzbucaqlının tərəfləri kimi qəbul etsək, o zaman perimetrin düsturu aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

$$2a+2b= 2(a+b)$$

Gəl bu düsturu epitetin yaranmasına tətbiq edək:

$$\text{yaşıl zümrüd} + \text{yaşıl dağ} = \text{yaşıl (zümrüd + dağ)}$$

Gördüyün kimi, “yaşıl zümrüd” ifadəsi “yaşıl dağ” ifadəsilə rəng baxımından qarşılaşdırılıb. Bu halda “yaşıl” sözü mötərizənin kənarında qalıb, bədi mətnə isə onun mənası sözlərin altında gizlənib. Yəni “zümrüd dağ” ifadəsi dağın yaşıllığını bildirir. Odur ki, yaşıl ağaclarla örtülmüş dağı təsvir etmək üçün onu “zümrüd dağlar” kimi ifadə edə bilərsən. Burada “zümrüd” epitetdir. Dağın əlamətini, necəliyini göstərir.

Onu da bilməlisən ki, epitet yunan sözü olub, *alavə* deməkdir.

Tapşırıq 2. “Oxudan sonra” fəaliyyəti yerinə yetir. Əsərin janr xüsusiyyətləri üzərində düşün:

1. Bu əsər hansı janra aiddir? 2. Nə üçün belə düşünürsən?

Ev tapşırığı:

Nəbi Xəzrinin “Qızıl payız” şeirinin oxusu zamanı bənzətmə və epitetləri seçib göstər. Qarşılaşdığın yeni sözlərin mənasını müəyyənləşdir. İzahlı lüğət tərtib et.

QIZIL PAYIZ

Gəlir səhər, gedir duman
Göylər qalır buludlara.
Sanki günəş öz nurundan
Don biçibdir palıdlara.

Cığırılardan mahnı, gülüş
Əskilməyir nə zamandır.
Meşə qızıl, göylər gümüş,
Sanki çay da büllurdandır.

Yelmi əsir səhər-səhər,
Ya çöllərin gül ətridir?
Dağdan axan şəlalələr
Qucağında zər gətirir.

Düzlər axar-baxarlıdır,
Ağ cığırılar çıxır yola.
Gör təbiət nə varlıdır,
Qızıl səpir sağa-sola.

Uçur quşlar qatar-qatar,
Hərə gedir öz yerinə.
Maşın keçir, zər yarpaqlar
Göyə qalxır toz yerinə.

Axşamın sakit çağında,
Alov tutub çölü, düzü.
Palıdların qucağında
Gecələyir günəş özü.

Bax ulduzlar nur çiləyir,
Bu yer hara, qüssə hara!
Qızıl payız nəğmə deyir
Qızıl qəlbli insanlara!

“Qızıl payız” əsərində təsvir vasitələri		
Bənd	Bənzətmə	Epitet

Yadda saxla:

Ümumiyyətlə, həyatda hər şey qədərində istifadə ediləndə faydalı olur. Təsəvvür et ki, anan sənin üçün hazırladığı qayğanağa duz və istiotu lazım olduğundan çox əlavə edib. O yeməyi əziyyətlə yeyə bilərsən, ancaq o sənə nuş olmaz. Ədvaların çoxluğu orqanizmə zərər verir. Bədii təsvir vasitələri də belədir. Mətndə bədii təsvir vasitəsindən yersiz istifadə mətnin keyfiyyətini aşağı salar. Odur ki, yazdığın mətnin “duz”unu, “istiot”unu qədərində qat.

Mətndə haqqında danışılanı oxucuya daha yaxşı çatdırmaqda hisslərin (görmə, eşitmə, qoxu, toxunma, dad) təsviri böyük əhəmiyyət daşıyır. Hisslərin təsviri mətni daha dərinə qavramaqla bərabər, oxucuda güclü təəssürat yaradır. Məsələn:

* * *

“Nov” sözünün mənasını izahlı lüğətdən tap.

Daş **nov** təzəcə dil açan körpə kimi şirin-şirin qığıldayırdı, bulağın dumduru suyu torpağın göz yaşı kimi sızırdı, xırdaca daşların arasından yumru-yumru pıqqıldayıb çıxırdı.

Birdən-birə dizlərim əsməcə tutdu, bulağın gözüne diklənən döşdə boz canavar quyruğu üstə çöməlib mənə baxırdı, qırmızı dilini sallayıb ləhləyirdi. Onun balta dişlərinin arasından isti-isti buğ çıxırdı. Əyilib quyruğunun yanını didişdirdi və yenə qəzəblə gözlərini gözümə dikdi. Ağacların qızıl yarpaqları da elə bil xoflandı, yarpaqlar canavar qulağı kimi şəkəldi.

*İmamverdi İsmayilovdan
 (“Göyərçin köçü”)*

ƏLİAĞA KÜRÇAYLI. “BAKİ” (DUYĞULARIN TƏSVİRİ)

Lap körpə yaşlarından sən ətraf aləmi görmək, eşitmək, dadmaq, qoxulamaq, toxunmaq yolu ilə dərk etmisən. Bu duyğu üzvləri dünyanı dərk etməyin əsas vasitələridir. Təsəvvür et ki, bir meşəyə gəzməyə getmisən. Qayıdandan sonra dostlarına bu barədə danışmaq istəyirsən. Meşədəki ağacların yaşıllığı, quşların səsi, meyvələrin şirinliyi, torpağın yumşaqlığı, çiçəklərin ətri haqqında dediklərinin hamısı duyğu üzvlərinin vasitəsilə sənəin yaddaşına köçən məlumatlardır. Ağacın yaşıllığını görməklə, quşların səsinə eşitməklə, meyvələrin şirinliyini dadmaqla, torpağın yumşaqlığını toxunmaqla, çiçəklərin ətrini qoxulamaqla dərk etmisən. Bu barədə danışan zaman dostlarının da hissiyyatına təsir edib onlarda meşə haqqında təsəvvür yarada bilirsən. Yazıcılar da belə edirlər. Hər hansı bir əşya və hadisə haqqında oxucuda tam təsəvvür yaratmaq üçün bu **duyğuların nəzərə alınmasına** xüsusi əhəmiyyət verirlər. İki cümləni müqayisə et:

1. Həyətimizdə qızılgüllər açıb.
2. Həyətimizdə açmış çəhrayı qızılgüllərin ətri adamı bihuş edir (görmə və qoxu).

Gördüyün kimi, ikinci cümlə həyətinizdəki qızılgül haqqında daha ətraflı təsəvvür yaradır, oxucuya kömək edir ki, təsvir olunanı yalnız dərk etməsin, həm də duysun.

Tapşırıq 1. Təqdim edilən mətni oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri apar. Mətni oxu qaydalarına müvafiq oxu. Duyğuların təsvir edildiyi məqamları müəyyən et. Aşağıdakı cədvəldə onların hansı duyğu üzvü ilə bağlı olduğunu göstər.

Bənd	Nümunə	Təsvir edilən duyğu (görmə, eşitmə, dad, qoxu, toxunma)

BAKİ

Uzaq elli əziz dostum soruşdu:

– Sizin Bakı söylə, necə şəhərdir?

Dedim: – Qardaş, mənim doğma şəhərim.

Yazılmamış, oxunmamış əsərdir.

Çiçək desən – könül açan çiçəyi,
Külək desən – ev uçuran küləyi,
Qasırğada ağ dalğalı ləçəyi,
Sakit gündə gözü mavi Xəzərdir.

Səncə, şeirdə
“könül açan” və
“ev uçuran” sözləri
hansı mənada
verilib?

Nəğməsidir zavodların fit səsi,
Suya düşüb buruqların kölgəsi.
Ətirlidir bağlarının meyvəsi,
Ağ şənisi elə bil ki şəkərdir.

Bu misralardan
hansında təşbeh
işlənmişdir?

Dost görəndə tükənməyir hörməti,
Düşmən görsə, dərya olur nifrəti.
Bir qədər də dəlisovdur adəti,
Əziz dostum, Bakı belə şəhərdir.

Bu misralardan
hansında epitet
işlənmişdir?

Əliağa Kürçaylı

Yaradıcı tətbiqetmə:

Şeirə bir daha nəzər sal. Sınıfdən xaric oxu materiallarından Məmməd Arazın “Göygöl” şeirini oxu, duyğuların (görmə, eşitmə, dad, qoxu, toxunma) təsvir edildiyi məqamları müəyyənləşdir. Tapşırıq 1-də verilmiş cədvəli yerinə yetir.

İBRƏTAMİZ HEKAYƏLƏR (TƏSVİRİ MƏTNDƏ DƏQİQLƏŞDİRİCİ FAKTLAR)

Hər hansı əşya, hadisə, yaxud məkanı təsvir edərkən daha dəqiq təsəvvür yaratmaq üçün faktlardan istifadə etmişənmə? Baxdığın bir film haqqında yoldaşına danışan zaman filmin adını, aktyorların adlarını deyirsən. Bütün bunlar faktlara aiddir. Bədii nümunələrdə də *adlar, tarixlər, saylar və digər məlumatlar* belə faktlara aiddir. “*Soyuq fevral gecəsi idi*” cümləsində “fevral” hadisənin nə zaman baş verdiyini təsvir edir.

Məktəbinizi təsvir edərkən onun tutumu haqqında daha dəqiq təsəvvür yaratmaq istəyirsənsə, “Məktəbimizdə xeyli şagird təhsil alır” yox, “Məktəbimizdə 1200 şagird təhsil alır” yazmaqla faktı dəqiq təsvir edirsən.

Başqa bir nümunə: Evinizin yanındakı parkın nə qədər gözəl və insanların istirahəti üçün rahat bir yer olduğunu təsvir etmək istəyirsənsə, müxtəlif faktlar daxil etməklə fikrini asanlıqla oxucuna çatdırı bilərsən: “*Ulu öndər Heydər Əliyevin* adını daşıyan bu yaraşlıq parkda hər gün *yüzlərlə* insan səmərəli və xoş istirahət edir”. Faktlardan çox istifadə edilən bədii mətnlərə *bədii-sənədli* mətnlər deyilir. Faktlar təsvir edilən mənzərə haqqında təsəvvürü dəqiqləşdirir. Bu cür mətnlərdə, adətən, real tarixi şəxsiyyətlərdən bəhs edilir. Müəllif həyatda olan, dünyasını dəyişən bir şəxsiyyət seçərək onun həyatını təsvir edir. Bu zaman qəhrəmanın adı və həyatında baş verən hadisələr dəyişdirilmədən bədii dillə təqdim edilir. Gələcək dərslərimizdə sən bədii-sənədli mətnlərin maraqlı nümunələri ilə tanış olacaqsan.

Tapşırıq 1. İbrətamiz hekayələri oxu. Faktların dəqiq təsvir edildiyi məqamları seç. Onların növlərini müəyyən et. Aşağıda təqdim edilən cədvəli dəftərinə çək və aşkar etdiyin faktları cədvəldə yaz.

Abzas	Nümunə	Təsvir edilən fakt (ad, tarix, say və s.)

HEÇ KƏSİ QINAMAYIN

Payızın ilk günləri idi. Qatarın vaqonuna uca boylu, saçları qar kimi ağappaq bir kişi və 25–26 yaşlarında bir oğlan daxil olub yerlərini tutdular. Oğlan pəncərə tərəfdə əyləşmişdi. Qatar tərənən kimi o, hava axınını hiss etmək üçün əlini pəncərədən bayıra çıxardı və birdən heyrətlə qışqırdı:

– Ata, görürsənmi, bütün ağaclar geriye gedir!

Yaşlı kişi həm sevinc, həm də kədərdən bulud kimi dolmuş gözlərini oğlunun üzünə dikərək gülümsədi.

Cavan oğlanın yanında evli cütlük əyləşmişdi. Onlara oğlanın özünü uşaq kimi aparması təəccüblü gəlmişdi.

Oğlan qəfildən yenə də heyranlıqla qışqırdı:

– Ata, gölə bax, onun adı nədir?

– Ceyranbatandır, oğlum.

– Ata, göldəki quşlara bax! ... Buludlar bizimlə birgə hərəkət edir!

Cütlük oğlanın qəribə hərəkətlərini gözaltı müşahidə edirdi, atası isə oğlunun davranışında heç bir qəribəlik görmürdü.

Yağış yağmağa başladı, büllur damcılar oğlanın əllərinə düşürdü. O, damcıları sayırdı. – Bir, iki, üç ... O yenə də sevinclə gözlərini yumub qışqırdı:

– Ata, yağış yağır! Görürsənmi, ata?

Bayaqdan oğlanın hərəkətlərini izləyən cütlük kişidən soruşdu:

– Siz niyə oğlunuzu hansısa bir klinikaya aparmırsınız?

Kişi cavab verdi:

– Biz elə Mərkəzi klinikadan gəlirik. Bu gün mənim oğlumun gözləri ömründə ilk dəfə görməyə başlayıb.

Başqa insanların işləri və hərəkətləri haqqında tam məlumatımız olmadan onları qınamaq olmaz. Hər şeyi yalnız ALLAH bilir. Ona görə də “Qınamayın ki, qınanarlardan olmayasınız!”

İNSANSEVƏRLİK

Bu hadisə bir neçə il əvvəl Amerikanın Vaşinqton ştatındakı Sietl şəhərində keçirilən idman yarışında baş vermişdir. Doqquz əlil idmançı qaçış zolağında hazır vəziyyətdə durmuşdu. Nəhayət, “START” atəşi açıldı. İdmançılar məsafənin üçdə birini qət etdilər. Qəflətən idmançılardan biri yerə yıxıldı, ağrıdan ilan kimi qıvrılmağa başladı. Digər səkkiz idmançı onun yerə yıxıldığını görüb qaçışı dayandırdılar. Onlardan biri,

daun sindromundan əziyyət çəkən idmançı qız ona yaxınlaşıb başını doğru ana kimi qucaqlayaraq soruşdu:

– İndi yaxşısan? Özünü necə hiss edirsən?

Başqa idmançılar da yaxınlaşdılar, hamılıqla çiyin-çiyinə verərək birlikdə “FİNİŞ” xəttinə doğru irəlilədilər. Bu səhnənin canlı şahidi olan minlərlə tamaşaçı ayağa qalxaraq göz yaşları içində əlil idmançıları bir xeyli alqışladılar. Yarış sona çatdı. Onlar şahidi olduqları bu hadisəni başqalarına da danışdılar. Bilirsənmi nə üçün? Çünki hər birimizin daxilində digər hissləri üstələyən başqa bir hiss də var. Bu, İNSANSEVƏRLİK hissidir!

HƏYAT DƏRSİ

Gənc iş adamı yeni “avtomobil”i ilə bir küçədən keçirdi. Birdən maşının önünə nəyinsə dəydiyini hiss etdi. O, maşını saxladı. Bu balaca bir daş idi. Daşın atıldığı tərəfə baxdı. Qarşısında 12–13 yaşlarında çəlimsiz bir qız dayanmışdı.

Gənc özünü saxlaya bilməyib qışqırmağa başladı:

– Sən kimsən? Bu zəhrimar daşı niyə atdın? Bilirsən, bu daş mənə neçəyə başa gələcək?

Uşaq yalvararaq cavab verdi:

– Bağışlayın, başqa çıxış yolum yox idi. Əgər daşı atmasaydım, heç kim mənə maşın saxlamayacaqdı.

Uşaq bir tərəfdən danışır, bir tərəfdən də gözlərindən sel kimi yaşı axıdırdı. Əli ilə yolun kənarındakı əlil arabasından yıxılmış 15–16 yaşlarında olan oğlanı göstərdi və dedi:

– Böyük qardaşım arabasından yıxıldı. İndi onu qaldıra bilmirəm. Xahiş edirəm, mənə kömək edin.

Bu sözlərdən sonra gənc sanki ayıldı. Yolun kənarında yerə yıxılmış oğlanı qaldıraraq yenidən arabasına oturmağa kömək etdi. Dəsmalı ilə üst-başını təmizlədi. Uşaq təlatümü yenidən sakitləşmiş dənizə bənzər gözləri ilə minnətdarlıqla gəncə baxıb:

– Allah razı olsun, – dedi.

Uşaqlar arabanı sürərək evlərinə tərəf getdilər. Onlar gözdən itənə qədər gənc dayanıb mənalı baxışları ilə arxalarınca baxdı.

Maşının önü əzilmişdi. Bu həyat dərsi olan əziyi heç vaxt təmir etdirmədi. Çünki bu hadisə gəncə həyatda daha həssas olmağı, bəzən ayaq saxlamağı, ətrafa nəzər salmağı və köməyə ehtiyacı olanlara əl uzatmağı öyrətmişdi...

“PREZİDENT MƏNİ TANIYIRDI”.

BORİS POLEVOY. “MƏN GÖLMƏÇƏLƏRDƏN ATILA BİLİRƏM”

(Əsər üzərində iş)

PREZİDENT MƏNİ TANIYIRDI

Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti seçilən Franklin Delano Ruzvelt oğlunun qoluna söykənərək hökumət evinin pilləkənlərini enməyə başladı. Gözlər ona dikilmişdi. Onun üzündən özünə güvəndiyini göstərən təbəssüm çəkilmirdi.

Ruzvelt yazı stolu arxasında əzəmətli görünürdü. Enli çiyinləri, kübar üz cizgiləri vardı. Çox az adam bilirdi ki, 1921-ci ildə keçirdiyi xəstəlikdən sonra onun ayaqları işləmir. Ağıl və cazibədarlıqdan başqa, Ruzvelt-də həm də güclü iradə var idi. O, iş qabiliyyətini qaytarmaqdan ötrü ağlasığmaz səy göstərmiş, əslində, qəhrəmanlıq etmişdi. Hər gün saatlarla gimnastika edirdi. Üzür, qollarının və çiyinlərinin əzələlərini möhkəmləndirirdi. Beləcə o, bədəninə yuxarı hissələrini öz iradəsinə tabe edə bilmişdi. Ayaqları isə heç cür hərəkət etmədi.

Ruzvelt istəmirdi ki, ona acısınlar. O, camaat arasında oturur, yaxud tribunanın kənarına söykəlib dayanardı. Əgər mütləq bir neçə addım atmaq vacib olurdusa, dözülməz ağır hiss etməyinə baxmayaraq, o bu addımları atırdı. Məsələn, Konqresdə çıxışı zamanı belə etmişdi. Heç kim onun üzündə ağır əlaməti sezmədi. Ruzveltin üzündə yalnız özünə tam əminlik ifadəsi var idi. Sağalmaz xəstəlik onu əlil etdi, ancaq o, başqa insanların ağır və əzablarını anlamaq və bölüşmək qabiliyyəti

qazandı. Ruzvelti irəli aparan pul, hakimiyyət həvəsi yox, ölkəsinə və insanlara kömək etmək istəyi idi.

Ruzvelt Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti olduğu müddətdə Amerika xalqını silahlı münaqişələrdən və müharibədən qorudu. Həmin vaxt – 1939-cu ildə İkinci Dünya müharibəsi başladı. Ruzvelt xalqına söz verdi ki, onu müharibədən kənarda saxlayacaq və sözünün üstündə durdu.

1940-cı ildə üçüncü dəfə prezident seçiləndə də o, amerikalılara qəti surətdə vəd etdi: “Mən artıq demişəm, bir daha sizə deyirəm ki, sizin uşaqlarınız başqalarının müharibəsinə getməyəcəklər!”

MƏN GÖLMƏÇƏLƏRDƏN ATILA BİLİRƏM

Avstraliya yazıçısı Alan Marşalla tanış olmamışdan əvvəl onun “Mən gölməçələrdən atıla bilirəm” kitabını oxumuşdum. Çox səmimi yazılmış bu kitab məni valeh eləmişdi. Kitabda ağır xəstəlikdən sonra əlil olan kiçik bir oğlan uşağından bəhs edilirdi. Əsərdə onun iztirabları, qoltuq ağaclarından istifadə edərək müstəqil gəzməsi təsvir olunmuşdu. Təbiətin qüdrəti fonunda balaca, cəsur insanın dərdi xüsusi həssaslıqla qələmə alınmışdı. Əsər uşaq ədəbiyyatı sayılsa da, mənim kimi gəncliyi arxada qalmış bir şəxsi öz dərin nikbinliyi ilə cəlb etdi. Yazıçının özünün də əlil olduğunu bilirdim. Mən onu müdrik qəmli baxışlarla dünyaya

baxan çəlimsiz biri kimi təsəvvür edirdim.

Sonra o, Moskvaya gəldi. Bunu eşidəndə təəccübləndim. Avstraliya-dan təyyarə ilə bu qədər uzaq məsafəni, özü də yol boyunca bir təyyarədən düşüb başqasına minməklə qət etməyi qoltuq ağacları ilə hərəkət edən insan necə bacarmışdı. Bizim ədəbiyyat klubunun restoranında görüş təyin etmişdik. Mən görüşə bir qədər gecikdim. İçəri girəndə restoranda adam çox deyildi. Bilirdim ki, Alan artıq buradadır. Gözlərim müdrik, kədərli baxışları olan adamı axtardı.

Birdən ingilisdilli ədəbiyyatın biliciləri olan dostlarımla əyləşdiyi stolun arxasından pəhləvan cüssəsi, qaraşın üzü, parlaq gözləri mehriban təbəssümlə işıqlanan bir nəfər qalxdı. Mənə baxıb gülümsədi, görünür, nəzərlərimlə başqasını axtardığımı başa düşmüşdü. Birdən mən pəhləvanın duruşunda qəribəlik sezdim. O, güclü əllərini stola dirəyərək dayanmışdı. Beləcə tanış olduq. Tanışlığımızın ilk günündə təsəvvürümdəki kədərli baxışları olan müdrik, əzabkeş insan obrazı əriyib yox oldu. Qüvvətli gövdəsi hərəkətsiz, nazik ayaqları üzərində dayanmışdı. Əlbəttə, qoltuq ağacı da var idi. Buna baxmayaraq, bu insan son dərəcə çevik idi, cəld hərəkət edir, bədənini yüngülcə, hətta deyərdim ki, zərifliklə daşıyırdı. Bu zaman onun üzündə gülmə, nikbin bir ifadə olur, işıqlı gözlərində isə yumor qılgıncımları parlayırdı. Sonra daha yaxından tanış olduq və mən gördüm ki, taleyin amansızlıqla incitdiyi bu adama əlil sözü ən az yaraşan sözdür. Qətiyyənlə şisirtmədən deyə bilərəm ki, tanıdığım və dostluq etdiyim çox sayda yazıçılar arasında onun qədər fəal, çevik, hərəkətli biri yox idi. O öz böyük ölkəsində daim səfərlərdə olur, material toplayır, mühazirə oxuyurdu. O öz xalqının bütün qayğılarından, işlərindən xəbərdar və ölkəsinin ən fəal vətəndaşlarından biri idi.

Boris Polevoy

Tapşırıq 2.

1. Oxu başa çatandan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) ardıcılıqla yerinə yetir.
2. Hər bir mətnə fikirləri və ideyanı müəyyən et.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından Hüseyn Arifin “Azərbaycan” mətnini oxu. Təsvir edilmiş faktları (ad, tarix, say və s.) müəyyən et və qruplaşdır. Nəticələri əks etdirən məlumat hazırla.

ZƏLİMXAN YAQUB. “QARA XƏBƏRİN ACISI” (Müstəqil iş)

1. Aşağıda təqdim edilən “Əşya və hadisələrin təsvirinin qiymətləndirilməsi cədvəli” ilə tanış ol. “Qara xəbər acısı” şeirini cədvəl əsasında dəyərləndirməyə çalış. Fikirlərini yazılı əsaslandır.

Mətnə əşya və hadisələrin təsvirinin qiymətləndirilməsi			
Meyarlar	Nümunələr		
	Bədii	Hiss	Fakt
Oxucuda əşya və hadisə haqqında aydın təsəvvür yaratmaq üçün təsvirlərdən (bədii, hiss, fakt) istifadə edilibmi?			
Əgər belə təsvirlər varsa, onlar təsvir edilən əşya və hadisənin əsas xüsusiyyətlərini əks etdirirmi?			
Təsvir edilən əşya və hadisənin qeyri-adiliyini əks etdirən məqamlar varmı?			

QARA XƏBƏRİN ACISI

Yuxudan qaldırdılar
 məni, qəfil yuxudan,
Rəngim ağappaq oldu
 səksəkədən, qorxudan.
Gördüm başımın üstə
 dayanıb Bəhlul balam,
O anda, o saatda
 baxışı məlul balam.

Səncə, bundan sonra
hansı hadisələr baş
verəcək?

Gördüm nəşə sözü var
 deməyə çatmır gücü,
 Bir anın intizarı
 min il qədər üzücü.
 Bəd xəbəri deyəndə
 insanlar fağır olur,
 Bir sözün ağırlığı
 min dağdan ağır olur.
 “Xəbər verdilər, ata,
 köçdü Heydər Əliyev,
 Vida dedi həyata!”
 Bu söz başımın üstə
 çaxdı ildırım kimi,
 Parçaladı sinəmi
 dağıtdı şırım kimi.
 İnanmadım bu sözün
 yanğısına, dağına,
 Güllə kimi atıldım
 ekranın qabağına.
 Qəfil bu qara yellər
 hardan əsdi, bilmədim,

Bu misralarda
 hansı təsir
 vasitəsi
 işlənmişdir?

Dışim dodaqlarımı
necə kəsdi, bilmədim.
Qarışdı göz yaşlarım
dodağımın qanına,
Döndü gözümdə dünya
bir matəm meydanına.
Bircə damla göz yaşı
buludlardan ağırdı,
Göydən yox, o gün yağış
gözlərimdən yağırdı.
Mən belə ağlamışdım
Qanlı Fələk ilk dəfə
ürəyimi qıranda,
Yetim qalıb atamı
torpağa tapşıranda.
O məzarın önündə
boyu bükük qalanda,
Körpə çiyinlərimdə
dağ boyda yük qalanda.
Mən belə ağlamışdım
20 Yanvar günü,
Mən belə ağlamışdım
Vətənin ağlar günü.
Dönmüşdü gözlərimdə
qəmli bir tamaşaya,
Mən belə ağlamışdım
Xocalıya, Şuşaya.

Hansı misralarda
faktlara aid
nümunələr
verilmişdir?

Zəlimxan Yaqub

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sınıfədxaric oxu materiallarına daxil edilmiş əsərlərdən birini və ya bir neçəsini oxu. Yazıcının nəzərdə tutduğu ideyanı göstər. Bədii təsvir vasitələrinin, duyğuların və faktların təsvirinə necə yer verilmişdir? Nə kimi əlavələr etmək istərdin?

LAYIHƏ

“QIŞDA ŞƏHƏRİMİZ (KƏNDİMİZ, QƏSƏBƏMİZ)” ESSEDƏ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

*Essedə təsvir
vasitələrindən
nə üçün istifadə
edilir?*

Sən artıq mətn yazarkən oxucuya çatdırmaq istədiyin fikirləri müəyyən etmək, müşahidələr aparmaq, yadda saxlayıb yazıya almaq yollarını bilirsen. İndi isə çatdırmaq istədiyin fikirlərini təsvir vasitələri ilə daha ətraflı və təsirli təqdim etmək yollarını öyrənəcəksən.

Tapşırıq 1.

1. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmazdan əvvəl yazıya hazırlıq işləri apar (əvvəlki dərslərdə bunu necə etməyi öyrənmişən).

– Qışda təbiətdə baş verən hadisələri və onların həyatımıza gətirdiyi dəyişiklikləri yadına sal, eşitdiyin və araşdırmalar nəticəsində əldə etdiyin məlumatları xəyalında canlandır.

– İdeyanı yaradan fikirləri müəyyənləşdir və onları ardıcılıqla yaz.

2. İndi isə essenin bədiiliyini və fikirlərin obrazlı olmasını təmin etmək üçün aşağıda göstərilən işləri aparmaq lazımdır.

Müəyyən etdiyin fikirlər üzərində düşün:

– Hansı bədii təsvir vasitəsi (epitet, təşbeh) fikirlərinin daha obrazlı çatdırılmasına kömək edər?

– Gördüklərimi hansı duyğuların (görmə, eşitmə, qoxu, dad, toxunma) təsviri ilə daha canlı ifadə edə bilərəm?

– Bu mətnə dəqiqləşdirici faktların təsvirinə ehtiyac varmı? Əgər faktlar təsvir edilərsə, nələrdən (ad, tarix, say və s.) istifadə etmək lazımdır?

– Baş verən hadisələrdə qeyri-adilik görürsənmi? Əgər görürsənsə, bu qeyri-adilik nədədir?

– Baş verən hadisə hansı hissləri yaradır və nə haqda düşünməyə, nəyi hiss etməyə vadar edir?

3. Verilən cədvəli dəftərinə çək. Təsviri esse yazmaq üçün əvvəlcə ayrı-ayrı məqamları təsvir edən nümunələr hazırla.

Təsvir nümunələrinin cədvəli	
Bədii təsvir vasitələri	
Duyğuların təsviri	
Faktların təsviri	

Tapşırıq 2. Müəllimin verdiyi mövzuda esse yazmazdan əvvəl ayrı-ayrı məqamları təsvir edən nümunələr (bədii təsvir vasitəsi, duyğu və fakt) hazırla.

Esse üzərində iş

Tapşırıq 1. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmazdan əvvəl bədii təsvir vasitələri, həmçinin duyğuların və faktların təsvirinə dair hazırladığın nümunələri qiymətləndir. Bunu necə etmək lazımdır?

Sən artıq essədə istifadə edəcəyin ayrı-ayrı məqamların təsvirinə dair nümunələr hazırlamısan. Onları cədvələ daxil etmişən. Həmin cədvələ bir daha nəzər sal. Fikirləş, bu təsvir nümunələri fikri oxucuya çatdırmaqda yardımçı ola bilərmə? Əgər siyahıda əsas fikirlə bağlı olmayan təsadüfi məqamlar aşkar etsən, onları sil. Əsas fikri çatdırmaqda sənə ən gərəkli olan təsvirləri saxla. Düşünürsən ki, bunlardan hansının daha vacib olduğunu necə bilmək olar? Bunun üçün sən həmin nümunələri qiymətləndirməyi bacarmalısan. Düzgün qiymətləndirmək üçün isə sənə meyarlardan istifadə etmək lazımdır. Bu meyarlarla əvvəlki dərslərdən tanışsan. Xatırlayırsanmı, həmin meyarlar aşağıdakılardır:

- Hazırlanmış təsvir nümunələri (bədii təsvir vasitələri, duyğular, fakt) hadisə haqqında *aydın təsəvvür yaratmağa imkan verirmi?*
- Bu nümunələr təsvir edilən *şəy və hadisənin ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini* əks etdirirmi?
- Təsvir edilən hadisənin *qeyri-adiliyini* əks etdirən məqamlar varmı?

Tapşırıq 2. Ayrı-ayrı məqamları təsvir edən (bədii təsvir vasitəsi, duyğular, fakt) nümunələri yazıya daxil etməyin müxtəlif yolları var. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmaq üçün hazırladığın nümunələri yazıda yerləşdir. Esseni tərtib et.

Artıq hazırladığın təsvir nümunələrini yararlılıq baxımından qiymətləndirməyi öyrəndin. Bildin ki, düzgün seçilmiş nümunə o nümunədir ki, mətndəki ideyanın (fikrin) çatdırılmasına kömək etsin. Amma bundan sonra da qarşıda görülməli bir sıra işlər var. Artıq seçilmiş təsvir nümunələrini mətnə elə ardıcılıqla daxil etməlisən ki, nəzərdə tutulmuş fikrin formalaşmasına xidmət göstərsin. Buna nail olmağın iki yolu var:

1. Təsvir vasitələrinin mətnə daxil edilməsi üçün ümumidən xüsusiyyətdə doğru ardıcılığı müəyyən etmək. Əgər sən mətnədə hər hansı bir əşya, yaxud canlıdan danışmaq istəyirsənsə, ümumidən xüsusiyyətdə ardıcılığı daha səmərəlidir. Əvvəlcə əşyanın yerləşdiyi, yaxud hadisənin baş verdiyi məkanı təsvir etməlisən:

- Əvvəlcə həmin məkanın uzaqdan görünüşünü təsvir et;
- Sonra isə oxucunun nəzərlərini haqqında danışılan əşya, yaxud canlıya yönəlt;
- Məkanın təsvirini davam etdirərək konkret cümlələrlə o yerin “xəritəsini” yarat (Nə harada yerləşir?);
- Ola bilər ki, təsvir etdiyin hadisə eyni məkanda baş verməsin. Başqa məkanın da təsvirinə ehtiyac yaransın. Bunların üzərində düşün.

2. Təsvir edilən məkanda ayrı-ayrı məqamların əhəmiyyətli baxımından ardıcılığını müəyyən etmək.

- Təsvir etmək istədiyin məsələlərin siyahısını tərtib et;
- Həmin siyahıda əvvəl daha əhəmiyyətli məsələləri, sonra isə az əhəmiyyətli məsələləri sıra ilə düz;
- Ola bilər ki, əvvəl az əhəmiyyətli məsələlərdən, sonra isə daha əhəmiyyətli məsələlərdən söz açasan.

III. BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN HİSSƏLƏRİ

ALEKSANDR PUŞKİN. “QIŞ SƏHƏRİ” (BƏDİİ ƏSƏRİN HİSSƏLƏRİ)

Mətn yazılarkən ideya müəyyənləşdirilir. İdeyanı obrazlı təqdim etmək üçün müxtəlif məqamların bədii təsvirindən istifadə edilir. Hazırlanmış belə təsvir nümunələri müəyyən ardıcılıqla mətnin uyğun gələn hissələrinə daxil edilir. Bədii mətnlərdə hər bir hissənin özünün konkret vəzifəsi olduğundan həmin nümunələrin yerləşdirilməsində diqqətli olmaq lazımdır. Bədii mətnlərdə bu hissələr və onlara verilən tələblərlə aşağıdakı cədvəldən tanış ola bilərsiniz.

Yığcam plan	
Giriş	– Təsvir ediləcək əşya və ya hadisə ilə tanışlıq – Əsas fikirlə əlaqə yaradan məqamların təqdim edilməsi
Əsas hissə	– Düşüncələrin və hisslərin əks etdirilməsi – Əşya və hadisələrlə bağlı təsvirlərin ardıcılığının məkan və ya əhəmiyyətlik baxımından müəyyənləşdirilməsi
Nəticə	Təsvirlərin yekunlaşdırılması

Təpşiriq 1. Oxuya hazırlıq işləri apar. Təqdim edilən cədvələ yenidən nəzər sal. “Qış səhəri” şeirini oxu və yuxarıdakı cədvəllə əlaqələndir. Mətnin hissələrini müəyyən et.

QIŞ SƏHƏRİ

Nə gözəl şaxtalı, günəşli gündür!
Dostum, sən hələ də mürgüləyirsən.
Vaxtdır, sən, ey gözəl, yuxudan ayıl,
Açılsın naz ilə yumulu gözlər,
İşıq pərisinin qarşısına sən,
Şimal ulduzutək çıx, tamaşa qıl!

Səncə, şair burada
nəyi təsvir
edəcək?

Dünən, yadımdamı, coşmuşdu tufan;
Qatı qaranlıqdı bütün asiman.
O boz buludların arasından Ay,
Sarı bir ləkətək axırdı qəmlə,
Sənsə pəncərədə durub qüssəli...
Bu günə... Aləmə tamaşa eylə:

Bu bəndə əsas
fikirlə əlaqə yaradan
məqamı göstər.

Hansı təsvir vasitəsinin təsvirinə yer verilmişdir?

Göylər tərtəmizdir ilk bahar kimi,
Min bir rəngə çalan xalılar kimi –
Günəşin altında parıldayır qar.
Yarpaqsız meşə də qaralır durur,
Küknarlar hələ də təkdir, yaşıldır,
Çay, buzlar altında sanki bərq vurur.

Duyğuların təsvir edildiyi məqamları müəyyənəşdir.

Otağım kəhrəba rəngli şəfəqlə
Doludur. Çırta-çırt yanır odunlar
İsti buxarıda. Amma yatağa
Girib düşünmənin nə ləzzəti var!
Bilirsənmi, nə var? Əmr eyləyəkmi
Qoşsunlar xizyə atlarımızı?

Şair qış səhərini təsvir edərkən nələrə diqqət yetirmişdir?

Bağlayaq qar üstə bərk qaçışına
Bizim hissimizi, həyəcanımızı.
Sürüşüb bu səhər qarların üstə
Ziyarət eyləyək tənha çölləri,
İndi çılpapaqlaşmış sıx meşələri,
Mənə əziz olan bu sahilləri...

Tapmağa çalış: hansı mısralarda təsvir yekunlaşmışdır?

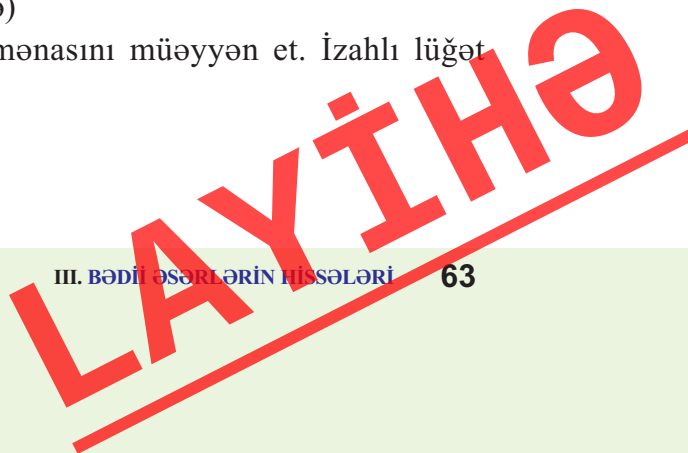
Aleksandr Puşkin

Tapşırıq 2.

Oxu başa çatandan sonra “Oxudan sonra” (səh.16) təlimatını ardıcılıqla yerinə yetir.

Ev tapşırığı:

1. Şeir in ideyasını müəyyən et. Fikirlərini yazılı şəkildə müəllimə təqdim et. (Yazının həcmi 0,5 səhifə)
2. Yeni qarşılaşdığın sözlərin mənasını müəyyən et. İzahlı lüğət tərtib et.

SABİR ƏHMƏDLİ.
“ŞƏHİDLƏR XİYABANI”.
“İŞİĞİ SÖNDÜRMƏ”
 (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Təqdim edilən bədii nümunəni oxu. Hadisələrin nəql edilməsi baxımından əsəri təhlil et.

ŞƏHİDLƏR XİYABANI
(İxtisarla)

DTK-nin yeni binasının qarşısından başlayaraq, Nərimanov caddasının hər iki səkisində qərənfillər qoyulmuşdu. Sağdan, soldan bordürlərin üstüncə düzülmüş qırmızı qərənfillər qızıl yelkən təki çəkilib gedirdi. Dağüstü parkın qarşı meydanı adamlarla dolu idi.

Əsas fikrə zəmin yaradan məqamları göstər.

İstifadə olunmuş təsvir vasitəsini göstər.

“Moskva” mehmanxanasının üst yanı, geniş meydançanın bəri başında bir sarı avtobus saxlanmışdı. Adamlar avtobusu araya almışdı.

Sarı avtobusun içərisində kimsə yox idi, qapıları bağlıydı. Avtobusun gövdəsi, böyürləri, yuxarı-aşağısı dəlmə-deşik, atəş-atəş üstədən döşənmişdi; yüzlərlə bakılını, minlərlə insanı küçədən küçəyə, dayanacaqdan dayanacağa, şəhərin bir başından o biri başına çatdıran xəzəl rəngli “İkarus” həlak olanların məzarına baş çəkməyə gəlmiş əhalinin, qonaqların gözü önündə saxlanmışdı.

Bu maşının sürücüsü sağ qala bilməzdi. Qarşıdan, üz-üzə sancılmış iki güllənin biri sürücünün əyləşdiyi sahəni, düz onun başının göründüyü parçanı, o biri isə bir az aşağı, ürək səmti dəlib keçmişdi. Kim imiş bu dəlmə-deşik abidənin yiyəsi!

Bu kişi ömrü boyu avtobuslarda getmişdi. Hər bir sənişinin, şəhərin sırayı sakininin üzləşdiyi əzabı çəkmişdi. Hər cür sürücü görmüşdü. Avtobusun qənşərində dayanıb, geniş, azacıq qabarıq alın şüşəsində açılmış güllə yerlərinə baxdıqca, ona elə gəldi ki, bu binəvanın sahibi – sürücü onun tanıdığı insandı. Nə vaxtsa görmüşdü. Avtobusun ətrafına yığılmış adamlar sarı maşının içini-çölünü gözdən keçirir, guya onun atəşə tutulduğu anları, qəziyəni göz önünə gətirir, götür-qoy edirdilər.

Kişi göz-göz açılmış qabaq şüşəyə bir də baxdı. Sağ yana bircə güllə dəymişdi; başlıcası sol – sürücünün əyləşdiyi yer idi. İndi bu kişi sol yanda, düz ortada, bir az yuxarıda açılmış dəliklərin arxasında, şüşənin o üzündə sürücünü görməyə çalışdı. Düz alına dəyib. Bir az aşağı sağ əl ...sol qol... ürək. Görəsən, güllənin hansı siftə dəyib: yuxarıdakı, alın səmt, ürək, yoxsa çiyin?! Dörd-beş güllənin dəşdiyi dəliklər Ayı bür-cünün ulduzlar düzümünü xatırladırdı.

Kişi, gecə saat on ikidən sonra başlayan, yeri-göyü, həndəvərdə can-lı-cansız nə varsa hamısını oda tutan atəşin bu avtobusa necə yönəldiyini, necə tuşlandığını ağlına vururdu. Kim olub atan, gör necə insafsızmış; neçə kərədən yaylın açıb, avtomatın bütöv bir xəzinə gülləsini sərnəşin avtobusuna çırpıb.

– İçində adam olubmu? Sərnəşin, ya bəlkə, oraya toplanmış adam-lardan? Olmayıbsa, bəs onda avtobusun böyürləri, sərnəşinlərin əyləş-diği kürsülərin yan şüşələri niyə büsbütün qəlpəyə tutulmuşdu. Hə, güllə əzəlcə bərk zərər yetirməyib. Qoluna, biləyinə toxunub, çovu-yub əlinə dəyib, yalayıb keçib. Sonra maşının aradan çıxacağını görüb, qatillər iki yandan atəşə tutublar. Daha sonra, düz qarşıdan, Salyan ka-zarmasının, Tiflis prospektinin döngəsinə can atarkən, bir dəstə avto-matlı ilə üzləşmiş, onlarca tankların şaxıyan işıq püskürtüsündə apay-dın seçilən, qara gözləri işıqdan qamaşan, qarapapaq, qarabığ oğlanı hədəfə çevirmişdilər. Alına, sinəsinə ürəyinə... Avtobus bir az getmiş “qarmoşka” ilə bir-birinə bağlanmış vaqonları ortadan бүkүlүb, səkiyə çıxmış, sönmüşdü.

Güllə dəşiklərindən ölümün bəbəksiz gözləri baxırdı elə bil. Av-tobusdan ayrılıb döndü meydana. Meydanın ortasında bir parça yer həmi-şəyaşıl kollarla çəpərlənmiş, tən ortada Yer kürəsini andıran bitki şarı becərilmişdi. Yaşıl çəpərin çöplərində, şar-kolun yaxasında, sinəsində qərənfillər bitmişdi; dünyanın heç yerində görünməmiş möcüzə, sehrli bir calaqdı. Kollar qərənfillər açmışdı. Meydan, çəpər içrə çayırılıq qır-mızı qərənfillərin boyasında uyumuşdu.

Ötən üç-dörd gündə, hər gün bir soraq çıxır, Qanlı şənbənin dəhşət-ləri söylənilirdi. Gecələr Bakı sakinləri, Azərbaycan milləti “Azad-lıq”dan danışan Mirzə Xəzərin səsini eşitməkdən ötrü çırpınırdı. Ölən-lərin sayı söylənilir, qapı-qonşuda, məktəbdə adları çəkilirdi. Evdə, işdə, küçədə kişi qulağını şəkəyir, ölənlərin arasında tanış arayırdı. İşdə salamatlıqdı, onların qohum-əqrəbasından yaralanan, ölən yox idi. Hal-

Kişi anlamadı, fərqinə varmadı. Yenicə qəbiristanlığa çevrilib, ad da qoyulmuş “Şəhidlər xiyabanı”nın üst və altınca, xiyaban boyu ağaclıqdı. Qışın amansız hədəsinə tab gətirən, aramsız olaraq yaşıl qalıb, ömrü boyu yaz təranəsi oxuyan ardıclar, tinglər... hövl etmiş, **yaqut gözlərini** açıb, gəlib-keçən yas əhlinə mələlcasına baxırdı. Xiyabanın bir yanı, qəbirlərin baş səmti hörgü idi. Bakının karxana daşlarının bitişində, küncələrində gözcüklər var idi. Yaz girəli qaranquşlar, bülbüllər kənddən, çöllərdən köçüb gəlib, şəhərin dağ yamacında yurd tapmışdı. Qış girəli daş yuvalar sovlmuşdu. İndi həmin zindan öycüklərin hər birindən tac-darağı qana bələnmiş bir quş çıxıb, torpağa tapşırılmış şəhidlərə həyan olmuşdu.

Bu ifadə
haqqında nə
düşünürsən?

Daş yuvacıqlara qərənfillər sancılmışdı. Çiçəklədiyi heç zaman görünməyən şamlar, küknarlar al-qırmızı gül açmışdı. Bundan o yana...hm, kişi axtardığını tapmışdı. Tanış! Bu qoçaq milisioner: geri daranmış teli, paqonu, iri gözləri, səliqəli bıqları... Lap bu yaxınlarda gördüyü idi. Hm, özcə sahəsi, zolağı idi bura onun. Səhərdən-axşama, axşamdan-səhərə Dağüstü parkın xiyabanlarında dolaşır, dəniz körpülərinə baxır, Bayıla tamaşa edirdi.

Papaqlı-geyimli kişi; iş-güc adamı, oğul-uşaq yiyəsi saç-saqqal çallaşmış. Daha tanımağa, ad-san sormağa nə ehtiyac vardı. Xiyabanın o başında da yasın oxunur, fatihə verilir. Adamlar ikibir gedir, Bayıl yamacları, tersanələrin qənşərləndiyi dərənin başında dönür, alt xiyabanla qayıdırdılar. Buradansa göz yaşı axıtdıqları şəhid qəbirləri görünmürdü.

buki kişi... elə bil bunu istəyirdi. Bəlkə, onda qətlə yetirilmiş minlərlə insanın taleyini aydınlaşdıracaqdı.

Avtobusdan ayrıldı, meydanı dolanıb üz tutdu Dağüstü parkın girişinə. Adamlar girişdə toplanır, daş pillələrlə qalxır, xiyabana doğru tərpaşirdilər. Bu başdan o başa sim çəkilmişdi. Sim boyunca qərənfillər dōşənmişdi. Şəhidlərin pak ruhu qızıl qərənfillərin zərif, təmiz ətriylə qovuşmaqda idi.

Xəstəxanalarda yaralıların əlindən tərpənmək mümkün deyildi. Soyuc qış gecəsində güllə yarası almış insanlara qan vermək üçün hamı şəfa ocaqlarına axışırdı. Gələnlər o qədər çox idi ki, qanköçürmə məntəqələrinin qarşısında uzun növbələr yaranırdı. O ağır, faciəli günlərdə xalqımız yumruq kimi birləşmişdi. Bu yumruğu heç bir qüvvə əyə, bükə bilməzdi!

Qanlı şənbə gecəsində azadlığımız və müstəqilliyimiz uğrunda şəhid olanları əvvəllər sovet rəhbərlərindən biri olan Kirovun adını daşıyan parkda dəfn etmək qərara alındı. Bundan sonra bu park keçmiş bolşevikin adını daşımayacaqdı. İndən sonra bu yer Şəhidlər xiyabanı adlanacaq və xalqımızın müqəddəs ziyarətgahına, and yerinə çevriləcəkdə.

Yanvar ayının 21-də azadlığımız və müstəqilliyimiz uğrunda qurban getmiş şəhidləri dəfn etmək üçün camaat burada məzarlar qazmağa başladı. Bu xəbəri eşidənlərin hamısı kömək üçün Xiyabana axışırdı. Ömrümdə ilk dəfə idi ki, kütləvi məzarların necə qazıldığını görürdüm. Bir neçə nəfərlə bərabər biz də işləyənlərə kömək etdik. Məzarlıqda heç kim bir-birini buyurmurdu. Hər əlindən gələn işi görürdü. Kimisi yer qazır, kimisi palçıq qatır, kimisi isə mişar daşları ilə məzarların arasını hürürdü. Görüləsi işlər çox idi.

Hələlik şəhid olanların sayını da dəqiq bilən yox idi. Amma qəbirləri qazırdılar. Hamı çalışırdı, hamı əlləşirdi ki, səhərə qədər bütün məzarlar qazılsın. Sabah xalq öz şəhidlərini dəfn edəcəkdə.

Sabir Əhmədli

Tapşırıq 2. Mətnin ideyasını müəyyən et. Əldə etdiyin nəticələri müzakirə et.

Müstəqil iş. Oxuya hazırlıq işləri apar. Sabir Əhmədlinin “İşıq söndürmə” mətnini oxu və onun hissələrini müəyyən et. Nəticələrini yazılı şəkildə təqdim et.

İŞIĞI SÖNDÜRMƏ

Ana yuxudan qəm içində oyandı. Alt otağın açarını qızına uzatdı:

– Düş aşağı. Aç qapını, onların işığını yandır... Bu gecə İlham yuxuma gəlmişdi. Dedi, ana, mənim işığımı niyə söndürməsiniz.

Qız açarı anasından aldı. Pillələrlə aşağı endi. Üstdə onlar, altıda qardaşı gəlinlərilə yaşayırdı.

Qanlı şənbədən düz iki ay keçirdi. Dünən yaz girmişdi, onların qara bayramıydı. İki aydan bəri otağın qapısı açılmamışdı.

“Aman Allah! Mən onu necə tapdım”. İlhamgil Tiflis xiyabanında dayanmışdılar. Qoşun ilk öncə oradan cummuşdu. Barrikadaları basıb əzmiş, insanları xurd-xəşil etmişdi. Hər yandan atəş yağır, avtomatlar, pulemyotlar gurlayır, işıqlı güllələr qaranlığı kəsib doğrayırdı.

Qohum-qardaş, ana-bacılar güllə yağmurundan çəkinməyib, öz əzizlərini, doğmalarını axtarırdılar. Səsləyir, çağırır, küçəboyu, kol-kos arasına yığılmış cavanları çəkir, aradan çıxarmağa çalışırdılar. Soldatlar aman vermir, balasını, qardaşını qurtarmağa can atanları gülləyə tutur, cəsədlərini yanına sərirdilər. Bacı qardaşını neçə meydin arasından tapdı. Qolunu boynuna aşırı, dizin-dizin sürünüb, od-alovun içindən onu çıxara bildi...

Altıca ayın gəlini dözmədi: “Mən İlhamsız bu dünyada yaşaya bilmərəm”. Ana, qız gəlini gözdən qoymadılar. Amma neyləyəsən. Gedəni saxlamaq olmazdı. Zəhər içdi. Hər ikisini yanaşıca dəfn etdilər.

Ana, bacı hər gün Şəhidlər xiyabanına baş çəkir, qoşa qəbri odlu göz yaşları ilə isladır, dönüb kor-peşman qayıdır, gəlin otağının bağlı qapısı önündən dinməzcə ötürdülər. Dünən qara bayramdı. Bakı əhalisi ellikcə Dağüstü parka qalxmış, şəhidlərin qəbrini ziyarət etmişdilər.

Həyət-baca qan ağlayırdı. Allaha ağır getməsin deyib, ana nimçədə səməni əkmışdi. Yaz sorağı yamyaşıl buğda tərəsi ana-bacının göz yaşları ilə suvarılmışdı.

“Ana, könlümə xəngəl düşüb” – demişdi. Ana yayma yaymış, xəngəl bişirmişdi. Yemiş, qalxıb getmişdi yağı qabağına. Bu onun son yeyişi, son gedişi olmuşdu.

Bacı iki aydan bəri açar görməyən kilidi açdı. Otaq başına dolandı, qaranlıq, nəmli evi gözü seçmədi. Düyməni basdı, çilçıraqla alışıdı. Elə həmin andaca iki quş pırıltı ilə qalxıb, içəridə bir kərə dövrə vurdu. Aralı qapıdan çıxıb getdilər.

Qızın oradan nə halda qalxdığı ananı təlaşlandırdı.

– Nə olub? Nə baş verib?

– ... İşığı yandırdım. Onların çarpayısına iki quş qonmuşdu. Otaq işıqlanan tək qalxdılar. Dolanıb, uçub getdilər... Ana, vallah onlar quşa bənzəmirdi. Başları elə bil insandı. Qapı iki aydı bağlıydı. Quşlar oraya hardan giriblər?..

Ananın gözləri səməni zəmisinə dikildi:

– Qızım! Qardaşının, gəlinimizin ruhu imiş o quşlar. Bayrama görə otaqlarına baş çəkməyə gəlibmişlər... Allahın günahsız bəndəsisən, bala. Ruhlar sənə gözüne görünüb.

Sabir Əhmədli

ESSENİN HİSSƏLƏRİNİN YARADILMASI

*Essenin hissələri
necə yaradılır?*

Sən artıq bədii mətnlərin ideyasını, təsvir vasitələrinin köməyi ilə fikirləri obrazlı şəkildə təqdim etməyin yollarını bədii nümunələr əsasında öyrəndin. Özün də belə nümunələr yaratdın. Həmçinin sən bədii nümunələrin hissələrini müəyyən etməyə dair müəyyən bacarıqlara yiyələndin. İndi isə təsviredici mətnin ayrı-ayrı hissələrinə verilən tələblərə uyğun esse yazacaqsan.

Tapşırıq 1. Əldə etdiyin təcrübəyə əsasən “Şəhidlər xiyabanı”, “20 Yanvar günü biz nə edirik?”, yaxud marağına uyğun seçdiyin digər mövzulardan birində təsviri esse yaz. Onun hər bir hissəsini şərtlər nəzərə alınmaqla tərtib et.

ESSE ÜZƏRİNDƏ İŞ: YAZILMIŞ ESSENİN YOXLANMASI

Sən artıq təsviri essenin yazılmasına verilən tələbləri öyrəndin. Müstəqil şəkildə esse tərtib edirsən. Lakin “Yazı prosesi” mövzusunun da öyrəndiyin kimi, yazının bitməsi, hələ yazı prosesinin bitməsi kimi dəyərləndirilməməlidir. Yazı başa çatdıqdan sonra hazırlanmış mətn yoxlanmalıdır.

İndi isə “Şəhidlər xiyabanı”, “20 Yanvar günü biz nə edirik?”, yaxud marağına uyğun seçdiyin digər mövzulardan birində yazdığın essenin yoxlanması və qiymətləndirilməsi üzrə iş aparılacaq. Yazını yoxlamaq üçün onu ən azı iki dəfə oxumaq lazımdır. **Birinci oxuda** məzmun və mətnin tərtibi, **ikinci oxuda** isə yazının üslubu yoxlanılacaq. Yazının üslubu barədə sən gələcəkdə öyrənəcəksən. Amma elə sadə məqamlar var ki, onları bilmədən hər hansı yazını tərtib etmək mümkün deyil.

Birinci oxu

Sol sütundakı suallar mətnin məzmununu və təşkilini qiymətləndirməyə imkan verəcək. Orta sütundakı məsləhətlər problemlərin aşkar edilməsində sənin bələdçin olacaq. Hər hansı dəyişiklik etmək istədikdə isə sağ sütunda verilən üsullar və texnikalar yardımçın olacaq.

Tapşırıq 1. Yazdığın mətnin məzmununu və tərtibini yoxla. Ehtiyac duyulduğu halda düzəlişlər et. Apardığın düzəlişləri araşdır.

Əşya və hadisələrin təsviri Məzmun, mətnin təşkili üzrə özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə		
Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
1. <i>Girişdə çatdırılması nəzərdə tutulan əsas fikir üçün zəmin yaradılıbmı?</i>	Girişdə çatdırmaq istədiyin əsas fikrə zəmin yaradan cümləni tap və onun altından xətt çək. Əgər tapa bilmirsənsə, o zaman həmin fikri formalaşdırıb yaz.	Giriş hissəyə elə bir cümlə əlavə et ki, o, əsas fikir üçün zəmin yaratsın.
2. <i>Bütün təsvir vasitələrindən istifadə edilibmi?</i>	Mətni oxuduqca hiss və duyğuları təsvir edən nümunələrin üzərində “H”, faktları təsvir edən nümunələrin üzərinə “F”, bədii təsvir vasitələrinin üzərində “B” yaz. Nəzər sal. Bunlardan hansılarının üzərində iş aparmağa ehtiyac var. Elə et ki, “H”-lər həddən artıq çox, “F” və “B”-lər həddən artıq az olmasın.	Müxtəlif hissələrin təsvirinə yer verilməsinə diqqət et. Hansı yoxdursa, əlavə et. Əsas fikri çatdırmağa yardım edən bədii təsvir vasitələrinin olmasına xüsusi diqqət yetir. Əgər yazıda təsvir vasitələrinə az yer verilibsə, uyğun nümunələr yaratmaqla digər fikirləri onlarla əvəz et.

LAYIHƏ

Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
3. <i>Təsviri mətn-də müəllifin düşüncələri və hissləri öz əksini tapıbmı?</i>	Birinci şəxs əvəzliliklərinin yanında ulduz (mən, biz) yaz. Əgər hər paraqrafda ən azı bir ulduz görməsən, düzəliş apar.	Elə et ki, birinci şəxsin düşüncələri təsvir vasitələri ilə (bədi, hiss və faktlar) öz əksini tapsın.
4. <i>Mətn məkanda təsvir edilənlərin ardıcılığı, yaxud da təqdim edilən məsələlərin əhəmiyyətliyi baxımından təşkil edilibmi?</i>	Mətnə istifadə edilmiş vasitələri sıra ilə düz. Sonra təsvir edilən məkanın sözlə sadə xəritəsini çək. Siyahıya aldığın vasitələri orada yerləşdir. Yoxla. Siyahıdakı nümunələrdən yararsızlarını kənarlaşdır və ya düzəliş etməklə münasib yerdə yaz.	Yenidən təşkil et. • Müşahidə edilən, yaxud təsəvvür olunan məkanda təsvir edilənlərin ardıcılığına riayət et (uzaqdan yaxına, yüksəkdən aşağıya və s.). • Təqdim edilən məsələlərin əhəmiyyətliyi baxımından ardıcılığı gözlə (az əhəmiyyətli-dən çox əhəmiyyətliyə doğru və ya çox əhəmiyyətli-dən az əhəmiyyətliyə doğru).
5. <i>Nəticədə çatdırmaq istədiyin fikri yekunlaşdır.</i>	Fikirlərini yekunlaşdıran cümləni mötərizəyə al. Əgər belə bir cümlə yazmamısan, həmin fikri formalaşdırıb yaz.	Əsas fikri yenidən vurğulayan elə cümlə əlavə et ki, apardığın təsvir işini yekunlaşdırsın.

Hər dəfə yazını qiymətləndir. Əməkdaşlığa, sinif yoldaşlarınla müzakirəyə hazır ol.

Yazdığın mətni ikinci dəfə oxuyarkən məqsədin yazını **üslub** baxımından yaxşılaşdırmaqdır. Təsviri mətn yazmaq üçün çoxsaylı sifətlərdən (təyinlərdən), yəqin ki, istifadə etmişən. Mətni oxuyanda diqqət et ki, eyni mənə verən sifətlər yersiz yerə təkrarlanmasın. Əgər belə hallar varsa, düzəlişlər aparmaq lazımdır.

Məsələn: *Müxtəlif rəngarəng çiçəklər görünürdü.*

Bu mətndə “müxtəlif” və “rəngarəng” sözləri, əslində, eyni mənə daşıyır. Yadda saxla ki, təkrarlar yazının üslubuna xələl gətirir, onu oxunaqsız edir.

Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
<i>Cümlələrdə lazımsız təkrarlanan sifətlər (təyinlər) varmı?</i>	Təkrarlanan sifətləri (təyinləri) dairəyə al. (Buraya vergüllə, və, həm, həm də və s. bağlayıcılarla bağlanan sifətlər daxildir.) Bu sifətlərin eyni mənə verib-vermədiyini yoxla.	Təkrarlanan sifətlərin (təyinlərin) birini sil və ya yerini dəyiş. Sifətlərdən birini əksmənalı sözlə əvəz et və cümlənin tərtibatında dəyişikliklər et. Məsələn: “O, çox zəhmətkeş və çalışqan idi” cümləsini “O, çox zəhmətkeş idi. Heç kəs onun tənbel olduğunu deyə bilməzdi” kimi tərtib etmək olar.

Cümlələrlə yoxlama

Yoldaşından xahiş et ki, yazdığın mətni oxusun və bu suallara cavab versin:

1. Bu yazıda hansı vasitələri daha çox bəyəndin və nə üçün?
2. Bu yazı müəllifin hansı cəhətlərini nəzərə çatdırır?

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ NƏQLETMƏ

Kiçik yaşlarında olanda ata-anan, yaxud nənə-baban sənə müxtəlif nağıllar ("Cırtan", "Göyçək Fatma", "Tıq-tıq xanım"), ya da başlarına gələn hadisələrdən danışdılar. Belə mətnlər nəqli mətnlər adlanır. Nəqli mətnlər, əsasən, keçmişdə baş verən hadisələrdən bəhs edir. Nağıllar, əfsanələr, təmsillər, rəvayətlər, hekayələrin bir qismi nəqli mətn nümunələridir. Bu əsərlər insanların zövqünü oxşamaqla yanaşı, həm də onları düşündürür, tərbiyə edir. Belə bədii nümunələr uzun illər toplanmış həyat təcrübəsini öyrənməkdə və onlardan nəticə çıxarmaqda insanlara kömək edir.

LAYIHƏ

LEV TOLSTOY. "İLYAS"

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ)

Tapşırıq 1.

1. "İlyas" hekayəsini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri apar.
2. **Düşün:** Bu mətn nəqlidirmi? Əgər nəqli mətndirsə, bunu necə müəyyən etdin? Əgər nəqli mətn deyilsə, nə üçün? Fikirlərini əsaslandır.

İLYAS

Ufa quberniyasında İlyas adlı başqırd yaşayırdı. Atadan-babadan kasıb olmuşdular. Bir il öncə atası onu evləndirmiş və dünyasını dəyişmişdi. O vaxtlar İlyasın təsərrüfatında yeddi **madyan**, iki inək və iyirmi baş qoyun vardı. Lakin İlyas təsərrüfatçı idi və hər şeyi özü əldə etməyə başladı: arvadı ilə birgə səhərdən axşamədək çalışdı, hamıdan əvvəl oyanır, hamıdan sonra yatırdı və var-dövləti ildən-ilə artırırdı. Beləcə

Sən necə, İlyası
xoşbəxt hesab
edirsənmi?

İlyas 35 il zəhmət çəkə-çəkə yaşadı və böyük mal-dövlət sahibi oldu. İnsanlar deyirdilər: "İlyas xoşbəxt adamdır. Onun hər şeyi var. Bu dünyanı qoyub getmək nəyinə lazımdır?"

Yaxşı insanlar onu tanımağa və onunla tanışlığa can atmağa başladılar. Yanına uzaq ellərdən də qonaqlar gəlirdi. O da hamını qəbul edir, hamı üçün süfrə açırdı. Kimliyindən asılı olmayaraq, hamı **qımıza**, çaya, şorbaya və qoyun ətinə qonaq edilirdi. Qonaqlar **təşrif buyurdumu**, o saat bir və ya iki qoyun kəsilirdi. Qonaqların sayı çox olanda madyan da kəsilirdi.

Fərqləndirilmiş
sözlərin mənasını
aydınlaşdır.

İlyasın iki oğlu, bir qızı vardı. O, oğlanlarını evləndirdi və qızını da ərə verdi. İlyasın kasıb vaxtlarında oğlanları da onunla birgə zəhmətə qatlaşırdı, özləri ilxıları və qoyunları otarırdı, amma varlanan kimi oğullar nadinclik etməyə başladılar. Birini, böyük oğlunu dava-dalaş vaxtı öldürdülər, o birisinin – kiçiyinin arvadı dikbaş çıxdı və bu oğul atasının sözündən çıxmağa başladı. İlyas onun təsərrüfatını ayırmaq məcburiyyətində qaldı.

İlyas oğluna ev və mal-qara verdi, var-dövləti azaldı.

Bundan az keçməmiş tezliklə İlyasın qoyun sürüsünə xəstəlik düşdü və əksəriyyət qırıldı. Sonra aclıq ili başladı – ot olmadı: qışda mal-qara tələf oldu. Ardınca qırğızlar sürünün ən yaxşısını qovub apardılar və İlyasın təsərrüfatı puç olmağa başladı.

Necə düşünürsən, İlyas bu vəziyyətdən çıxma biləcəkmisən?

Tale 70 yaşlı İlyası o vəziyyətə gətirib çıxartdı ki, o kürkləri, xalıları, yəhərləri, alaçıqları dəyər-dəyməzinə satdı və axırncı mal-qarasının da axırına çıxdıqdan sonra heç nəyin yiyəsi oldu. Hər şeyini necə itirdiyini özü də anlaya bilmədi və ahıl yaşında arvadı ilə birgə qulluqçuluq etməyə yollandı. Qonşuları Məhəmmədşahın qocalara yazığı gəldi. Məhəmmədşah özü nə kasıb, nə də varlı idi, ürəyi istədiyi kimi ömür sürürdü. Yaxşı adam idi. İlyasla kəsdiyi duz-çörəyi unuda bilmədiyi üçün ona ürəyi yandı və qocaya dedi: “İlyas, yanıma gəl, qarımla birgə bizimlə yaşa. Yay vaxtı bostanda gücün çatandan yapış, qışda mal-qaranı yemlə, Şam-Şemaqi isə qoy madyanları sağsın, qımız düzəltsin. Hər ikinizi yedizdirərəm, geyindirərəm, nə də gərəyiniz olsa, verərəm”. İlyas qonşusuna minnətdarlıq etdi və qarısı ilə birgə Məhəmmədşahın evində qulluqçuluq etməyə başladı.

Məhəmmədşahın təklifini necə qiymətləndirirsən?

Təsərrüfatda bu cür adamların çalışması ev sahibini qane edirdi, çünki qocalar əvvəllər özləri də sahibkar olduqlarından qayda-qanuna əməl edir və tənbellik göstərmədən gücləri çatdığı qədər çalışırdılar; lakin Məhəmmədşah onlara nəzər salanda belə alicənab insanların bu cür vəziyyətə düşməsinə heyifsilənirdi.

Məhəmmədşahgilə onun qudaları – uzaqda yaşayan qonaqları təşrif buyurdu; molla da gəlib çıxdı. Məhəmmədşah qoyun tutub kəsməyi buyurdu. İlyas qoyunun dərisini soydu, əti hazırladı, yeməyi bişirib qonaqlara göndərdi.

Qonaqlar və ev sahibi pərqu balıqlar və xalçalar üstündə oturub fincandan çay içir və söhbət edirdilər. İlyas işi başa vurub qapının yanından ötüb keçdi. Məhəmmədşah onu gördü və qonağın birinə dedi:

- Qapının yanından ötüb keçən qocanı gördünmü?
- Gördüm, – deyər qonaq söylədi, – burada təəccüblü nə var?
- Təəccüblüsü odur ki, bu kişi bizim bir nömrəli dövlətimiz olub, adı İlyasdır, ola bilsin, eşitmisən, hə?
- Necə eşitməmişəm, – qonaq deyir, – görməyinə görməmişəm, amma onun şan-şöhrəti uzaqlara yayılmışdı.

– Bax belə, indi onun heç nəyi yoxdur, özü isə mənim təsərrüfatımda işləyir, qarısı da yanında, madyanları sağır.

Həyatda “xoşbəxtliyin təkər kimi yuxarı qaldırıldığı və aşağı endirildiyi” insanlar haqqında eşitmişəm?

Qonağı təəccüb bürüdü, ağzını marçıldıtdı, başını yellədi və dedi:

– Bəli, görünür, xoşbəxtlik təkər kimi diyirlənib gedir və kimi yuxarı qaldırır, kimisə aşağı endirir.

Necədi, qoca xiffət çəkmir ki, – qonaq soruşdu.

– Kim bilir, özü üçün dinməz-söyləməz yaşayır, yaxşı işləyir.

Qonaqsa öz növbəsində:

– Onunla söhbət etmək olar? Qismətinə yazılmış həyat barədə onu sorğu-sual etmək istərdim.

– Nə deyim, olar – ev sahibi söyləyir alaçıq arxasına tərəf qışqırır:

– Babay (başırdca baba deməkmiş), içəri keç, qımız iç, qarını da səslə gəlsin.

İlyas arvadı ilə içəri daxil oldu. Qonaqlar və ev sahibi ilə salamlaşdı, dua oxuyub qapının yanında dizi üstə oturdu; qarısı isə pərdə arxasına keçib, ev sahibinin arvadı ilə əyləşdi.

– Hə, baba, de görək əvvəlki həyatını gözünün önünə gətirəndə darıxmırsan ki, necə xoşbəxt yaşadığını və indi bədbəxtlik içində olduğunu deyirəm, – qonaq İlyasa baxıb söylədi.

İlyas köks ötürüb dedi:

– Sən mənim xoşbəxtlik və bədbəxtlik barədə deyəcəklərimə inanmazsan; yaxşısı qarımı dindir; ürəyində nəyi varsa, dilində də odur; bu işlə bağlı həqiqəti o sənə olduğu kimi danışar.

Qonaq pərdə arxasında əyləşmiş qarıya müraciət etdi:

– Hə, nənə, de görüm əvvəlki xoşbəxtliyiniz və indiki dərdiniz barədə nə düşünürsən?

Pərdə arxasında əyləşmiş Şam-Şemaqi dedi:

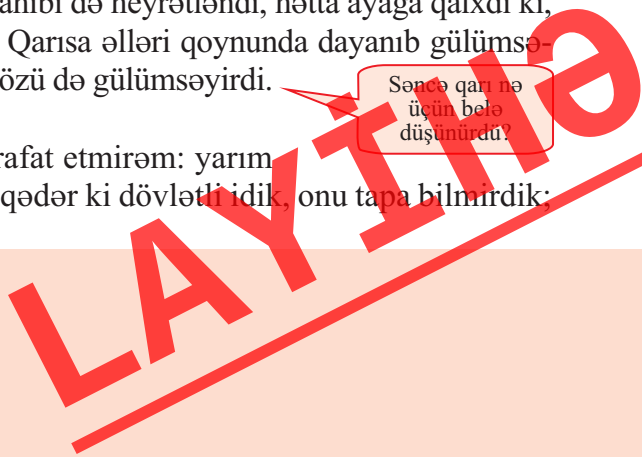
– Bax gör nə deyirəm; biz qocamla əlli il bir yerdə yaşadığ – xoşbəxtlik axtardığ və tapmadığ, bax ancaq indi, hər şeyi itirdikdən və qulluqçu kimi yaşamağa başladıqdan sonra ikinci ildir ki, əsl xoşbəxtliyin dadını bilməmişik. Başqa firavanlığı istəmirik də.

Qonağı təəccüb bürüdü, ev sahibi də heyrtləndi, hətta ayağa qalxdı ki, pərdəni çəkib qarını görə bilsin. Qarısa əlləri qoynunda dayanıb gülümsəyir, öz qoca ərinə baxır, qocanın özü də gülümsəyirdi.

Qarı bir daha dedi:

– Mən düzünü deyirəm, zarafat etmirəm: yarım əsr xoşbəxtlik axtarmışığ və nə qədər ki dövlətli idik, onu tapa bilmirdik;

Sənə qarı nə üçün belə düşünürdü?

indi heç nəyimiz yoxdur, qulluqçuluğa başladıqdan sonra elə bir xoşbəxtlik tapmışıq ki, bundan yaxşısını arzulamırıq.

– Axı indi sizin xoşbəxtliyiniz nədən ibarətdir?

– Deyim nədən: biz dövlətli idik, qocamla mən rahatlığın nə olduğunu bilmirdik; nə bir kəlmə söz kəsib dərdləşməyə, nə ruhumuz, qəlbimiz barədə düşünməyə, nə də əl açıb Allaha yalvarmağa bircə dəqiqə vaxtımız qalmırdı. Gah qonaqlar təşrif buyurur bizə – dərd götürür, kimi nəyə qonaq eləyəsən, hansı hədiyyələr verəsən ki, mühakimə eləməsinlər, yaxşıca dincəlsinlər və ləziz yeməklərdən doyunca yesinlər, baxırıq ki, həm də qonaqlar çıxıb gedərkən qulluqçular qarma-qarışıqlıqdan istifadə edib bir şey oğurlamasınlar. Beləcə qayğılar girdabında çapalayırdıq, günah üstündən günah işlətdikcə də xoşbəxt yaşaya bilmirdik.

Sən bu fikirlə razısanmı?

– Bəs indi?

– İndisə qocamla yerimizdən qalxan kimi hər zaman bir-birimizi məhəbbətlə dindiririk, bir-birimizdən razıyıq, mübahisə etməli və qayğısını çəkməli bir şey yoxdur – bircə qayğımız odur ki, sahibimizə xidmət göstərək. Əlimizdən gələni edirik, həvəslə işləyirik ki, sahibimiz ziyana düşməsin, qazancı olsun. İşdən gəlirik – nahar var, şam var, qımız var. Soyuqdursa, qızınmağa təzək tapırıq, kürkümüz də var. Dərdləşməyə də, özün barədə düşünməyə də, Allaha dua etməyə də vaxt çatır. Əlli il xoşbəxtlik axtarışında olmuşuq, yalnız indi onu tapmışıq.

Səncə, əsl xoşbəxtlik nədir?

Qonaqlar gülüşdülər.

İlyasa dedi:

– Qardaşlar gülməyiniz gəlməsin, bu, zarafat deyil, insan həyatıdır. Mən də öz qarımla axmaq olmuşuq və əvvəllər ağlayırdıq ki, bütün var-yoxumuzu itirmişik, indi isə Allah həqiqətin qapısını üzümüzə açmışdır, biz bunu özümüzə təsəlli vermək üçün yox, sizin də xeyriniz naminə danışırıq.

Molla da sözündən qalmadı:

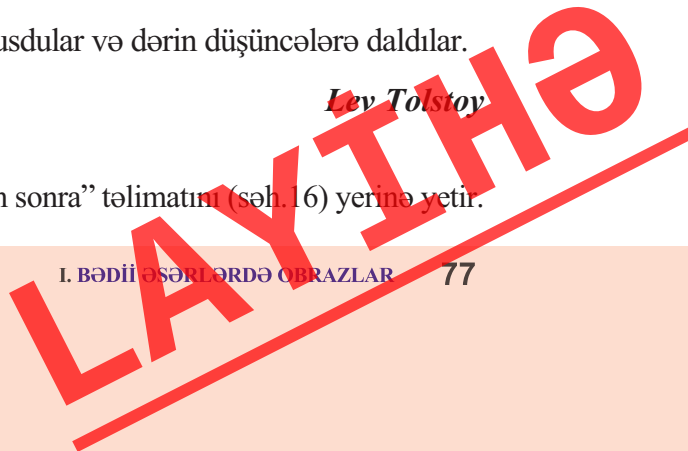
– Bu, ağıllı sözdür, İlyas həqiqəti olduğu kimi söylədi, Müqəddəs kitabda da belə yazılıb.

Qonaqlar da gülməyə son qoyub susdular və dərin düşüncələrə daldılar.

Lev Tolstoy

Tapşırıq 2.

Hekayəni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) yerinə yetir.

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ. “İGİD MÜBARİZ” (ƏSƏRDƏ PROQNOZLAŞDIRMA)

*Proqnozlaşdırma
nə üçün
lazımdır?*

İstənilən mətni oxumazdan əvvəl proqnozlaşdırma aparmaq lazımdır. Proqnozlaşdırma əsəri daha dərinləndirən dərk etməyə kömək edir. Proqnozlaşdırma mətnin oxusuna başlayarkən ümumi şəkildə aparılır: “Bu əsərdə nədən bəhs ediləcək?” Oxu davam etdikcə “Bu abzasda nədən danışılacaq?”, “Bu hadisədən sonra nə baş verəcək?”, “Bu sözdən sonra qarşı tərəf nə cavab verəcək?” kimi ayrı-ayrı məqamları proqnozlaşdırmaq olar.

Tapşırıq 1.

1. Verilən əsərin oxusuna başlamazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.
2. Oxuya başlamazdan əvvəl proqnozlaşdır, qeydlər apar:
 - Əsərdə haqqında danışılan Mübariz kimdir?
 - Onun hansı xüsusiyyətlərindən danışılacaq?
3. Oxu prosesində proqnozlaşdırmanı davam et.
4. Oxudan sonra qeydlərini yoldaşlarının qeydləri ilə qarşılaşdır. Həqiqətə ən yaxın proqnozu müəyyən et.

İGİD MÜBARİZ

(“Mübariz” povestindən parça)

Bir dəfə tarix dərsi idi. Müəllimi Şuşa qalasından, onun tarixi keçmişindən, alınmaz olmağından danışdı. Müəllim danışdıqca Mübariz düşündü ki, bəs ermənilər Şuşanı necə alıblar? Deməli, işğalçıları torpağımızdan vaxtında qovub çıxarmasaq, heç vaxt Şuşanı görməyəcək, Cıdır düzündə at çapmayacaq, İsa bulağından su içməyəcək, Daşaltı çayında çimməyəcəyik. Belə düşündükcə Mübarizin ürəyi düşməyə intiqam hissi

LAYIHƏ

ilə dolurdu. Mübariz böyüdükcə, sinifdən-sinfə keçdikcə qəlbindəki intiqam hissi də böyüyürdü.

Mübariz İbrahimov orta məktəbi bitirib əsgər getdi. Daxili Qoşunlarda xidmət edirdi. Amma bu, çox da ürəyincə deyildi. O, Milli Orduda, ön cəbhədə, düşmənlə üzbəüz bölgələrdə xidmət etmək istəyirdi. Mübariz əsgərliyi başa vurandan sonra evlərinə döndü. Amma kəndlərində də çox qala bilmədi, Bakıya gəlib bir müddət burada işlədi. Yox, bütün bunlar onun ürəyincə deyildi. Milli Orduda xidmət etmək, düşməndən intiqam almaq istəyirdi. Atası ilə məsləhətləşib gizirlik kursuna getdi. Kursu bitirib ön cəbhəyə yollandı.

Düşmən hər gün atəşkəsi pozurdu. Bir gecə Mübariz düşmənin bu azgınlığına dözə bilmədi. Üçrəngli Azərbaycan bayrağını götürüb səngərdən çıxdı.

Susuzluqdan yanan kol-kosa, sirkan topasına, tez-tez rast gəldiyi xırdaca təpəciklərə sinəsinə, Allahı köməyə çağıra-çağıra gedirdi.

Bir ulğun ağacına çatıb yerə uzandı. Dincini alıb qarşı tərəfə süründü. Qulağına oxumaq səsi gəldi. Erməni əsgəri bizim “Sarı gəlin” xalq mahnısını oxuyurdu. Sözlərini başa düşməsə də, melodiyasını yaxşı bilirdi. Başa düşdü ki, düşmən səngəri lap yaxınlıqdadı. On-on beş addım da irəli süründü. İnanılmaz cəldliklə sən-

gərə atıldı. Səs olmasın deyə silahı işə salmadı. İlk qarşısına çıxan düşmənin beşini məhv edib, üçünü isə ağır yaraladı. Lənət şeytana deyib, geriye də qayıda bilərdi. Yox, geriye yol yoxdu, ancaq irəli. Əlinə keçən silahları da götürüb səngərdən çıxdı. Azərbaycan bayrağını torpağa sancdı: “Can Vətən!” – deyib qalxdı. Fikri düşmənin kazarmasına girib əsgərlərin arasında çaxnaşma salmaq idi.

Nəhayət, düşmənin kazarması görsəndi. Yenə yerə uzanıb ətrafı dinşədi.

Burnuna torpağın qoxusu dəydi. Əkilib-biçilməyən, hələ də sahibini gözləyən torpağın... Saat bir olardı. Qalxıb özünə bir neçə səngər bələdlədi. Bələdlədiyi səngərlər bir-birindən çox da aralı deyildi. Silahları yerləşdirdi, bacardığı qədər düşməni çaşdırmalı idi. Deyəsən, kazarmadakılar postdakı əsgərlərə arxayın olub dərin yuxuya getmişdilər. Bir az da gözlədi, göyə baxdı, ay buludların arxasına çəkilmişdi. Nəhayət, avtomatını düşməninə tərəf çevirdi. Atış səsləri gecənin sükutunu pozdu...

Dayanmadan atış açırdı. Yerini tez-tez dəyişirdi. Düşmənin çaş-baş qalmışdı. Gecənin bir aləmində qəfil peyda olan bəlanın haradan gəldiyini hələ də anlaya bilmirdilər. Düşmənin elə bilirdi ki, böyük bir dəstə üstünə gəlib. Karıxmışdılar, təntimişdilər, çaşmışdılar, ona görə də bir-birinə atış açırdılar.

Mübariz qan-tər içində idi. Güllə atmaqdan biləyi ağrıyırdı. Ovcunun içi də bərk göynəyirdi. Amma bütün bunlara dözürdü...

Düşmənin onu tələyə salmaq istəyirdi. Gecənin sakitliyində düşmənin əsgərlərinin ayaq səslərini aydınca eşidirdi. Yoldan çıxıb yerə yığılmış tənək dirəyinin yanında ayaq saxladı. Ayaq səsləri yaxınlaşırdı. Mübariz

diri tutulmaqdan ehtiyatlanıb avtomatı əlinə aldı. Hələ bir-iki gülləsi vardı. Elə bu anda düşmənin atdığı güllə onun sol böyründən dəydi. Arxası üstə çevrildi. Güclə: “Vətən sağ olsun!” – deyə bildi. Dağlar əks-səda verdi: “Vətən sağ olsun!”

Mustafa Çəmənli

Tapşırıq 2. Hansı proqnozun özünü doğrultmadı, lakin onun doğru olmasını istərdin? Bunun üçün nə kimi dəyişiklik aparardın?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından marağına uyğun olan bir mətni seç. Oxudan əvvəl və oxu zamanı proqnozlaşmalar apar. Proqnozlarını qeyd et. Hər abzası oxuduqca verdiyin proqnozun əsərlə üst-üstə düşüb-düşmədiyini yoxla və əsərdəki variantı qarşı sütuna yaz:

Proqnoz	Əsərdə verilən variant

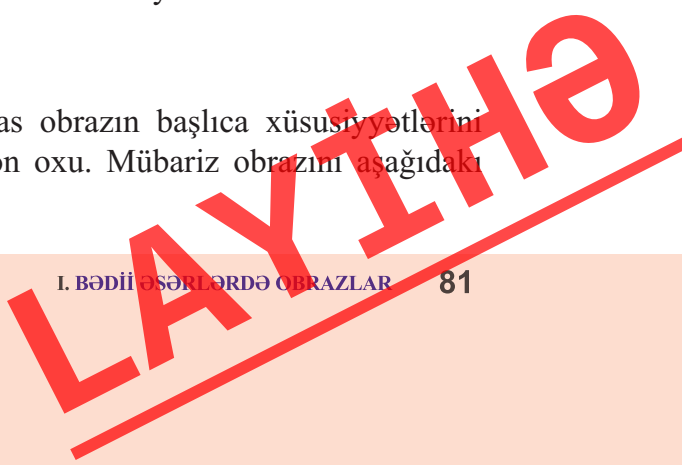
MUSTAFA ÇƏMƏNLİ. “İGİD MÜBARİZ”
(ƏSƏRDƏ OBRAZIN BAŞLICA XÜSUSİYYƏTLƏRİ)

Bədii əsərdəki hər bir obraz və onun xarakterik xüsusiyyətləri əsərdəki əsas fikrin çatdırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

İnsanlar, heyvanlar və digər varlıqlar əsərin əsas obrazı ola bilər. Obrazın əsas xüsusiyyətləri oxucuya onun xarici görkəminin təsviri, düşüncəsi, duyğuları, hərəkəti, məqsədi, niyyəti və digər amillərlə çatdırılır. Obrazın öz dilindən deyilən fikirlər, eləcə də digərlərinin onun barəsində söylədikləri həmin obraz haqqında təsəvvür yaradır.

Tapşırıq 1.

1. “İgid Mübariz” mətnində əsas obrazın başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün mətni yenidən oxu. Mübariz obrazını aşağıdakı məqamlar baxımından təsvir et.

NÜMUNƏ

Qeyd: İşə başlamazdan əvvəl şəkli vərəqə (A4), yaxud dəftər vərəqinə çək. Təhlillərini həmin vərəqdə apar. Nəticəni müəllimə təqdim et.

2. Gəldiyin nəticələri qruplarda müzakirə et.

Tapşırıq 2.

1. Oxuduqlarını həyatda baş verən hadisələrlə və ya oxuduğun digər bədii əsərlərlə əlaqələndir.

2. Oxuduğun mətnin ideyası üzərində düşün.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından marağına uyğun olan bir mətni oxu. Əsas obrazı təqdim edilmiş iş vərəqindən istifadə etməklə təsvir et.

İBRAHİMBƏY MUSABƏYOV. “RZANIN QUTUSU” (ƏSƏRDƏKİ OBRAZLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN MÜQAYİSƏSİ)

Həyatda olduğu kimi, əsərlərdə də insanlar xarici görünüşünə, düşüncələrinə, hisslərinə, məsələlərə münasibətinə görə oxşar və fərqli olurlar. Bədii əsərdə bu oxşarlıqların və fərqlərin xüsusi əhəmiyyəti var. Bu, oxucuya həyatda qarşılaşdığı insanların ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə və ondan çıxış edərək həmin insanın şəxsiyyəti barədə nəticələrə gəlməyə kömək edir. Yazıçı ayrı-ayrı obrazların oxşar və fərqli cəhətlərindən ideyanı yaradan fikirlərin formalaşmasında istifadə edir.

Tapşırıq 1.

1. Verilən əsərin oxusuna başlamazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.
2. Əsas obrazları müəyyənləşdir. Müəllimin təqdim etdiyi iş vərəqləri üzrə onları təsvir et.
3. Həmin obrazların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməyə çalış.

NÜMUNƏ

Obraz _____ Obraz _____

Düşüncələr		Düşüncələr	
Hissləri	Təsviri	Hissləri	Təsviri
Məqsədi	Hərəkətləri	Məqsədi	Hərəkətləri
Səciyyəvi cəhətləri		Səciyyəvi cəhətləri	
Başqaları onun haqqında nə deyir		Başqaları onun haqqında nə deyir	

4. Təkliddə gəldiyin qənaətləri qrupda yoldaşlarınla müzakirə et və ümumi qənaətə gəl.

RZANIN QUTUSU

Bir dövlətli kişinin iki oğlu var idi: birinin adı Əhməd, o birisinin adı Səməd idi. Bu iki qardaş atalarının sağlığında bir-birini artıq dərəcədə sevdilər və atalarının hörmətini saxlayardılar. Bir gün bunların atası vəfat etdi. Atalarının ölümündən sonra bu iki mehriban qardaş atalarından qalan

Səncə, bu hekayədə nədən bəhs edilir?

Əvvəlcədən deyə bilərsənmi, bundan sonra nə baş verəcək?

dövləti öz aralarında iki yerə böldülər. Bölgüdən bir qədər sonra böyük qardaş özü üçün toy eləyib, külfət sahibi oldu. Balaca qardaş isə dövlətin hamısını nağd pul eləyib, alış-veriş üçün Hindistana getdi. Balaca qardaş özü üçün ticarət edib pul qazandığı halda, böyük qardaş heç bir işlə məşğul olmayıb, atadan qalan dövləti xərcləməkdə idi. Bundan bir neçə il keçdi. Böyük qardaşın beş yaşında Rza adlı bir oğlu var idi. Rza ata və anasının sayəsində yaxşı tərbiyə almışdı. Atasının pullarını xərclədiyi halda, Rza əlinə düşən qəpiqləri bir qutuya yığmaqda idi. Əhməd kəsb etmədiyindən pulları qurtardı. Yavaş-yavaş özgədən borc alıb xərcləməyə başladı. Borc almaq eyib deyil, ancaq Əhməd aldığı vermədiyi üçün az zamanda cəmiyyətin hörmət və etibarından düşdü. Əhməd yavaş-yavaş ev əşyalarını sat-

Bu sözün mənasını izah edə bilərsənmi? İzah edə bilməsən, mətni sona qədər oxu və yenidən cəhd et.

Bu barədə sən nə düşünürsən?

mağa başladı. Bir tərəfdən də pul sahibləri Əhmədin yanına gəlib-getməkdən tənqə gəlmişdilər. Buna görə də pulun sənədlərini divana verib qanun ilə pullarını istədilər. İndi zavallı kişinin əlacı hər yerdən kəsildi. Buna kömək edəcək adam yox idi. Bu halda qardaşı Səməddən belə bir teleqram aldı: “Daha öz şəhərimizə gəlirəm və sabah sənə qonaq olacağam!”

Əhməd bu teleqramı alıb çox şad oldu və arvadına dedi:

– Qardaşım üçün tədarük gör. Sabah gəlib bizdə qonaq qalacaq. Bizə bu halımızda ancaq o kömək edə bilər. Çünki onun dövləti çoxdur.

LAYIHƏ

Doğrudan da, Rzanın əmisi Hindistanda artıq dərəcədə dövlətlənmişdi.

Hindistanda olduğu vaxt qardaşının əhvalından xəbərdar olub, ona kömək etmək üçün gəlirdi. Fikri bu idi ki, onu bir işə qoyub, rahat dolanmasına səbəb olsun. Lakin Rzanın əmisi Səməd qardaşının əxlaqını yaxşı bilmirdi. Ona görə də onu imtahan etmək istədi. Bunun üçün də fəqir libası geyinib, günorta vaxtı qardaşının yanına gəldi. Qardaşı isə onu, doğrudan da, fəqir hesab edib, onunla yaxşı görüşmədi. Şirin dil ilə söhbət etmədi. Elə sifət göstərdi ki, guya evindən qovmaq istəyir. Axırda buna bir qədər yemək və içmək verib xudahafız deməmiş cəld evdən çıxdı ki, bəlkə, qardaşı tez çıxıb gedə.

Deyə bilərsənmi, bundan sonra nə baş verəcək?

Rza isə əmisinə artıq dərəcədə məhəbbət edib həmişə onun əlindən, üzündən öpərdi.

Əhmədin bu hərəkətini necə izah edərsən?

Rza əmisini artıq dərəcədə fağır görüb, ona xərclik vermək istədi. Buna görə pul qutusunu gətirib əmisinə verdi və dedi: “Əmiciyim, bəlkə, sənin xərcliyən yoxdur, mən pullarımı sənə bağışlayıram, al xərcclə!” Rzanın əmisi Səməd qardaşı Əhmədin rəftarından artıq dərəcədə məyus olmuş idisə də, balaca Rzaya yazığı gəlib cibindən çek dəftərini çıxartdı və yüz min manatlıq çek yazıb bir məktub ilə bərabər Rzanın qutusuna saldı. Məktubun məzmunu belə idi: “Balaca bala! Hərçənd ki sənin atan və mənim qardaşım fəna xüsusiyyətli bir adamdır, amma sənin tərbiyən, əxlaqın gözəldir. Buna görə də mən sənə yüz min manat bağışladım”. Bundan sonra Səməd Rza ilə görüşüb getdi. Rza isə balaca olduğundan bu əhvalatdan bir şey anlamamışdı. Ona görə də bu iş onun ata və anasına naməlum qalmışdı.

Bir gün borc sahibləri pullarını Əhməddən almaq üçün bunların evinə divan tərəfindən məmur gətirib, ev əşyasını yazdırdı. Bunu görüb Rza öz qutusunu gətirdi və açıb məmurun qabağına boşaltdı. Əhməd qutudan çıxan kağızları görüb, oxumağa başladı. Bu vaxt qardaşının fağır olmadığını və bunu imtahan etdiyini bildi. Tutduğu işdən peşman olub, artıq dərəcədə xəcalət çəkdi.

Əhvalatı biləndən sonra Əhməd məmura çeki göstərib dedi: “Daha evimizin əşyasını yazmayın, sabah mən bankdan pulları alıb, pul sahiblərini razı elərəm. Doğrudan da, sabahı günü Rzanın atası bank-

“Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” atalar sözünü bu hekayə ilə necə ələqələndirə bilərsiniz?

dan pulları alıb, pul sahiblərini razı və sakit etdisə də, özü rahat və sakit ola bilmədi, çünki qardaşının belə yaxşı sifətini görüb, onun ilə etdiyi rəftardan xəcalət çəkdi.

İbrahimbəy Musabəyov

Tapşırıq 2.

1. Oxuduqlarını ətrafında baş verən hadisələrlə, oxuduğun digər mətnlərlə ələqələndir.
2. Oxuduğun mətn haqqında düşün. Bu hekayədən hansı qənaətə gəlmək olar?
3. Mətnin sonluğunda nə kimi dəyişiklik etmək istədin?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu üçün daxil edilmiş Gülhüseyn Hüseynoğlunun “Bərk ayaqda” mətnini oxu. Təqdim edilmiş nümunə üzrə iki obrazı təsvir et və qarşılaşdır. Gəldiyin qənaətləri vərəqə yazıb müəllimə təqdim et.

TEYMUR ELÇİN. “QARĞANIN MƏKTƏBİ”,
ƏZİZƏ ƏHMƏDOVA. “ANA LAYLASI”
(AYRI-AYRI ƏSƏRLƏRDƏKİ ƏSAS OBRAZLARIN OXŞAR
VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

*Obrazları
əlaqələndirmək,
müqayisə etmək
bacarığı nə üçün
lazımdır?*

Məktəbli dost! Bundan əvvəlki dərstdə sən bir əsərdən iki obrazı qarşılıqlı müqayisə etdin. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirdin. Bu dərstdə isə ayrı-ayrı əsərlərin qəhrəmanlarının başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən edəcək, onları qarşılaşdıracaq, oxşar və fərqli cəhətlərini aşkar edəcəksən. Ola bilər ki, oxuduğun bir əsərdə əsas obraz yüksək dəyərlərin daşıyıcısı, digər əsərdə isə mənfi cəhətlərin sahibi olsun. Yaxud hər iki əsərin əsas obrazları əsasən müsbət, ya da mənfi keyfiyyətlərə malik olsun. Biz bir əsəri digər əsərlə əlaqələndirməyi, oxuduğumuz əsərin qəhrəmanını özümüzlə, tanıdığımız insanlarla müqayisə etməyi öyrənirik. Bununla da oxuduğumuz bədii nümunələrdən ibrət götürürük.

Tapşırıq 1.

1. Təqdim edilən “Qarğanın məktəbi” və “Ana laylası” əsərlərini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.
2. Bədii nümunələri oxu. Hər iki əsərdəki obrazları müəyyən edib adlarını xanalara yaz.
3. Obrazların başlıca xüsusiyyətləri ilə bağlı təqdim edilən cədvəlin uyğun gələn xanalarında da qeydlər apar.
4. Cədvəlləri əlaqələndirib oxşar cəhətləri olan obrazları müəyyən et.
5. Həmin cədvəlləri təkrar əlaqələndirməklə fərqli cəhətləri olan obrazları müəyyənləşdir.

6. Bu əsərlərdəki iki daha uyğun və ya fərqli xarakterli obrazı qarşılaşdırmaqla şərh hazırla.
7. Gəldiyin qərarı yoldaşlarınla müzakirə et.

Cəhətlər						
	Obrazlar					

Cəhətlər						
	Obrazlar					

QARĞANIN MƏKTƏBİ

Gözəl yaz günlərindən biri idi. Meşədə canlanma var idi. Uçub gələn quşlar artıq özlərinə yuva qurur, bala çıxarmağa hazırlaşırdılar. Sərçələrin, bildirçinlərin, dolaşaların, bülbüllərin nəğməsi meşəyə yayılmışdı.

Bir gün meşəyə xəbər yayıldı ki, qarğa “məktəb” açıb quşlara dil öyrətmək istəyir. Xəbərdən sevincək olan quşlar qarğadan dərs almağa gəldilər.

Qarğa dərsə başladı, nə başladı. Əvvəlcə sərçəni çağırdı. Sərçəyə möhkəm bir dimdik vurub dedi:

– Qarr, qarr elə, qarr elə!

Sərçə isə öz dilində cikkildədi:

– Cık-cık!

Qarğanın xoşu gəlmədi, qəzəbləndi:

– Yox, qarr elə!

– Cık, cık.

– Qğacık, qğacık-çirik!

Qarğa sərçəni yenə də dimdikləyib itələdi:

– Qovun bu yetimçəni!

Bildirçin çağırıldı. O, qarğaya elə baş əydi ki, dimdiyi yerə dəydi.

Qarğa amiranə bir tərzdə bu səfər bildirçinə əmr etdi:

– Sən, qarr elə, qarr, qarr elə, görüm!

Bildirçinin nəğməsi ətrafa yayıldı. Üç dəfə:

– Bıl-bılıq!

Bıl-bılıq!

Bıl-bılıq! – dedi.

Qarğa qanadlarını çırparaq hirsə qışqırdı:

– Yox, olmadı, sən təzədən qarr elə! Ucadan de, qarr elə!

Bildirçin nə qədər çalışsa da, qarğanın dilində oxuya bilmədi. Yenə yazıq-yazıq:

– Bıl-bılıq! Bıl-bılıq! – elədi.

O, bildirçini də dimdikləyib “məktəb”indən qovdu.

Növbə tutuquşuya çatdı.

Qarğa:

– Qarr elə, görüm, qarr elə!

Tutuquşu dimdiyini şaqqılatdı, ayağını tappılatdı, gözlərini yumdu, açdı, qarğanın sözlərini təkrar etməyə başladı:

– Qarr elə görüm, qarr elə!

Qarğa xoşhallandı, tutuquşuya xüsusi təşəkkür etdi.

Üzünü bülbüllərə tutdu və dedi:

– Oxumayın boş yerə, bilirəm ki, bir balaca səsiniz varr, guya avazla oxuyursunuz. Əgər hünəriniz varsa, mənim kimi qarr, qarr eləyin.

– Çik-ki-çivi, cik-ki-çivi, civi-çik-ki – bülbüllər oxudular.

Pırr eləyib uçdular. Onlar öz şirin nəğmələrini qarğanın dilində oxumaq istəmədilər.

İki qara dolaşa dalaşa-dalaşa qarğanın “məktəb”inə dərs almağa gəldilər.

– Gəlmişik, ağa qarğa!

– Xoş gəlmişsiniz, a bala qarğalar, qarr, qarr! Gərək siz o biri quşlardan dala qalmayasınız!

Qarğanın bu sözlərindən dolaşalar küsdülər:

– Yox, biz qarğa deyilik, dolaşayıq, dolaşa!

Onlar sağollaşmadan uzaqlaşdılar.

Daha qarğa “məktəb”inə gələn olmadı. Orada bir qarğa qaldı, bir də qarğa dilində qarr edən tutuquşular. Onların bir-birindən çox xoşları gəldi, axı eyni dildə danışa bilirdilər.

Teymur Elçin

ANA LAYLASI

Kəndin kənarında cavan bir meşə vardı. Meşənin salındığı vaxtı çoxları xatırlayırdı. Şüvərək ağaclar cərgəylə boy atmış, qol-budaq uzatmışdılar. Günlərin bir günü kəndin adamları gördülər ki, əkilən sahə əməllicə bir meşə olub. Bu ara meşədən qarğalar xəbər tutdular, qarıldayıb aləmə səs saldılar. Quşlar, heyvanlar axışib cavan meşəyə gəldilər. Yuva tikməyə, məskən salmağa başladılar. Cavan meşənin təzə heyvanları balaladılar, körpəcə quşların səsi meşəni başına götürdü. Sakit meşə birdən-birə canlandı, səsləndi. Quşlar pırıldayıb ağacdən-ağaca qonur, kol-ların dibində eşələnib özlərinə yem axtarırdılar. Heyvanlar, quşlar körpəcə balalarını bəsləməyə başladılar.

Kirpi nəyi isə çəkə-çəkə yuvasına dartırdı. Sığırçınlar, qaranquşlar hara isə uçub gedir, ağızlarında yem tezcə də yuvalarına qayıdırdılar.

Bir gün Qarğa Kirpiyə dedi:

– Ay Kirpi bacı, hardasan, çoxdan gözümə dəymirsən?

Kirpi başını qaldırdı, qonşusu qarğanı görüb dedi:

– Heç soruşma, Qarğa bacı, başımı qaşımağa macal tapmıram.

– Niyə ki?

– Qarğa təəccübləndi.

– Başını qatan nədir? De, bəlkə, köməyim deydi! De!

– Balalarım. Elə də çox yeyirlər ki, yuvaya yemək gətirməkdən yorulmuşam. Gedirəm yenə də yem axtarmağa. Nə edim? Körpələri ac qoya bilmərəm ki?!

– Hə, belə de, ürəyini qısmə, elə mən özüm də sənəin günündəyəm.

– Yəni sənəin də balaların belə çox yeyir? Heç inana bilmərəm.

– Maşallah de, körpələri gözə gətirərsən, – Qarğa yem daşımaqdan yorulmuş ana Kirpiyə acıqlandı.

– Elə bilirsən, təkcə sən yem daşıyırsan? Mən burdaca oturub baxıram. Hamı daşıyır. Hələ qaranquşlardan xəbərin yoxdur. Körpəcə qaranquşlar elə acgözdürlər ki! Yazıq anaları bütün günü rahatlıq bilmirlər.

– Hə, hə, düz deyirsən! Mən də görmüşəm, sarı dimdikli ağızlarını dudkeş kimi açıb dururlar. Hövsələləri çatmır, titrəyə-titrəyə yem gözləyirlər.

– Görən, bu qədər yemi necə yeyirlər, onlara ağırlıq eləmir?!

– Ağırlıq eləsə, yeməzlər ki...

* * *

Günlər ötüb keçirdi. Artıq balalar bir qədər böyümüşdülər. Daha özlərinə yem axtarıb tapa bilirdilər. Bütün günü çığırışır, oynayırdılar. Axşam olcaq yuvalarına çəkildilər, analarına sığınıb yatışdılar. Analar da balalarına layla deyirdi.

Bir gün meşədə mübahisə düşdü. Hamı öz laylasını tərifləyir, onu dünyanın ən gözəl laylası sayırdı.

Kirpi dedi:

– Yer üzündə ən gözəl layla biz kirpilərin laylasıdır. Bəli, bəli! Bizim laylamızı eşidəndə heyvanların qəzəbi soyuyur, onlar bəd əməllərindən əl çəkirlər; elə mülayim, elə yumşaq olurlar ki!

Heyvanlar dedilər:

– Bir oxu görək!

Kirpi oxudu:

Darağı neylər balam,
Tikanları daraqdır.
Balam hələ yatmayıb,
Balam hələ oyaqdır.

Dovşanlar qəti etiraz edib bir səsle söylədilər:
– Yox, Kirpi bacı, elə şey yoxdur, bizim lay-
lamız sizinkindən yaxşıdır. Ən gözəl laylanı ana
dovşanlar deyir. Bir qulaq as:

Mənim atılıb-düşən,
Oynağan dovşan balam,
Meh vurur, ətir saçır
Yuxuna yovşan, balam!

Bu laylanı eşidən Qarğa güldü:

– Eh, gör nəyi tərifləyirlər. Yəqin, biz qarğaların laylasını eşitsəniz,
ömrünüz boyu ancaq onu oxuyarsınız:

Qar-qar edər qarğalar,
Budaqları yırğalar.
Tez yatar, tez oyanar,
Tənbəl olmaz qarğalar.

Qarğanın laylasını eşidən Bülbül
cəh-cəh vurdu:

Cəh-cəh vurub qaçaram,
Bağda qanad açaram.
Qızılgüllər açanda,
Nəğmə deyib uçaram.

Bülbülün məlahətli səsini eşidən kimi heyvanlar və quşlar susdular. Ha-
mısı ən gözəl laylanın Bülbül laylası olduğunu söyləmək istəyirdi ki, kənd-
dən gələn həzin bir səs ətrafa yayıldı:

Laylay dedim, yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan.

– Ah, nə gözəl layladır! – Kirpi özü-
nü saxlaya bilmədi.

Hamı kəndə sarı boylandı. Onlar
bilmək istəyirdi ki, oxuyan kimdir.

Qarğa dedi:

– Bax bu layla, doğrudan da, gözəldir! Görən, kimdir onu oxuyan?

Bülbül qəhərləndi, dedi:

– Mən bilirəm, laylanı oxuyan Anadır, insanların Anası!

– Nədən bildin?

– Bir vaxtlar insanların evində qəfəsdə yaşayanda bu mahnını eşitmi-
şəm. Ana oxuyar, mən dinləməkdən doymazdım. Mənə belə gəlir ki,
dünyanın ən gözəl laylası Ana laylasıdır. Gəlin biz də bu laylanı öyrənib
balalarımıza oxuyaq.

Bülbülün təklifi hamının xoşuna gəldi.

Dovşan dedi:

– Mən bundan belə balalarım bu laylanı oxuyacağam.

Qarğa dedi:

– Mən də!

Kirpi dedi:

– Mən də!

O vaxtdan cavan meşədə yaşayan heyvanlar toran qovuşanda kənd-
dən yayılan Ana laylasını dinləyir, sonra o laylanı öz laylalarına qatıb
balalarına oxuyurlar:

Balam, layla, a layla!
Gülüm, layla, a layla!
Layla dedim adına,
Haqq yetişsin dadına.
Hər layla eşidəndə
Balam düşər yadıma.
Balam, layla, a layla,
Gülüm, layla, a layla!

Əzizə Əhmədova

Layla Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının janrlarından biridir. Analar, nənələr körpə uşaqları yatırarkən onlara layla oxuyurlar. Laylalarda körpələr ilə bağlı arzu və istəklər ifadə edilir.

Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan,
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan,
Balam laylay, a laylay,
Körpəm laylay, a laylay.

Tapşırıq 2.

1. Təmsil, hekayə və layla janrlarını səciyyəvi cəhətlərinə görə müqayisə et.
2. Əsərlər üzərində düşün. Bu əsərlərdən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

Tapşırıq 3. Aşağıda müxtəlif fonlarda verilmiş laylaları müqayisə et.

Darağı neylər balam,
Tikanları daraqdır.
Balam hələ yatmayıb,
Balam hələ oyaqdır.

Mənim atılıb-düşən,
Oynağan dovşan balam,
Meh vurur, ətir saçır
Yuxuna yovşan, balam!

Qar-qar edər qarğalar,
Budaqları yırgalar.
Tez yatar, tez oyanar,
Tənbəl olmaz qarğalar.

Layla dedim, yat, bala,
Yuxuna şəkər qat, bala,
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat, bala.

Evində, eşişində,
Yat, quzum, beşişində,
Dan ulduzu, bir də mən,
Durmuşuq keşişində.

Layla çaldım həmişə,
Karvan enər enişə,
Yastığında gül bitsin,
Döşəyində bənövşə.

Yaradıcı tətbiqetmə:

1. Anandan, yaxud nənəndən uşaqlıqda sənə oxuduğu layları oxumasını xahiş et. Onlardan bir neçə nümunə ədəbiyyat dəftərinə yaz.
2. İnternet səhifələrindən, yaxud kitabxanadan layla nümunələri tap. Bu nümunələr arasında dəftərçənə yazdığın layların olub-olmadığını müəyyən et. Xoşuna gələn bir neçə layla nümunəsi əzbərlə.

Təmsil, əslində, kiçik hekayədir. Təmsil həm nəzmlə, həm də nəslrlə yazıla bilər. Burada insanlara xas sifətlər, xüsusiyyətlər heyvan, bitki və əşyalar vasitəsilə təqdim olunur. Təmsil, əsasən, tənqidi gülüşlə satirik formada yazılır və kiçik əxlaqi, nəsihətamiz nəticə ilə bitir. Müəllifin əsərdə vermək istədiyi əsas fikir bu nəticədə ifadə olunur. Təmsilin süjeti (əhvalat) çox sadə, bəsit, konkret və aydın, dili isə danışiq dilinə yaxın olur. Azərbaycan yazıçılarından Q.Zakir, S.Ə.Şirvani, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, A.Şaiq və başqaları bir sıra gözəl təmsillər yaratmışlar.

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSEDƏ OBRAZIN YARADILMASI

*Nəqletmə
xarakterli essədə
obrazların nə kimi
rolu var?*

Nəqletmə xarakterli mətnlərdə müəllif öz oxucusunu xəyalında canlandırıdığı zaman və məkana aparır. Nəqletmə xarakterli esse yazarkən həyatında baş vermiş hadisəni yadına salıb qələmə alırsan. Yaxud başqalarının qarşılaşdığı hadisələr əsasında yeni bir mətn yaradırsan. Bununla da sənin özünün, yaxud da başqa obrazların dilindən söylənen nəqletmə xarakterli mətn meydana çıxır.

Tapşırıq 1.

1. Həyatında baş vermiş və səndən cəsarətli olmağı tələb edən bir əhvalatı yadına sal. Ona başlıq ver. Həmin hadisədə iştirak etmiş insanların obrazlarını aşağıda verilən sxemə əsasən təsvir et:

1. Obrazları adlandır.
2. Təsvir xanasında obrazların xarici görkəmlərini təsvir et.
3. Obrazların məqsədlərini müəyyən et.
4. Obrazların düşüncələri haqqında qeydlər apar.
5. Obrazların dilindən söylənen, onların düşüncələrini əks etdirən cümlələri qeyd et.
6. Obrazlar hansı hərəkətləri ilə hiss və düşüncələrini nümayiş etdirirlər? Bu barədə də qeydlər apar.
7. Obrazlar haqqında başqaları nə danışır? Bunları müvafiq xanaya yaz.
8. Digər məsələlərlə bağlı istədiyin qeydləri apar.

* Nümunəni başqa formada əlavələr etməklə də tərtib edə bilərsiniz (səh. 84).

II. NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ƏSƏRLƏRİN QURULUŞU

Bədii əsərlərdə quruluşun nə kimi rolu var?

Nəqletmə xarakterli mətnlər giriş, əsas hissə və nəticə çərçivəsində bir neçə hadisənin ardıcıl düzülməsi ilə yaranır. Oxuduğun bədii nümunədə hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdirmək çox əhəmiyyətli bacarıqdır. Bu, mətnin dərk olunması və nəql edilməsi işini xeyli asanlaşdırır.

Hadisələrin sırasını müəyyən etməkdə açar sözlər yardımçınız ola bilər: *bir dəfə, bir müddət sonra, sonra, axırda, nəhayət* və s. Bu sözlər mətnin hissələrini bir-birindən ayırmağa kömək edir.

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ. “İKİ ANA”

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNDƏ HADİSƏLƏR VƏ ONLARIN ARDICILLIĞI)

Tapşırıq 1. Əzizə Cəfərzadənin “İki ana” hekayəsini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işi apar. Mətni oxu. Aşağıda verilən cədvəlin surətini çıxart, yaxud dəftər vərəqinə çək. Haqqında danışılan məsələni müəyyən edib cədvəldə ardıcılıqla qeydlər apar.

Yaranmış problem

Hadisə 1

Hadisə 2

Hadisə 3

Hadisə 4

LAYIHƏ

İKİ ANA

Gülyaz Küdrünün göy düzündən göy yığırdı. Azacıq aralı buludun yaşıllıqlara saldığı kölgə altında qoyduğu südəmər körpəsi yatırdı.

Birdən azacıq aralıdan qopan gurultu Gülyazın nəzərini cəlb etdi. O döndü... Bir sürü ceyran gurultuyla dərədən çıxıb düzənlik boyu Gülyaza tərəf qaçırdı. Lakin sürü başçısı Gülyazı görəndə bir anlığa dayandı və istiqaməti dəyişdi. Gülyazın həssas qəlbindən ana fəğanı qopdu. Ceyranlar onun südəmər balasını tapdalayacaq... körpə dırnaqlar altında didiləcəkdi. O qaçmağa başladı. Lakin dəstə qundağa çatınca nədənsə birdən-birə durdu. Gülyaz bir bala ceyranın büdrəyib üz-qoylu yığıldığını gördü:

– Ah... deyə fəryad etdi. Ceyranlar yığılan balanı və yatan qundağı dövrəyə alıb durdular. Lakin Gülyazın yaxınlaşdığını görüncə ürküb qaçmağa başladılar. Bala ceyran isə qalxa bilmədi. Başını sürünün getdiyi tərəfə çevirdi. Zərif boynunu uzadıb mələdi.

Sürüdən bir ceyran geri qaldı. O da ana idi. O da balasına səs verdi.

Gülyaz bunu görüncə durdu. İndi hər iki körpə ceyranla Gülyazın arasında qalmışdı. Qadın ceyrana acıdığından bir addım da atmırdı. Bala ceyran mələyib çağırır, ana ceyran isə insanı görüb yaxınlaşmağa qorxur, lakin gedə – ayrılı da bilmirdi. Yazıq-yazıq mələyirdi.

Bu aralıq bala ceyran daşa dəyib sıyrılan qıçını güclə sürüyə-sürüyə anasına doğru getdi. Ana ceyran ürəklənib yanaşdı və ürkək baxışlarla ətrafını, Gülyazı nəzərdən keçirərək əziz balasını əmizdirməyə başladı.

Gülyaz da körpəsinə yanaşdı. Gözlərini ceyranlardan çəkmədən balasını qaldırdı və oyanan körpəsinə süd vermək üçün yaxasını açdı.

Onlar hər ikisi ana idi...

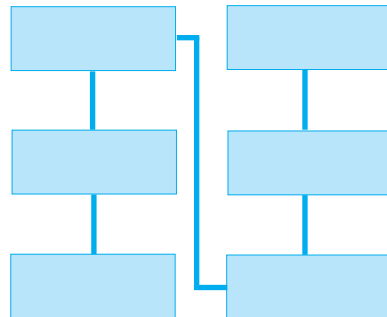
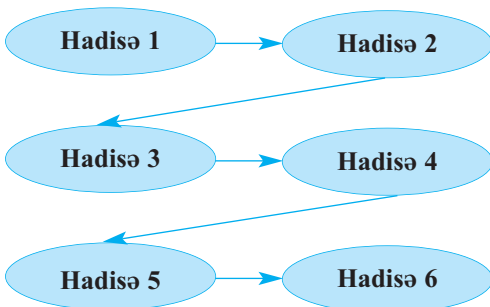
Əzizə Cəfərzadə

Tapşırıq 2. “İki ana” əsəri ilə yazıçı öz oxucusuna nə demək istəyib? Əsərin ideyasını müəyyən et.

ZAHİD XƏLİL. “AKVARIUM BALIĞI” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. “Oxudan əvvəl” təlimatını yerinə yetir (səh. 16).

Sən artıq bilirsən ki, süjetli bədii nümunələr müxtəlif hadisələrdən ibarət olur. Əvvəlki dərstdə sən nəqli mətndə hadisələrin ardıcılığını müəyyən etməyi öyrəndin. Bildin ki, nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə müəllif hadisələri ardıcılıqla düzür və bu yolla əsas fikri oxucusuna çatdırır. Əvvəlki dərstdə oxuduğun “Ana laylası” mətnində hadisələrin sadə ardıcılıqla düzüldüyünü müəyyən etdin. Lakin elə düşünmə ki, bütün süjetli bədii nümunələrdə hadisələr eyni ardıcılıqla düzülür. Aşağıdakı sxemlər hadisələrin düzülmə ardıcılığının digər nümunələrini əks etdirir:

Tapşırıq 2. “Akvarium balığı” hekayəsini oxuyub hadisənin ardıcılığını müəyyən et.

AKVARIUM BALIĞI (Hekayə)

Balaca qırmızı balıq akvariumda üzüb fikirləşirdi. “Bir az böyüyən kimi dənizə, oradan isə okeana keçəcəyəm. Əslində, burada çətin bir şey yoxdu.

Bir az böyüyən kimi sən nə etməyi düşünürsən?

Okeanda üzmək bu balaca şüşə akvariumda üzməkdən min dəfə asandı. Dalğalar səni ürəyin istədiyin səmtə atır. Nə qədər istəyirsən üz”. Əlbəttə, bu fikirlərini hamıdan gizlədirdi. Fikirləşirdi ki, birdən ata-anası razılıq verməz, ondan sonra bu şüşədən çıx görüm, necə çıxırsan. Balaca qırmızı balıq o günü səbirsizliklə gözləyirdi. “Bircə bu üzgəclərim böyüsəydi, daha dərdim olmazdı, – deyə fikirləşdi. – Əlbəttə, quyruğumun böyüməsi də olduqca vacibdi”.

Nə üçün balığın quyruğunun böyüməsi vacibdir?

Bir dəfə akvariuma bir balıq saldılar. O, akvarium balıqlarına qətiyyəən oxşamırdı. Burnu sivri, döşünün altı ağ idi. Üzgəcləri və quyruğu da şüşə evdə yaşayanlarınkına bənzəmirdi. Təzə balığın belindəki pulcuqlar xala oxşadığına görə onu Xallı çağırdılar. Amma Xallı heç kəslə dostluq etmək fikrində deyildi. Həmişə tək dolanırdı və nəyinsə dərdini çəkdiyi üçün daim fikirli olurdu.

Bir dəfə balaca qırmızı balıq ona yaxınlaşıb dedi:

– Bu qədər fikir çəkməkdən yorulmadın? Bizim bu şüşə evimizin nəyi pisdir, hə?

Xallı ona çəp-çəp baxdı. Hiss olunurdu ki, Balacanın sözləri heç də xoşuna gəlmir.

Balaca da onun kimi başını aşağı salıb akvariumun lap dibi ilə üzməyə başladı. Xallı hiss edirdi ki, akvariumun içindəki balıqların, deyəsən, ən səmimisi elə bu Balacadır. Ona görə də bir dəfə dedi:

– Bura bax, Balaca, sən heç bilirsən ki, mən haradan gəlmişəm?

Balaca təəccüblə onun üzünə baxdı.

– Mən dəniz balığıyam, başa düşdün? Dəniz balığının akvariumda yaşaması mümkün deyil. Amma uşaqları necə başa salasan? Onlar bilmirlər ki, mən cəmi bir neçə aydan sonra o qədər böyüyə bilərəm ki, hətta onların bu şüşə evciyinə sığışmaram. Sonra görüm neyləyəcəklər.

Qırmızı balıq dedi:

– Ah, nə gözəl olardı ki, tez böyüyəydim. Ömrümdə böyük balıq görməmişəm.

– Ay axmaq! – deyə Xallı hirsələndi. – Böyümək heç də həmişə adama xoşbəxtlik gətirmir. Sənin xoşbəxtliyin elə balaca qalmağındadır.

Səncə, Xallı doğru deyir?

– Yox! – deyə Balaca qışqırdı. – Böyümək və okeanları səyahətə çıxmaq mənim ən böyük arzumdur. Balaca qalmağın nəyi yaxşıdır ki?!

– Balaca qalmaq ona görə yaxşıdır ki, səni balıqçı qarmaqları, cürbəcür torlar gözləmir. Amma məni bir az böyüyən kimi yağda qızardacaqlar. Ondan sonra səsım heç yana çatmayacaq.

Balacanın başı fırlandı. Onun qətiyyən ağına gəlmirdi ki, insanlar balıq əti yeyə bilər.

Əlbətdə, Xallının dedikləri nə qədər qorxulu olsa da, Balaca dənizə çıxmaq arzusunu bir an da yaddan çıxartmırdı. Bir dəfə hansı xeyirxah uşağa akvariumu aparıb çaya boşaltdı. Balıqlar bunu gözləmədiklərinə görə qorxuya düşdülər. Özlərinə gələndə gördülər ki, çay onları axıdır. Xallı sinəsi ilə Balacanı birtəhər suyun burulan yerinə gətirdi. Başqa balıqları su aparmışdı.

Səncə, bundan sonra nə baş verəcək?

Xallı dedi:

– Məndən bir addım da uzaqlaşma. Bura akvarium deyil. Qarmağa ilişdin, batdın.

– Bura bax, – deyə Balaca soruşdu. – Axı heç danışmadın, necə oldu ki, gəlib akvariuma düşdün? Niyə dənizdə yaşamadın?

Xallı qaşqabağını tökdü.

– Bura nəğil danışmaq yeri deyil. Sadəcə olaraq tora düşdüm. Amma balaca olduğuma görə bir qırağa atdılar. Balaca bir uşaq məni gətirib sizin yanınıza atdı, vəssalam... İndi başını aşağı salıb özünə yemək axtar. Acından ölərsən.

– Belə çıxır ki, akvarium çaydan yaxşı imiş. Orada yedizdirir, suyunu tez-tez dəyişdirirlər. Nazımızla oynayırdılar. Amma burada hər şeyi görə özün axtarasan. Belədirsə, akvariumu niyə bəyənmirdin?

– Bilirsən, – deyə Xallı onun suallarına səbirlə cavab verməyə başladı. – Burada hər dəqiqə bizi təhlükə gözləyir. Amma hara istəsək, üzüb gedə bilərik. Yəqin ki, bu çay hansı bir dənizəsə tökülür. Günlərin birində bir də gözümüzü açıb görəcəyik ki, dənizdəyik. Özünü bütün yekə balıqlardan qoru. Böyüklər balacaları yeyir. Bu, dəniz qanunudur.

Xallı sözünü yarımçıq kəsib dayandı. Balaca özünü saxlaya bilməyib xeyli irəli üzsə də, axır ki, dayana bildi. O, deyəsən, çətinlik çəkirdi.

– Niyə dayandın? – deyə Xallıdan soruşdu. Xallı gözü ilə qabağı göstərüb dedi:

– Qabaqda təhlükə var. Biz onun yanından ehtiyatla keçməliyik.

Balaca qabağa baxırdı. Yoğun bir balıq çayın lap sahilində dayanıb tez-tez başını sudan çıxarıb yenə də suya girirdi. Sonra yenə də ordunu su ilə doldurub çayın üzünə çıxdı.

Xallı ilə Balaca yavaş-yavaş yoğun balığın ov yerinə yaxınlaşdılar, gözlədilər ki, balıq bir də suyun üzünə çıxsın. Elə suyun üzünə çıxan kimi sürüşüb keçməyə başladılar. Sən demə yoğun balıq özünü qəsdən görməməzliyə vurmuş. Xallı ilə Balaca onun tuşuna çatanda qəfildən üstən aşağı cumdu. Onlar əvvəl özlərini itirdilər. Az qaldılar ki, düz yoğun balığın üstünə üzsünlər. Amma bu, bir anlıq oldu. Yoğun balığın onlara çatmasına hələ iki metr qalmış Xallı qışqırdı:

– Balaca, qaç!

Onlar sürətlə çayaşağı üzüməyə başladılar. Bu hadisədən sonra üç gün onlar heç bir düşməyə rast gəlmədilər. Bu üç gün ərzində Xallı xeyli yekələşmişdi. Burnu və üzgəcləri bir az da uzanmışdı. Balaca öz üzgəclərinə baxıb məəttəl qaldı. Deyəsən, axı onun da üzgəcləri böyüməyə başlayırdı.

– Xallı, bir bax, deyəsən, axı mən də yavaş-yavaş böyüyürəm.

– Boş-boş danışma. Akvarium balıqları heç zaman böyümür.

Balaca həm də fikirləşirdi ki, axı niyə belə olsun. Çay yaşamaq üçün yaxşıdır, amma hər dəqiqə təhlükəsi var. Akvariumda təhlükə deyilən şey yoxdur, amma orada yaşamağa dəyməz. Eyni şeyə gündə nə qədər baxmaq olar?

Beləcə fikirləşirdi və birdən gözləri öz üzgəcinə sataşdı. Deyəsən, üzgəcləri əməlli-başlı böyümüşdü.

Xallının da gözü birdən Balacaya sataşdı və heyrtlə qışqırdı:

Necə oldu ki, akvarium balığı böyüməyə başladı?

– Balaca, sən əməlli-başlı böyümüsən! Bir bax, üzgəclərin də, lap elə quyruğun da xeyli böyüyüb.

Balaca sevindiyyindən bir neçə dəfə o tərəf-bu tərəfə üzdü. Xallı dedi:

– İndi mən başa düşürəm ki, çayda və dənizlərdə yaşayan balıqlar niyə sürətlə böyüyür. Onları belə böyüdən hər addımbaşlı rast gəldikləri təhlükədir. Böyüyürsən ki, düşməninə qalib gələ biləsən.

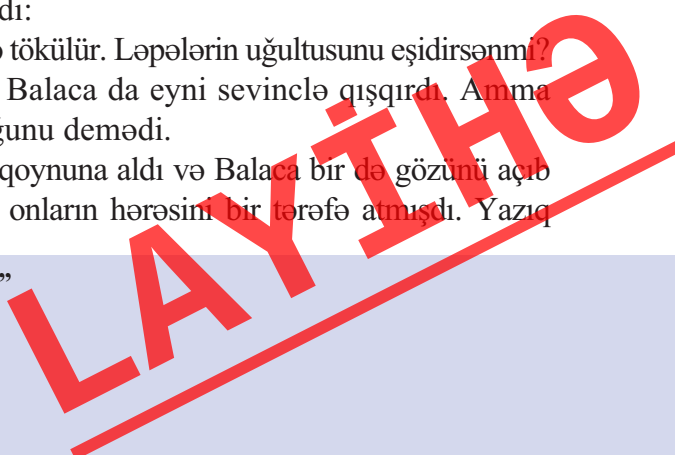
Sən bu fikirlə razısanmı?

Balacanın qulağına uğultuya oxşayan bir səs gəldi. Elə bil nəhəng bir balina nərə çəkirdi. Xallı qışqırdı:

– Çatmışıq. Çay burada dənizə tökülür. Ləpələrin uğultusunu eşidirsənmi?

– Əlbəttə, eşidirəm! – deyə Balaca da eyni sevincə qışqırdı. Amma ləpələrin uğultusundan qorxduğunu demədi.

Dəniz onları elə bil ki, sorub qoynuna aldı və Balaca bir də gözünü açıb gördü ki, Xallı yoxdur. Dalgalar onların hərəsinə bir tərəfə amışdı. Yazıq

Balaca bilmədi ki, neyləsin. Əslində, dənizdə üzmək olduqca çətinmiş. Sən bu tərəfə üzmək istəyirsən, dalğalar səni başqa səmtə tullayır. Bir sözlə, üzgəclər sözünə çətin baxır. Deməli, taleyin olur dalğaların əlində. Balaca akvariumdakı günlərini xatırladı. Günlər bir-birinə oxşasa da, akvariumda yaşamaq olduqca asan idi. Amma dənizdə yaşamaq hər oğulun işi deyilmiş...

Birdən qaçaqaç düşdü. Balaca gözlərini açana kimi iri bir Naqqa balığı onu diri-diri uddu.

Balaca gözlərini açanda bir şey başa düşmədi. Sonra yavaş-yavaş Naqqa balığının onu necə udduğunu xatırladı. Amma başa düşə bilmədi ki, buraya – iri və yaraşıqlı akvariuma necə düşüb. Yəqin ki, Naqqanı elə həmin andaca balıqçılar tutub və kürüsünü çıxarmaq üçün qarnını yarıblar. Hiss ediblər ki, Balaca hələ ölməyib. Onu suya salıb dirildiblər. Axı Balaca nə qədər böyüsə də, akvarium balığı olduğu o saat bilinirdi. Onu akvariuma saldılar. Bununla da Balacanın yeni həyatı başladı. Balaca başına gələnləri akvariumdakı balıqlara danışdı. Kimsə dilləndi:

– Nə yaxşı ki biz akvarium balığı olmuşuq.

Balaca köksünü ötürdü:

– Əgər balacaları yeyən balıqlar olmasa, dənizdə yaşamaq olduqca yaxşıdır.

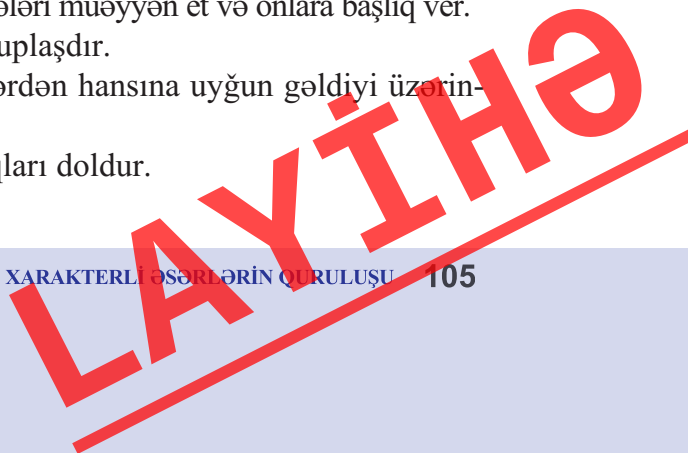
Akvariumdakı balıqlar öz xoşbəxtliklərindən ağızdolusu danışsalar da, onların hər biri heç olmasa bircə dəfə dənizdə olmağı arzulayırdılar. Amma bu barədə, dillərinə bir kəlmə də gətirmirdilər.

Zahid Xəlil

Tapşırıq 3. Oxudan sonra düşün. Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?

Ev tapşırığı. “Akvarium balığı” hekayəsini oxudun. Əsərə yenidən nəzər sal.

1. Mətni təşkil edən ayrı-ayrı hadisələri müəyyən et və onlara başlıq ver.
2. Daha çox əlaqəli hadisələri qruplaşdır.
3. Səhifə 101-də verilmiş sxemlərdən hansına uyğun gəldiyi üzərində düşün.
4. Sxemi dəftərinə çək və boşluqları doldur.

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSEDƏ HADİSƏLƏRİN ARDICILLIĞI

Nəqletmə xarakterli essədə hadisələr hansı ardıcılıqla tərtib edilir?

Nəqletmə xarakterli mətnlər girişdən nəticəyə qədər müxtəlif hadisələrin ardıcılığından ibarətdir.

Nəqletmə xarakterli esse yazmazdan əvvəl sən də haqqında danışılacaq hadisələr üzərində düşünməli, onları ardıcılıqla düzməyi bacarmalısan.

Nəqletmə xarakterli mətnlərdə hadisələr, əsasən, xronoloji ardıcılıqla düzülür. Yəni birincidən sonuncuya qədər hadisələr hansı ardıcılıqda baş veribsə, o ardıcılıqda da nəql edilir.

Nəqletmə xarakterli mətnlərdə istifadə edilən digər ardıcılıq səbəb-nəticə ardıcılığıdır. Əvvəl baş verən hadisənin səbəbi göstərilir, sonra nəticə təqdim edilir.

Tapşırıq 1. Səndən cəsarətli olmağı tələb edən əhvalatla bağlı yazacağın nəqli esseyə əvvəlki dərstdə başlıq vermişən. Essenin əsas obrazlarını da müəyyən etmişən. Həmin essədə girişdən sona qədər baş verən hadisələri müəyyənləşdir. Onları təfəssilatı ilə yaz, açar sözlərdən istifadə etməklə xronoloji ardıcılıqla düz.

Əvvəlcə hadisənin səbəbini göstər, sonra onun nəticəsini təqdim et. Essədə təsvir olunan kiçik hadisələri aşağıdakı sadə ardıcılıq sxemi üzrə düz.

Hadisə 1

Hadisə 2

Hadisə 3

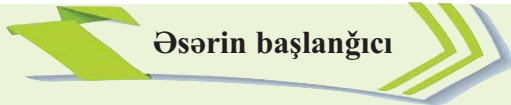
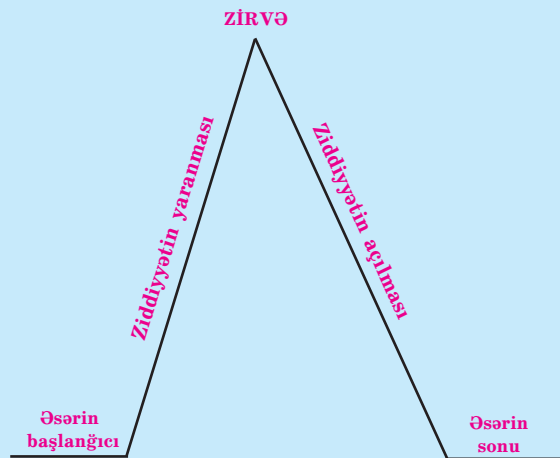
Hadisə 4

“ÇİLLƏLƏR”

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNLƏRDƏ HADİSƏLƏRİ
MÜƏYYƏN ETMƏKLƏ ONU HİSSƏLƏRƏ AYIRMA)

Nəqletmə xarakterli əsərlər beş hissəyə ayrılır: əsərin başlanğıcı; ziddiyyətin yaranması; zirvə; ziddiyyətin açılması və əsərin sonu. Əsəri təşkil edən hadisələr də **səbəb-nəticə ardıcılığı** ilə bağlanır.

Dərs ərzində bu məsələlərlə daha yaxından tanış olacaqsan.

Əsərin başlanğıcı

Bu hissədə əsərdə iştirak edəcək bütün əsas obrazlar təqdim edilir.

Onların qarşılıqlı münasibətləri, məqsədləri, əsas xüsusiyyətləri haqqında ilkin təsəvvür yaradılır. Əsas obraz və onun vəzifələri aydınlaşır. Hadisələrin bir-birinə bağlanmağa başlaması ilə bu mərhələ bitir.

LAYIHƏ

Ziddiyyətin yaranması

Əsərin bu hissəsində əsas obrazın məqsədi, hədəfi tam məlum olur və o, məqsədinə çatmaq üçün çalışır. Kiçik çətinliklər ilkin mərhələdə onun uğur qazanmasına maneçilik törədir və o, qüvvəsini həmin çətinlikləri aradan qaldırmağa yönəlir. Əsərdə əsas obrazın hər kiçik çətinliyi necə aradan qaldırdığı əks etdirilir. Yalnız bundan sonra əsas obraz öz böyük məqsədlərinə doğru addımlar atmağa başlayır. Bu da ikinci hissənin başa çatmasından xəbər verir.

Zirvə

Bu hissədə hadisələrin inkişafı ən yüksək nöqtəyə çatır. Burada baş verən hadisələrin nəticələri əsas obrazın qəbul etdiyi qərardan çox asılıdır. Əsas obrazın əks tərəfə münasibəti dəqiqləşir. Qarşı tərəflərin mübarizə planları aşkar olunur. Burada əsas obrazın qəbul etdiyi qərarlar onun insani keyfiyyətlərini üzə çıxarır. Bu da onun aqibətini müəyyən edir.

Ziddiyyətin açılması

Ziddiyyətin açılması əsərin ən gərgin hissəsidir. Bu hissədə şər qüvvələr xeyir qüvvələrə üstün gəlir. Oxucu elə hiss edir ki, şər qüvvələr qalib gələcək. Əsas obraz qələbədən çox uzaq görünür. Qələbənin çətinliklə əldə edilməsi əsas obrazların müxtəlif üstün cəhətlərini vurğulayır. Lakin bu cəhətlərdən hansının onun qələbəsinə daha çox yardım edəcəyi oxucuya hələ də məlum olmur.

Əsərin sonu

Bu hissədə əsas obrazın əks tərəflə son qarşılıqlıması verilir. Burada xeyir qüvvələr şər qüvvələr üzərində tam qələbə çalır. Hadisənin nə üçün məhz bu cür baş verməsi, onun nə mənə verməsi, gələcəkdə baş verənlərin nə ilə nəticələnəcəyi oxucunu düşündürür.

Tapşırıq 1. “Çillələr” əfsanəsini oxumazdan əvvəl hazırlıq işləri apar. Mətndəki hadisələri və onların ardıcılığını müəyyən et. Səh. 107-də verilən sxemi dəftərinə və ya çap vərəqinə çək. Xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla hadisələri ardıcılıqla yerləşdir. Nəticəni əks etdirən vərəqləri müəllimə təhvil ver, yaxud nəticələrini yoldaşlarına təqdim et.

ÇİLLƏLƏR (Əfsanə)

Səncə, bundan
sonra insanlar nə
edəcəklər?

Qış adlı bir kişinin Böyük Çillə, Kiçik Çillə, Boz Ay adlı üç oğlu var imiş. Qış əvvəlcə ilkini – Böyük Çilləni qırx günlük səfərə göndərir ki, gedib el-obaları gəzsin, dünyaya tamaşa eləsin. Görsün nə var, nə yox, adamlar necə yaşayır, necə işləyirlər?

Böyük Çillə altdan-üstədən bərk geyindi. Ağ qar yapıncısını da çiyninə salıb yola çıxdı. Az getdi, çox dayandı, çox getdi, az dayandı, axır ki, aralıq ayının, yəni dekabrın iyirmi ikisində gəlib el-obaya yetişdi.

Görülən işlər
məqsədə çatmağa
xidmət etdimi?

Adamlar səhər yuxudan oyanıb çölə baxanda gördülər ki, paho, hər yan ağappaq qara bürünüb. O saat barmaqlarını dişlədilər ki, Böyük Çillə gəlib çıxıb. Deməli, nə az, nə çox, düz qırx gün dağda-düzdə, kənddə-kəsəkdə bu öz qar atını belədən-elə, elədən-belə çapacaq. Nə etməli, Böyük Çillənin qarından-soyuğundan qorxub evin bir küncünə çəkilmək olmazdı ki! Bəs onda iş-gücün qulpundan kim yapışsın?!

Çuvalların ağzı açıldı, buğda götürülüb, səməni göyərdildi. Göyərdilmiş səməni taxta çanaqda, tabaqda döyülüb suyu sıxıldı. Yeddi qonşu evdən un alınıb bu səməni suyunda sıyıq, xamır iri tavada ocaq üstə qoyuldu. Başladılar səməni halvası bişirməyə. Halva bişənə yaxın onun içinə badam, qoz ləpəsi də salındı. Uşaqlar, cavanlar, qızlar, gəlinlər dəstə ilə səməni tavasının başına dolana-dolana səs-səsə verib nəğmə oxudular:

Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.
Səməniyə saldım badam,
Qoymurlar bir barmaq dadam...

Halva bişəndən sonra qara istiot, darçın, mixək, razyana, ceviz, quluncan, badyan, qulsakəmər, zəncəfil, hil kimi ədviyyatları da döyüb ona qatdılar. Qoğalı, kündə şəklində yumurlanmış halvanı qonşulara da payladılar. Halvanı elə böldülər ki, hər payda badam, qoz ləpəsindən də oldu. Axı bu, həmişə el içində xeyir-bərəkət rəmzi sayılıb.

Adamlar səməni halvasından yeyir, canları qızıdır. Böyük Çillənin qar-soyuğunu veclərinə də almayıb elə öz işlərini görürdülər.

Qırx gün qurtardı. Böyük Çillə kor-peşman geri qayıtdı. Yolda soyuq ayın – fevralın lap başlanğıcında ortancıl qardaşı Kiçik Çilləyə rast gəldi. Hal-əhval tutdular. Kiçik Çillə soruşdu:

– Hə, qardaş, de görək, getdin nə iş gördün?

Böyük Çillə dedi:

– Təndirləri yandırdım, kürsüləri qurdurdum, küplərin, çuvalların ağızlarını açdırdım.

Kiçik Çillə dedi:

– Eh, heç nə eləməmişən ki. Bax, indi gör, mən gedib nələr edəcəyəm. Qarıları təndirin ağzından salıb, külfəsindən dartıb çıxaracağam. Zəhmimdən uşaqlar tir-tir əsə-cəklər. Çuvalları, küpləri bomboş boşaldacağam. Qazanları ağzı üstə çevirəcəyəm.

Səncə, Kiçik Çillə öz məqsədinə nail ola biləcək?

Böyük Çillə dedi:

– Çox da öyünmə. Sən insanları tanımırsan. Mən qırx günlük ömrümlə bir iş görə bilmədim. Sənin isə cəmi-cümlətanı iyirmi günlük ömrün var. Bu iyirmi gündə heç yel də olub onların yanından ötə bilməzsən.

Kiçik Çillə böyük qardaşından ayrılıb haray-həşir qopara-qopara, boranla, dumanla el-obaya hücum çəkdi. Elə bil dünyanın axırıydı.

Böyük Çilləni damba-durumbula yola salan adamlar heç Kiçik Çillənin də belə əsib-coşmasından qorxub çəkinmədilər. Tez “Xıdır Nəbi” mərasiminə tədarük görməyə başladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi qışın ən soyuq günü sayılan Kiçik Çillənin onuncu günü keçirilir. Adamlar buğda qovurub, əl dəyirmanında üyüdüb qovut elədilər. Xaşıl, quymaq bişirib yağla, doşabla, sarıköklə yedilər. Canları qızıxdı. Kiçik Çillənin soyuğundan qorxmadıqlarını bildirmək üçün yaydan saxladıqları “Çillə qarpızı”nı da kəsdilər. Qaynadılmış yumurtaları bahar, günəş oxşarı kimi yaşıl, qırmızı rənglə boyadılar.

Uşaqlar da axşam qaranlıq düşəndə həyətləri gəzib bacalardan qurşaq, torba salladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi nəğmələrindən oxudular:

Xanım, ayağa dursana,
Boşqabı doldursana,
Yük dibinə varsana,
Boşqabı doldursana,
Xıdırı yola salsana.

Uşaqlara qovutdan, boyanmış yumurtalardan, ərik, əncir, alma, armud qurusundan pay verdilər. Pay verməyəni yenə də elə “Xıdır Nəbi” nəğməsi ilə yamanladılar:

Çatma, çatma, çatmaya,
Çatma yerə batmaya,
Xıdır payın kəsənin,
Ayağı yerə çatmaya.

Beləcə Kiçik Çillənin iyirmi günlük ömrü qurtardı. Lovğa-lovğa gələn Kiçik Çillə suyu süzülə-süzülə geri qayıtdı. O da yolda sonbeşikləri Boz Ayla qarşılaşdı.

Boz Ay baxdı ki, özündən böyük qardaşı Kiçik Çillənin qanı yamanca qaradı. Hirsindən az qalır ürəyi partlasın. Dedi:

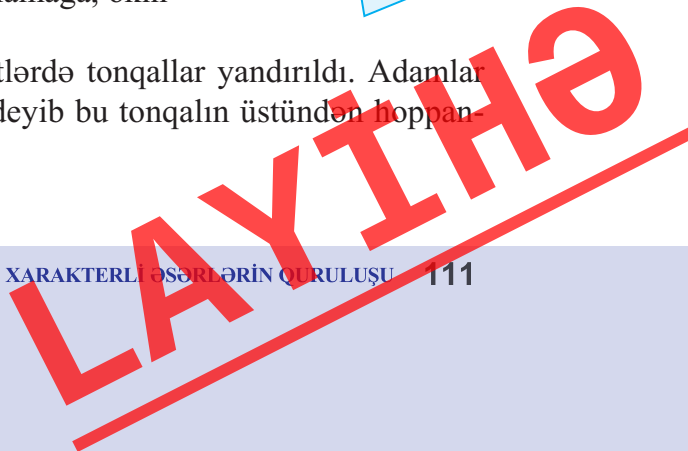
Kiçik Çillə nə üçün məqsədinə nail ola bilmədi? Nə üçün belə düşünürsən?

– Əziz qardaşım Kiçik Çillə, sən də böyük qardaşımız Böyük Çillə kimi insanların yanına xoş niyyətlə getməmişdin. Elə ikiniz də asaram-kəsərəm deyirdiniz. Amma indi baxın, görün mən gedib nə eləyəcəyəm. Mən adamlar üçün bayram aparacağam. Əkinləri cücərdəcəyəm. Çöllərdə, düzlərdə ot-ələfi göyərdəcəyəm. Bağ-bağçalarda gül-çiçək açıdıracağam.

İki qardaş xudahafizləşib ayrıldı. Boz Ay el-obaya gəldi. Bir ay ömrü olan, Bahar–Novruz bayramı gününəcən yaşayan Boz Ay başladı hər çərşənbədə bir iş görməyə. Havaları qızdırdı. Suların şaxını sındırdı. Ağacları yuxudan oyatdı. Torpağın canını isitdi. Adamlar torpağın istiləşdiyini görüb onu şumlamağa, əkin-biçinə hazırlaşmağa başladılar.

Hadisələrin xronoloji ardıcılıqla düzüldüyünü necə əsaslandırmaq olar?

Boz Ayın çərşənbələrində həyətlərdə tonqallar yandırıldı. Adamlar “ağırlığım-ugurluğum tökülsün”, – deyib bu tonqalın üstündən hoppanmağa başladılar.

Hansı anlayışlar qarşılaşdırılır? Hansı cəhətlərinə görə onlar oxşar, hansı cəhətləri ilə fərqlidir?

Boz Ay da beləcə ömür sürüb vaxtını başa vurdu.

Artıq yer-yurd al yaşıla bürünmüşdü. Üç

Əsərdə hansı milli bayramımıza işarə edilir?

qardaş köçünü sürüb gədirdi. Onların yerinə istəkli bir qonaq gəlirdi, gözəllər gözəli bahar...

Əfsanələr epik növün ən qədim janrlarından biridir. Xalqın əski dünyagörüşü, düşüncə tərz, arzu və istəkləri ilə yaranmışdır. Əfsanədə hadisələr gerçək kimi təqdim olunsada, burada baş verənlər tamamilə xəyalidir. Əfsanələrin yaranması və yayılması qədim dövrlə bağlı olduğu üçün onların nə zaman yaranması haqqında fikir söyləmək çətindir. Məzmununa görə Azərbaycan əfsanələri belə qruplaşdırılır: a) bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı əfsanələr, b) yer, dağ, çay və s. adları ilə bağlı əfsanələr, c) el, tayfa və nəsil, adət-ənənələrlə bağlı əfsanələr, ç) dini əfsanələr, səma cisimləri haqqında əfsanələr.

Azərbaycan əfsanələrinin böyük bir qrupunu təşkil edən bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı əfsanələrdə bitki və heyvanların əmələ gəlməsindən, onlara aid bəzi xüsusiyyətlərin yaranmasından bəhs olunur.

Tapşırıq 2. “Çillələr” əfsanəsində hadisələrin ardıcılığını müəyyən et. Qarşılaşdığın hadisələrdən hansıları sənə tanışdır, bəs hansı hadisələr sənə tanış deyil?

“QARANQUŞ ƏFSANƏSİ” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1.

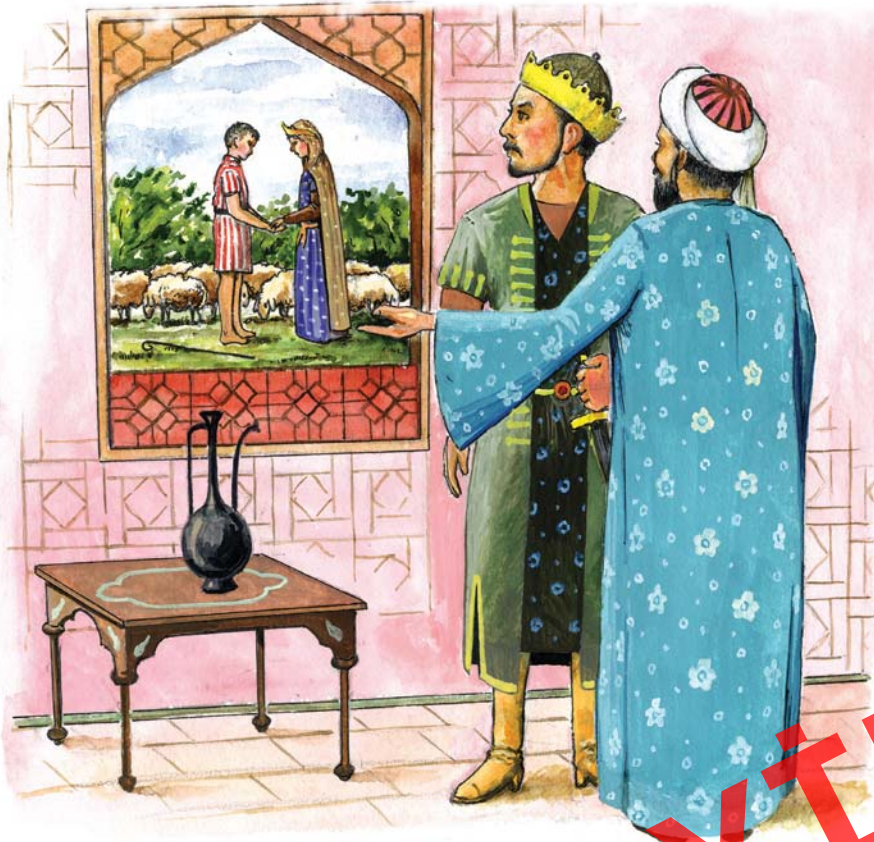
1. “Qaranquş əfsanəsi”ni oxu. Tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətdən istifadə etməklə aydınlaşdır və iş vərəqində qeydlər apar.
2. Səhifə 107-də verilmiş sxem üzrə əsərin hissələrini müəyyən et.
3. Janr xüsusiyyətləri baxımından əsəri “İki ana” hekayəsi ilə müqayisə et.

QARANQUŞ ƏFSANƏSİ

Deyirlər ki, qədimdə bir padşah var imiş. Həmin padşahın gözünün ağı-qarası, ciyərpərası Bahar adlı bir qızı var imiş. Nə gözəllikdə, nə də ağılda onunla bəhsə girməyə heç kim cəsarət etməzmiş. Hökmdarın sarayına bir-birindən hörmətli, bir-birindən dövlətli elçilər gəlir. Onlar padşahla qohum olmaq arzusunda olduqlarını bildirirlər. Ancaq padşahın qızı heç kimə könül vermir. Padşah haçandan-haçana öyrənir ki, Baharın onun qoyun sürüsünü otaran çobanından xoşu gəlir. Qızın şahlığa ləkə gətirən hərəkəti padşahı bərk qəzəbləndirir. Vəzir ağıllı tədbiri ilə hökmdarını sakitləşdirir:

– Qibleyi-aləm, səni yandıranı sən dondurmalısan. Öz yerini, öz həddini, öz tay-tuşunu tanımayan layiqli cəzaya çatmalıdır. Amansız qışın lap oğlan çağıdır. Geciksən, Bahar onu xilas edər.

Şahın əmrilə qoşundan bir dəstə ayrılır. Başda padşah və vəzir olmaqla yola düşürlər. Axşamdan yağan qar hər tərəfi ağ yorğana bürümüşdü. Dəstə

çətinliklə uca bir dağa yetişir. Birdən qorxulu bir çovğun başlayır. Çovğun getdikcə güclənir. Padşahın əmrilə çobanı sarıqdan açıb uca zirvədən dərin yarğana atırlar. Bu vaxt Baharın səsi onun qulağına gəlir. Bu səs ona hərarət, istilik, cəsarət verir. O, Allahdan quşa çevrilməsini, qanad açıb Bahara qovuşmasını arzu edir. Oğlan ağ qışla üz-üzə dayanan qara bir quşa çevrilir.

Bahar qışın da qənimi idi. Ona görə qış qara quşu sağ buraxmaq istəmir. Gərgin mübarizə başlayır. Qış çovğunu və şaxtanı daha da qüvvətləndirir. Padşahın dəstəsi tab gətirməyib məhv olur. Qara quş isə Baharın köməyi ilə amansız qışa qalib gəlir. Atıldığı zirvənin başına qonub məğlub olmuş qışa son dəfə baxır.

Qalib quşun sinəsində qarın bir damcısı qalır. Qara quş Bahara doğru qanad açmaq istəyəndə qış son qüvvəsini toplayıb əlini onun quyruğına atır, iki lələk qopardır.

O gündən sinəsi ağ, quyruğu haça olan qara quşun adı qaranquş qalır.

Tapşırıq 2. “Qaranquş əfsanəsi”ni oxudun. Əsərin hissələrini verilən sxemə əsasən müəyyən et. İndi isə yoldaşınla bir-birinizin tədqiqatının nəticəsini qiymətləndirin. Bunun üçün səh. 107–108-da verilən məlumatdan istifadə et.

CƏSARƏT TƏLƏB EDƏN ƏHVALATLA BAĞLI NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSE (ESSENİN HİSSƏLƏRİ)

*Nəqletmə xarakterli
essədə hissələrin
müəyyənləşdirilməsi
nə üçün lazımdır?*

Əvvəlki dərslərdə səndən cəsarət tələb edən əhvalatla bağlı nəqledici xarakterli esse yazmaq üçün bir sıra işlər aparmısan. Obrazları və hadisələrin ardıcılığını müəyyən etmişən.

Tapşırıq: Hadisələrin ardıcılığını müəyyən et (əsərin başlanğıcı; ziddiyyətin yaranması; zirvə; ziddiyyətin açılması və əsərin sonu). Hadisələrə başlıq ver, onları sxem üzrə (səh. 107) yerləşdir.

LAYİHƏ

“ŞİR VƏ TÜLKÜ” (NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNİN ELEMENTLƏRİ)

Nəqli mətnlər, əsasən, beş elementdən ibarət olur:

I. Hadisənin baş verdiyi məkan və zaman;

II. Əsərdəki obrazlar;

III. Əsərin mövzusu;

IV. Əsərdə ziddiyyət;

V. Əsərin hissələri.

Bütün nağıllar, hekayələr, əfsanələr, təmsillər, cizgi və bədii filmlərdə bu beş elementi müəyyən etmək olar. Bunları müəyyənləşdirmədən mətnin mahiyyətini aydınlaşdırmaq mümkün olmur.

I. Bu hissədə yazıçı, əsasən, təsviri mətnlərdən istifadə edir. O, hadisənin baş verəcəyi yeri, məkanı təsvir edir. Belə məkan bir ev, kənd, küçə, məhəllə, meşə, səhra və s. ola bilər. Zaman baxımından isə hadisənin hansı fəsildə, hansı tarixi zaman kəsiyində, hansı hökmdarın hakimiyyəti dövründə və s. baş verdiyi təsvir edilə bilər.

II. Əsas obraz insan, heyvan və digər canlı və cansız əşyalar ola bilərlər. Bu obrazlar mətndəki müxtəlif hadisələrin gedişində iştirak edirlər.

III. Bu mətndə nədən bəhs olunur? Bu sualın cavabı əsərin mövzudur. Mövzu əsərin ideyasını müəyyən etməkdə əhəmiyyətli vasitədir.

IV. Nəqli mətnlərdə ziddiyyət iki tərəf arasında gedən mübarizədir. Adətən, tərəflərdən biri əsas obraz olur. Əsas obraz, həmçinin ətrafda baş verən hadisələrə, eləcə də öz hiss və düşüncələrinə qarşı da mübarizə apara bilər.

V. Əsərdəki ziddiyyətin açılması ilə bağlı hadisələrin ardıcıl inkişafıdır.

Tapşırıq 1. Verilmiş nəqli mətni oxu. Aşağıda təqdim edilən sxemdən istifadə etməklə mətnin elementlərini müəyyənləşdir.

Hadisələrin baş verdiyi məkan və zaman _____ _____ _____	Mətndə əsas obrazlar _____ _____ _____	Mətnin mövzusu _____ _____ _____
Mətndə ziddiyyət _____ _____ _____	Mətnin hissələri _____ _____ _____	Digər qeydlər _____ _____ _____

ŞİR VƏ TÜLKÜ

(Nağıl)

Bir şir meşədə gəzirdi, gördü, bir tülkü o qədər arıqlayıb ki, yeriməyə təqəti yoxdur.

Şir dedi:

– Ay tülkü, sənə nə olub bu günə düşübsən?

Tülkü dedi:

– Bir həftədir acam, yeməyə heç nə tapa bilmirəm.

Şirin tülküyə yazığı gəldi, gedib bir heyvan parçaladı, gətirib tülküyə verib dedi:

– Tülkü qardaş, gəl doyunca ye, qıçlarına qüvvət gəlsin.

Tülkü dedi:

– Mənim hünərim deyil ki, sən kimi qüvvətli heyvanın qabağından ət yeyəm.

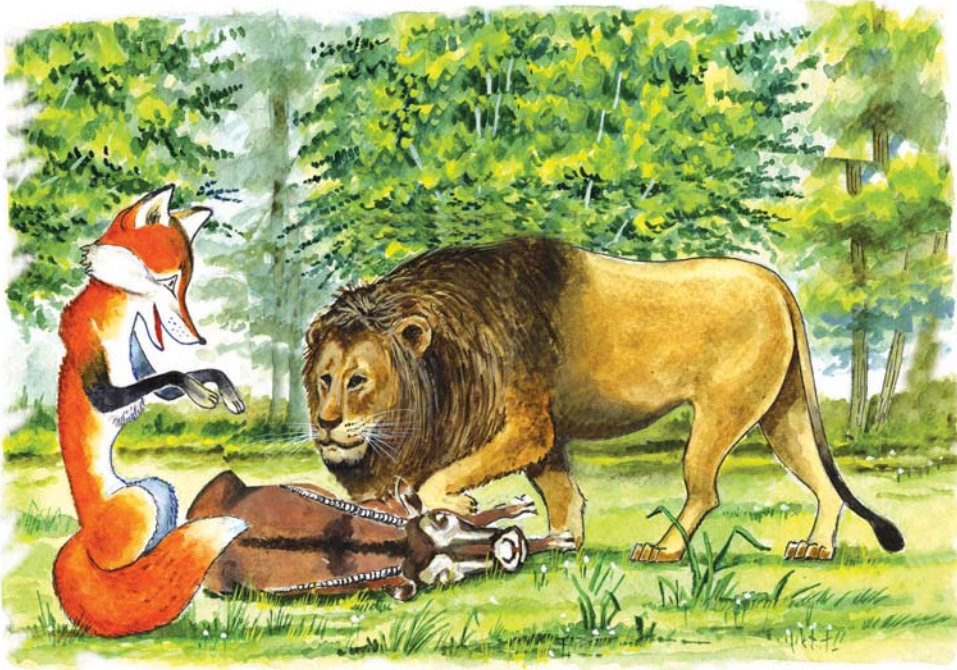
Şir dedi:

– Ay tülkü, qorxma, görmürsən, mən özüm gətirmişəm sən yeyəsən.

Şir nə qədər dedisə, tülkü inad göstərib ətə yaxın durmadı.

Axırda şir dedi:

Şir nə üçün tülküyə
kömək etmək istəyirdi?

– Bəs neyləyim ki, sən yeyəsən?

Tülkü dedi:

– Onda gətir əl-ayağını bağlayım, sonra arxayın yeyim.

Şir razı oldu. Tülkü ölmüş heyvanın bağırsaqlarını çıxardıb şirin əl-ayağını möhkəm bağladı, özünü də günün qabağına uzadıb dedi:

– Şir qardaş, sən bir az yat, mən tamam arxayın olum.

Şir başladı mürgüləməyə, amma tülkü yenə də yemədi. Şir hələ yuxuya getməmişdi, odur ki dedi:

– Bəs indi niyə yemirsən?

Tülkü dedi:

– Sən yuxuya getməyincə yeməyəcəyəm.

Tülkü gözləyirdi ki, bağırsaq qurusun, çünki o quruduca bərkiyirdi. Tülkü o qədər gözlədi ki, bağırsaq günün altında quruyub dəmir kimi möhkəm oldu. Bu müddətdə şir də yuxuya getdi.

Bu hadisənin baş verdiyi məkan və zaman haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tülkü nəyə nail olmaq istəyirdi? Onun məqsədi nə idi?

Tülkü ətdən doyunca yedi. Şir səhərə qədər yatdı, ayılmadı. Səhər gözüünü açıb gördü, əl-ayağı hələ də bağlıdır, dedi:

– Tülkü lələ, gəl əl-ayağımı aç.

Tülkü dedi:

– Hara açırım, ətin hamısını yeməmiş açmayacağam.

Şir bir-iki gün də gözlədi, tülkü o qədər yemişdi ki, porsuğa dönmüşdü. Şir nə qədər dedisə, tülkü onun əllərini açmadı.

Səncə, heyvanlar padşahı şir nə üçün belə vəziyyətə düşdü?

Axırda şir bağırsağı qırmaq istədi. Hər dəfə güc verib əllərini tərpətdikcə qurumuş bağırsağ məftil kimi ətinə kəsib, sümükə dayandı. Şir çox çalışdı, çapaladı, əlini aç bilmədi. Axırda cin vurdu beyninə, üzünü tülküyə tutub dedi:

– Ay namərd, mən səni aclıqdan qurtardım, sən gör mənə neylədin. Əgər əlimi aç bilsəm, gör sənə nə eləyəcəyəm.

Şir o qədər qəzəblənmişdi ki, nərəsi meşəni götürmüşdü.

Elə bu vaxt yaxından bir çaqqal keçirdi. O, şirə yaxınlaşıb əhvalatı öyrəndi. Şir başına gələnləri ona söylədi.

Çaqqal dedi:

– Şir qardaş, heç darıxma, mən bu saat sənin əl-ayağını açaram.

Çaqqal bir xeyli əlləşib dişi ilə bağırsağı kəsdi. Şir ayağa qalxdı, ətrafa göz gəzdirdi, tülkünü görmədi. O qaçıb gözdən itmişdi. Tülkünün şirə xəyanət edib hiylə ilə onun əl-qolunu bağlaması, çaqqalın isə onu xilas etməsi şirə çox təsir elədi.

Çaqqalın şirə yardım etməsi nə üçün ona pis təsir etdi?

Öz-özünə dedi: “Mən bütün heyvanların ən güclüsü olduğum halda, bir tülkü gör başıma nə oyun gətirdi?!”

Odur ki gecə-gündüz axtarıb tülkünü tapdı, elə bir nərə çəkdi ki, tülkünün qorxudan ürəyi partladı. Şir dedi:

Hansı cümlə əsərin mövzusu ilə bağlıdır?

– Namərdlərin axırı bax belə olur.

Tapşırıq 2. “Şir və tülkü” nağlında şir və tülkü obrazlarına xas olan xüsusiyyətləri müəyyən et. Həmin xüsusiyyətləri insanlar və xalqlar üzərinə köçürməklə münasibətini bildir.

Ev tapşırığı:

Sinifdən xaric oxu üçün kitaba daxil edilmiş “Yaxşılığa yamanlıq” təmsilini (Tofiq Mütəllibov) oxu. Sxem üzrə verilən sualları cavablandır.

Əsərdə əsas obrazlar hansılardır?	Sevdiyiniz obraz hansıdır və nə üçün onu sevirsiniz?
Hadisələr harada və nə zaman baş verir?	Əsərlərdə hansı hadisələr baş verir?
Əsərdəki əsas ziddiyyət nədir?	Əsərin mövzusu nədir?
Əsərdəki ziddiyyət necə aradan qaldırıldı?	Əsərdəki ziddiyyəti başqa hansı yollarla aradan qaldırmaq mümkün idi?
Əsərin adı Müəllifin adı	

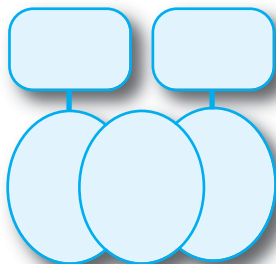

Nağillər şifahi xalq ədəbiyyatının çox qədim, həm də geniş yayılmış janrlarından biridir. Nağıllarda xeyirlə şərl, işıqla qaranlıq, həyatla ölüm, haqla nahaq mübarizə aparılır və həmişə xeyir şərlə, haqq nahaqqa, işıq qaranlıqqa qalib gəlir. Nağıllar mövzusunə və məzmununa görə çox zəngindir. Nağılları sehrli nağıllar, heyvanlar haqqında nağıllar, ailə-məişət nağılları kimi qruplaşdırırlar. “Şir və tülkü” heyvanlar haqqında nağıldır.

RƏŞİD BƏY ƏFƏNDİYEV. “UŞAQ VƏ QARIŞQA”. “AYI VƏ QARIŞQA”

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNLƏR ARASINDA OXŞAR
CƏHƏTLƏRİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

*Nəqletmə xarakterli
mətnlərin müqayisəsi
bizə nə üçün
lazımdır?*

Nəqletmə xarakterli mətnin ayrı-ayrı elementlərini müəyyənləşdirəndən sonra onları bir araya gətirməklə onun xəritəsini tərtib etmək mümkündür. Bu elementlər nəqli mətnin ümumi cəhətləri hesab edilə bilər. Lakin ayrı-ayrı mətnlərin xəritələrini qarşılaşdırarkən məlum olur ki, onların ümumi cəhətləri ilə yanaşı, fərqli xüsusiyyətləri də mövcuddur. Bu dərs ərzində sən iki nəqli mətnin xəritəsini tərtib edəcək, onları müqayisə edəcək, aralarındakı **oxşar** və **fərqli cəhətləri** müəyyənləşdirəcəksən.

Təpşırıq 1. Rəşid bəy Əfəndiyevin “Uşaq və qarışqa” hekayəsini və “Ayı və qarışqa” nağılını oxu. Əsərlərin xəritəsini verilən sxem üzrə tərtib et.

UŞAQ VƏ QARIŞQA

Novruzdan bir qədər vaxt keçmiş, bahar fəslinin əvvəl vaxtlarında, camaat düz yerlərə və çəməngahlara seyrə çıxdıqları zaman əlində dəyənək bir oğlan uşağı da öz atası ilə gəzintiyə çıxmışdı. Bunlar gəzir və hər şeyə göz gəzdirdilər. Bu aralıqda bu uşağın gözü bir yerə toplanmış qarışqa topasına sataşdı.

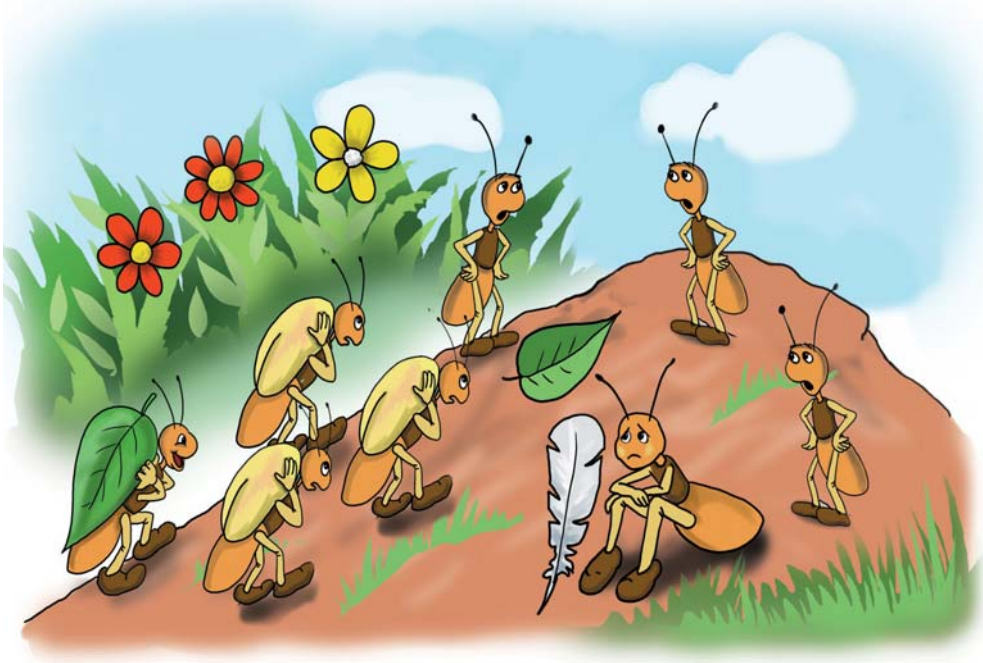
Uşaq əlindəki dəyənəklə qarışqa topasının ortasına vurdu və qarışqalardan bir xeylisini qırıb tələf elədi.

Bu əsnada qarışqanın biri dedi:

– Əzizim, iki gözüm, atandan, anandan, qardaşlarından və başqa nəsil və oymağınızdan ibarət iyirmi-iyirmi beş nəfər şəxs bir otaqda oturduğu əsnada evinizin səqfi çöküb uçsa və bu adamların bir neçə nəfəri **altı** qalib əzilsə, xoşuna gələrmə?

Qarışqanın bu sualına uşaq birdən-birə cavab verə bilmədi. Bir müddət xəyala gəlib dedi:

LAYIHƏ

– Xeyr, elə bir işə razı olmaram.

Onun bu cavabının qarşısında qarışqanın:

– Bəs belə olan surətdə bir dəyənəklə bir tayfadan bu qədər cana qıymaq və həlak eyləmək nə səbəbdən xoşuna gəldi? – sualı qarışqa ilə uşağın söhbətinə səbəb oldu:

Uşaq:

– Sizlər də bizlər kimi nəsil və oymaq hesab olunursunuzmu?

Qarışqa:

– Şübhəsiz! Sizlərin nəsil və oymağı on-on beş nəfərdən ibarət bir ailə hesab olunur. Amma bizimki yeddi və səkkiz yüz, bəlkə, min-min beş yüz nüfusdan ibarətdir.

Uşaq:

– Sizin də ata-ananız, qardaşınız və bacınız, çolum-çocuğunuz olurmu?

Qarışqa:

– Əlbəttə, olur! Bu gördüyün qarışqaların bəzisi ata, bəzisi ana və bəzisi də analıq ilə atalıq arasında olan bir sayaq kəslərdir ki, insanlar arasında olmazlar.

Uşaq:

– Aman, aman! Bunu qana bilmədim.

Qarışqa:

– Bəs belə! Bunlar ancaq dişi qarışqalar yumurtladığı yumurtalara gözətçi və sonra yumurtadan çıxan balalara dayə və qulluqçu olurlar.

Uşaq:

– Bəs sizin eviniz və eşiyiniz varmı?

Qarışqa:

– Aha, var! Bax, bu gördüyün ovuntu torpağı yerin altındakı evimizdən çıxarıb bayıra atmışdıq. Evimiz neçə qat və neçə gözdür. Keçən qış evimizdə dustaq qaldıq. Qışdan qorxuruq, qış fəslində yer üzünə həsrət oluruq.

Uşaq:

– Bəs yerin altında nə yeyirsiniz?

Qarışqa:

– Əzizim, ehtiyatlıyıq, öz işimizi bilirik. Qış fəslində nə qədər yeyəcəyimiz lazımdırsa, onu yay fəslində yığıb-yığışdırırıq. Biz çox nizamlı və səliqəliyik. Bizim aramızda dava, qeylü-qal və gürultu olmaz. Tənbəllik, oğurluq və quldurluq bilmərik. Böyüklərimizin sözünə baxıb, hər vaxt itaətlərində olarıq. Öz rahatlığımız və xoşbəxtliyimiz üçün lazım olan qulluqları cümləmiz əlbir olub yerinə yetiririk.

Uşaq bu sözləri eşitdikcə fikrə gedib gözü yol çəkirdi. Azca qabaq etdiyi pis əməldən tövbə etdi. Əlindəki dəyənəyi atıb qarışqalardan üzr istədi, günahının bağışlanmasını xahiş elədi. Nəhayətdə bu uşaq əməli-saleh bir insan oldu.

Rəşid bəy Əfəndiyev

AYI VƏ QARIŞQA

(Nağıl)

Ayı bulaqdan doyunca su içib kənarda oturdu. Donquldanıb dedi:

– Ay canım, nə yeyim?

Birdən balaca bir qarışqa görüb sevindi.

– Hə, səni yeyəcəyəm!

Qarışqa qorxdı, tez qızılı yarpağın arasında gizləndi. Ayı yarpağı qaldırıb qarışqanı götürdü.

Qarışqa soruşdu:

– Məni nə üçün yemək istəyirsən?

– Səni də, bütün ailəni də yeyəcəyəm. Bilmirsən, aylar qarışqa yeməyi xoşlayırlar? Sizin nəslinizi kəsəcəyəm.

Qarışqa yalvardı:

– Dayan, dayan, gör nə deyirəm? Məni burax, axırıncı dəfə qardaşlarıma su aparım, sonra qayıdaram, yeyərsən.

– Sən gedib qayıdana qədər dözə bilmərəm. Elə indi yeyəcəyəm.

– Yemə, yemə. Bunun əvəzində sənə dəyərli məsləhət verərəm.

– Hə, yaxşı, de görək.

Yazıq qarışqa deməyə söz tapmayıb:

– Bir parasını ye, ikinci parasını qış üçün saxla, – dedi.

– Hə, yaxşı məsləhətdir.

Ayı qarışqanı ağzına qoyub uddu.

Qarışqalar çox gözlədilər. Su ardınca gedən Qara qarışqa qayıtmadı.

Balaca cığırda təpəyə qalxıb yola baxdılar.

Bəs bizim qardaşımız niyə gəlib çıxmadı? Bəlkə, batıb?

– Yox! Onu ayı yeyib, – deyər qarğa qarışqalara xəbər verdi.

Bütün qarışqalar ayının mağarasına tərəf getdilər... Mağaranın ağzında yeri altından qazmağa başladılar. Köstəbək böyürdən çıxıb dedi:

– Siz nə edirsiniz?

– Ayı üçün quyu qazırıq.

– Mən də sizə kömək edərdəm. Keçən il iki balamı yeyib, ondan intiqamımı almaq üçün fürsət axtarırdım.

Qarışqalar və köstəbək üç gün, üç gecə yeri qazmağa başladılar. Ayının isə bundan xəbəri yox idi.

Bir gün ayı kefi kök öz mağarasına qayıdırdı... Gecə idi. Ayı ay işığında oynamağa başladı. O qədər atılıb-düşdü ki, quyunun üstündəki torpaq davam gətirməyib dağıldı. Ayı guppultu ilə quyuya düşdü. Qarışqalar ayıdan belə intiqam aldılar.

Obraz

Obraz

Obraz

Obraz

Hadisənin baş verdiyi məkan və zaman _____

Əsərin mövzusu _____

Ziddiyyət _____

Hadisə 3 _____

Hadisə 2 _____

Hadisə 1 _____

zırvə

Ziddiyyətin yaranması

Ziddiyyətin açılması

Əsərin başlanğıcı

Hadisə 3 _____

Hadisə 2 _____

Hadisə 1 _____

Əsərin sonu

Ev tapşırığı:

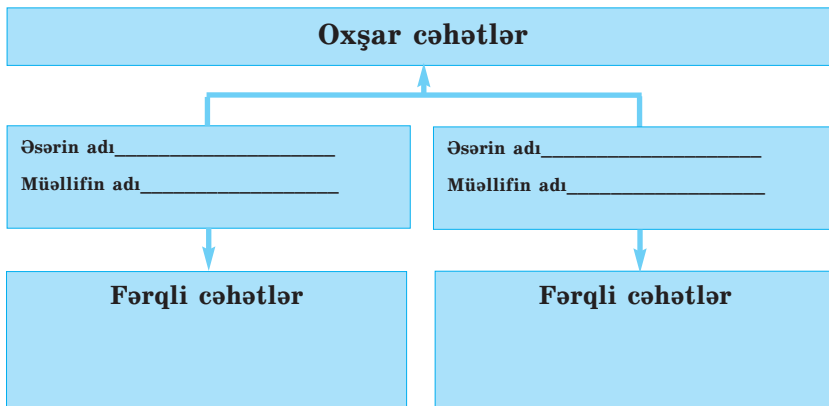
R.Əfəndiyevin “Uşaq və qarışqa” hekayəsini oxu. Fikrincə, uşaq əməlisaleh bir insan olandan sonra heyvanların qayğısına qalmaq üçün hansı işləri görə bilər? Hekayəni davam etdir.

RƏŞİD BƏY ƏFƏNDİYEV. “UŞAQ VƏ QARIŞQA”. “AYI VƏ QARIŞQA” (Əsər üzərində iş)

Təpşiriq 1.

1. Oxuduğun “Uşaq və qarışqa”, “Ayı və qarışqa” əsərlərinin xəritələrini qarşılaşdır.
2. Əsərin elementlərini (bax: səh. 124) verilən sxemin köməyi ilə müqayisə et. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdir.
3. Əsərləri janr xüsusiyyətlərinə görə müqayisə et.

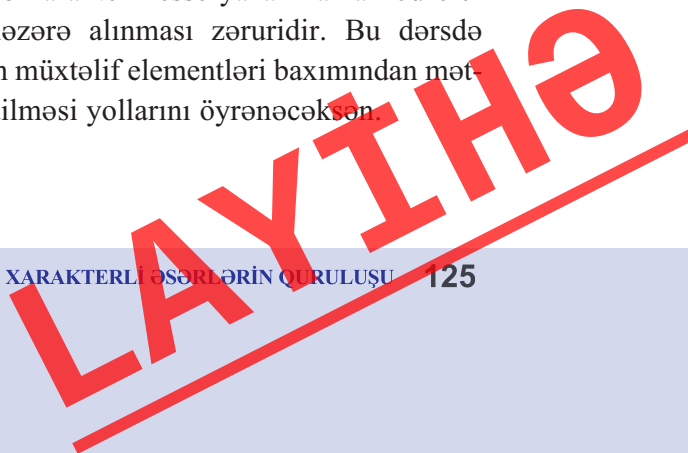
NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSENİN ELEMENTLƏRİ

*Nəqletmə
xarakterli essədə
elementləri
müəyyənləşdirmək nə
üçün lazımdır?*

Nəqletmə xarakterli mətnlərin, əsasən, beş elementdən ibarət olduğunu öyrəndin: əsərin mövzusu; hadisənin baş verdiyi məkan və zaman; əsərdəki obrazlar; əsərdə ziddiyyət; əsərin hissələri.

Nəqletmə xarakterli esse yazan zaman bu elementlərin nəzərə alınması zəruridir. Bu dərstdə nəqli essenin müxtəlif elementləri baxımından mətnin tərtib edilməsi yollarını öyrənəcəksən.

Tapşırıq 1. Səndən cəsarət tələb edən hadisə ilə bağlı nəqli essenin elementləri üzərində düşün. Səhifə 124-də verilən sxem üzrə iş aparmaqla essenin bütün elementlərinin yerli-yerində olmasını təmin et:

- Qeydlər apar: hadisələr harada və nə zaman baş verir?
- Hadisələrin əsas iştirakçıları kimlər olacaq? *(Bu elementi sən artıq əvvəlki yazıya hazırlıq mərhələsində işləmişən. Həmin qeydləri nəzərə al);*
- Essədə nədən bəhs ediləcəyi barədə qeydlər götür. Nədən bəhs edildiyini aydınlaşdırarkən essenin mövzusunun müəyyən etmiş olacaqsan;
- Oxucunun diqqəti hansı problemə və onun həllinə yönəldiləcək? Bu problem nəyə görə sənin üçün əhəmiyyətlidir?
- Essədə hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdir. *(Bu elementi də sən yazıya hazırlıq mərhələsində artıq işləmişən. Tərtib etdiyən həmin nümunəyə bir daha nəzər sal.)* Hər hansı dəyişiklik, yaxud təkmilləşmə işlərinə ehtiyac duyularsa, yerinə yetir. Bundan sonra həmin qeydləri elementlərdən biri kimi daxil et.

FUAD TANRILI. “MƏN AZƏRBAYCANLIYAM” (ƏSƏRİN NƏQL EDİLMƏSİ)

Əziz məktəbli, bundan əvvəlki dərslərdə sən nəqli mətnlərin bütün elementlərini əks etdirən xəritələri hazırladın. Həmin xəritələrdən çıxış edərək mətnlərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməyi öyrəndin. Təcrübədən bildin ki, nəqli mətnin xəritəsini tərtib etmək onun haqqında hərtərəfli təsəvvür əldə etməyə kömək edir. Bu xəritələr başqa bir məsələ baxımından da çox faydalıdır. Belə ki, mətni nəql edən zaman həmin xəritələr sənə bələdçilik edə bilər.

Tapşırıq 1. “Mən azərbaycanlıyam” mətnini oxu. Xəritəsini qur. Sonra əsərin təqdim edilən qeyd vərəqini doldur. Ondan istifadə etməklə mətni nəql et.

Əsərdə hadisələr _____
_____(məkanda)
_____(zamanda) **baş verir.**

Əsərdəki əsas obrazlar _____

Hadisələr ondan başlanır ki, _____

Əsərdə əsas ziddiyyət _____

Əhvalat belə oldu ki, _____

Sonra _____

Daha sonra _____

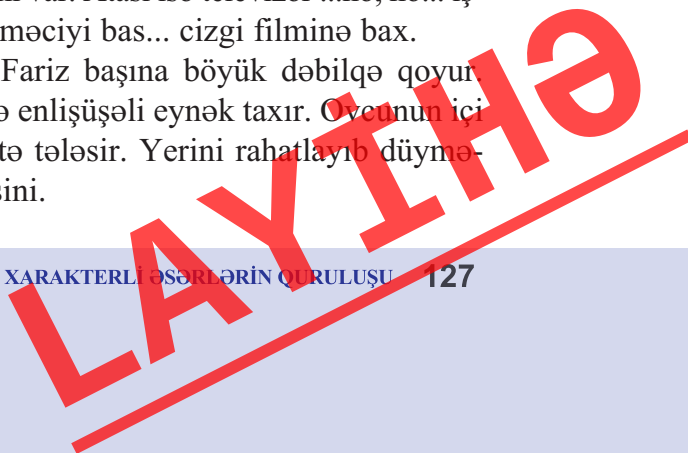
Sonda _____

Ziddiyyət belə həll olur ki, _____

MƏN AZƏRBAYCANLIYAM

Sizə kimdən deyim, kimdən xəbər verim... Farizdən. Çoxunuz onu tanımır. Amma məhəllələrində yaşayan uşaqların hamısı ona həsədlə baxırlar. Niyə? Eh, birini bilirsiniz, birini yox. Səbəbi var. İş burasındadır ki, babası evlərinin həyətində onun üçün yaraşıqlı raket düzəldib. Taxtadan. Lap doğruçuya oxşayır. Açılib-örtülən girdə qapısı, sıra-sıra pəncərələri, hərələnən kreslosu, əlvən düyməcikli pultu, sükanı var. Atası isə televizor ...hə, hə... işləyən televizor quraşdırıb. Yaşıl düyməciyi bas... cizgi filminə bax.

Hər səhər yuxudan duran kimi Fariz başına böyük dəbilqə qoyur. Motosikletçilərdə olandan. Gözlərinə enlişüşəli eynək taxır. Ovcunun içi sarı-ağ əlcəklərini geyinir və ...raketə tələsir. Yerini rahatlayıb düyməciklərdən birin basır. Qırmızı rənglisini.

– Mən 210-am! Kosmonavt Farizəm! Uçuşa hazıram! Mühərrikləri işə salın. Sayıram... beş... dörd... üç... iki... bir! Getdik!..

Nədənsə bu dəfə növbəti səfərə bir azca ləngidi. Deyəsən, yuxudan kal durmuşdu. Elə yerinin içində uzanıb fikrə getmişdi. Götür-qoy eləyirdi. Axı tanımadığı təzə ulduza uçmalıydı... Birdən çılçırağın işığı öz-özünə yandı. Ürək kimi döyündü. Deyəsən, nəyisə işarə eləyirdi. Televizorun da ekranı işıqlandı. Oradan ona ömründə görmədiyi bir oğlan gülümsündü. Tez-tez həyəcanla danışmağa başladı. Fariz onun dediklərini başa düşmədi. Hələ bu dildə danışan adama rast gəlməmişdi.

Birdən raketindəki kompüter söhbətə qarışdı. Oğlanın söylədiklərini Azərbaycan dilində səsləndirdi.

– Diqqət! Diqqət! Danışan Planetlərarası Böyük Kompüterin növbətçi operatoru Eaa Zennoraadır! Günəş sistemindən çıxıb bizim Krasanussüni Planetlər Birləşməsində uçursunuz. Ehtiyatlı olun. Raketiniz böyük sürətlə Qara Nəhəngə sarı uçar. Tədbir görün! Qəzaya uğraya bilərsiniz. İki saniyənz qalıb... iki saniyənz qalıb!

Fariz qorxmadı. Əvvəlki uçuşlar vaxtı başına bundan da çətin hadisələr gəlmişdi. Buna görə sakitcə soruşdu:

– Nə etməliyəm?

– Sükanı üç dərəcə sağa çevirin. Bircə saniyə niz qalıb!..

Raketdəki kompüterin əlvən gözcükləri cərgə-cərgə, sıra-sıra alışıb yandılar. Səs-səsə verdilər... Üç dərəcə... üç dərəcə... sağa... sağa! Bir göz qırpımında Qara Nəhəng yolun sol tərəfində qaldı.

Fariz gözünün üstünə düşən dəbilqəsini düzəltdi. Ekranı göz gəzdirdi. Raketini saysız-hesabsız ulduzlar aləminə uçurdu.

– Görəsən, mənimlə danışan oğlan bunların hansında yaşayır? Eaa Zennoraa!

O dəqiqə cavab aldı.

– Sən iki günəşli, on peykli Arqonis planetinə xoş gəlmisən! Görüşümüzə çox şadam. 50A sayılı kosmodrom raketini qəbul etməyə hazırdır...

Bu dəfə Eaa təmiz Azərbaycan dilində ondan soruşdu:

– Hardan gəlmisən?

– Günəş sistemindən.

– Onu bilirəm. Hansı planetdən, hansı ölkədən?

– Yer planetindən. Azərbaycandan!

– A-zər-bay-can-dan?! Vətəninə çoxmu sevirsen?

– Mən fəxr eləyirəm ki, azərbaycanlıyam!..

Oğlan ekrandan yox oldu. Yerində bir-birini qovan rəqəmlər göründü.

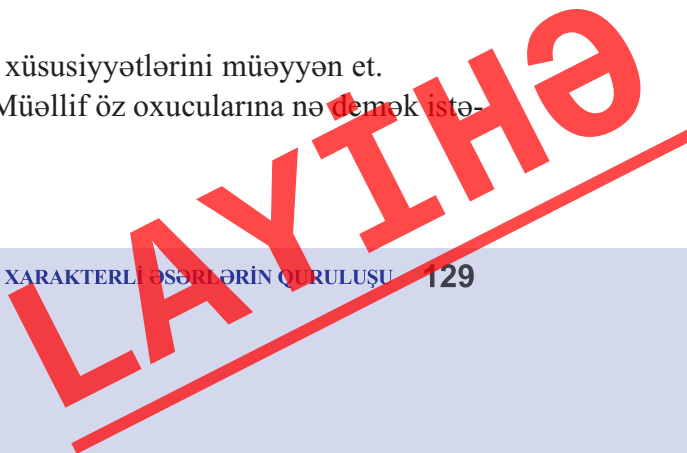
Fariz diksinib gözlərini açdı. Otağındakı televizorun ekranında nə Eaanı, nə Arqonisi, nə Krasanus Süni Planetlər Birləşməsinə gördü. Vay, olmaya Eaanı yuxuda görüb?! Yox, yox, ola bilməz. Axı bayaq oyanmışdı? Bəlkə, bunlar doğrudan olub?! Bəlkə...

Oğlan başına gələnləri babasına danışmaq üçün onun emalatxanasına yüyürdü. Qonşu uşaqlar hasara dırmaşıb yenə həsrətlə ona tamaşa eləyirdilər...

Fuad Tanrılı

Ev tapşırığı:

1. Əsərin əsas obrazlarının başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən et.
2. Əsərin ideyası üzərində düşün. Müəllif öz oxucularına nə demək istəyirdi?

ƏSƏRİN ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ NƏTİCƏNİN ÇIXARILMASI

Əsaslandırmaq. Baş verənləri əsərdən nümunələr, faktlar və sitatlar gətirməklə danışmaq.

Münasibət bildirmək. Əsərdə baş verənlərdən nəyin doğru, nəyin yanlış olması ilə bağlı fikirlər yürüdülməsi.

Dəstəkləmək. Doğru hesab etdiklərini əsərdən nümunələr gətirməklə və ya şərhlər verməklə dəstəkləmək.

Nəticə çıxarmaq. Əsərdən hansı qənaətə gəldiyini bildirmək.

Tapşırıq 1. F.Tanrılıının “Mən azərbaycanlıyam” hekayəsinin nəql edilməsi üçün qeyd vərəqini artıq yerinə yetirmisən. Aparılmış bütün hazırlıq işləri əsəri ümumiləşdirmək və nəticə çıxarmaq istiqamətində atılmış addımlardır. Oxuduğun mətn üzrə fikirlərini cəmləşdir, təqdim edilən qeyd vərəqinə yaz.

Əsərdə baş verənlərə münasibətim ondan ibarətdir ki, _____

Ona görə belə düşünürəm ki (əsərdən sitatlar gətirməklə fikirlərinizi əsaslandırın), _____

Sonda belə nəticəyə gəlmək olar ki, _____

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSENİN YAZILMASI

*Nəqletmə xarakterli
esse necə tərtib
edilir?*

Sən əvvəlki dərslərdə nəqli essenin yazısına hazırlaşmısan. Essenin hər bir elementinin təşkili üzrə işlər aparmısan. Hadisələrin harada və nə zaman baş verdiyini, həmin hadisələrdə kimin iştirak etdiyini müəyyən etmişən. Həmçinin nədən bəhs edəcəyini, hansı məsələni müzakirəyə çıxaracağın haqqında da düşünmüşən. Bütün bunları hansı ardıcılıqla təqdim edəcəyin barədə də götür-qoy etmişən. Artıq nəqli essenin yazısına tam hazırısan.

Təpşiriq 1.

1. Həyatında baş vermiş, səndən cəsarət tələb edən bir hadisəni yadına sal və onun xəritəsini tərtib et (nümunə səh.131–132).
2. Tərtib etdiyin xəritə əsasında essenin planını qur.
3. Esseyə maraqlı və cəlbedici giriş ver.
4. Qaralamada qeydlər apar.
5. Ehtiyac yarandıqca dialoqlara da yer ver.

ESSENİN BAŞLANGICI

Hadisənin baş verdiyi zaman və məkan

Çox soyuq bir qış günü idi. Məktəbin həyəti qar ilə örtülmüş, hər tərəf buz bağlamışdı. Buna baxmayaraq, hava sakit və küləksiz idi.

Əsərdə iştirak edən obrazlar

Biz – beşinci sinif qızları böyük tənəffüsdə təmiz hava almaq üçün məktəbin həyətinə çıxmışdıq. Söhbət edir, gəzir, təbiətin gözəlliyinə tamaşa edirdik. İkinci sinifdə oxuyan bacım da bizimlə idi. Bir az kənarda altıncı sinif oğlanları qartopu oynayırdılar.

ƏSAS HİSSƏ

Ziddiyyətin yaranması

Altıncı sinif oğlanlarından bir neçəsi bacım Nərgizə qartopu atmağa başladı. Bacımın qorxduğunu hiss etdim. Onların üstünə qışqırdım ki, bacımı qorxutmasınlar. Oğlanlar buna əhəmiyyət vermədilər.

Ziddiyyətin açılması

O zaman iki yoldaşım ilə bacımı dövrəyə aldım. Biz oğlanların atdığı qar topalarının qarşısını divar kimi kəsmişdik. Beləcə bacımı oradan uzaqlaşdırdım.

ESSENİN SONU

O zaman nə hiss edirdim, indi nə hiss edirəm

Çox qorxmışdım, hönkürüb ağlamaq istəyirdim. İndi heyran qalmışam, bunu necə edə bildim. Nə yaxşı ki o zaman dostlarım mənə kömək etdilər.

İNŞA YAZININ TƏŞKİLİ

İnşa yazı necə tərtib edilir?

Elə yazı nümunələri var ki, orada müşahidə etdiyimizi təsvir etmək, xatırladığımızı nəql etmək bacarığı ilə yanaşı, digər bacarıqlar da tələb olunur. Buraya müxtəlif mənbələrdən məlumatlar əldə etmək, onlardan istifadə etmək, onların əsasında yeni məlumatlar yaratmaq daxildir. Belə yazılar inşa adlanır. Doğrudur, aşağı siniflərdə sən müxtəlif mövzularda inşalar yazmısan. İndi isə bu yazını daha mükəmməl, qaydalara uyğun yazmağın yollarını öyrənəcəksən. Aşağıda verilmiş təlimata əməl etməklə öz kiçik tədqiqat əsərini – inşanı yaradacaqsan.

LAYIHƏ

Çox vacibdir ki, əvvəlcədən gözəl bir inşa yaza biləcəyinə inanasan. Yazı işini həvəslə yerinə yetirmək onun keyfiyyətini yüksəldər. Əgər bütün bunları etməsən, heç vaxt istədiyin nəticəyə nail ola bilməzsən. İnşa yazının uğurla yerinə yetirilməsi üçün onun tərtibi yolları ilə tanış olmalısən. İnşa yazı aşağıdakı mərhələlərdə həyata keçirilir:

I mərhələ	Özünün seçdiyin, yaxud müəllim tərəfindən verilən mövzu üzərində düşün.
II mərhələ	Məlumat topla.
III mərhələ	Hansı məsələlərə toxunacağını (müddəalar) müəyyən et və yazını planlaşdır.
IV mərhələ	Hər məsələ ilə bağlı qeydlər et.
V mərhələ	Yazının ilkin variantını hazırla.
VI mərhələ	Həm tərtib etdiyin planı, həm də ilkin variantı bir daha nəzərdən keçir.
VII mərhələ	Düzəlişlər bitəndən sonra son variantı yaz

Tapşırıq 1.

- Aşağıda təqdim edilən mövzulardan biri üzrə inşa yazıya hazırlaş:
 - “Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün gördüyü hansı işlərin davamçısı olmaq istərdim?”
 - “Şuşanın dünənini öyrənirəm, bu gününü unutmuram, sabahı üçün çalışıram”.
 - “9 May faşizm üzərində Qələbə Günü – qalib olmaq məqsədimizdir”.
 - “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!”
- Məlumat dairəni genişləndirmək üçün kitabxanada, internet səhifələrində araşdırmalar apar.
- Tapdığın fakt və məlumatlarla bağlı qeydlər apar. Onların yerləşdiyi mənbəni də göstər.

I MƏRHƏLƏ

İnşa yazmaq üçün:

- Səy və həvəslə tədqiqatlara başla.
- Tədqiqatları apararkən mövzudan kənara çıxma. Bunu etmək istəsən, müəllimlə məsləhətləş.
- Əgər müəllimin tapşırığı sənə tam aydın deyilsə, yenidən izah etmək üçün müəllimə müraciət et.
- İşini elə qur ki, onu uğurla başa çatdırı biləsən.

II MƏRHƏLƏ

Məlumat toplamaq üçün:

- Öyrəndiklərinə bir daha nəzər sal.
- Ehtiyac yaranarsa, yazacağın mövzu ilə bağlı internet səhifələrində axtarışlar apar.
- Hər internet səhifəsində verilən məlumat etibarlı məlumat hesab edilə bilməz. “edu” və “gov”-la bitən internet səhifələri dövlət təşkilatlarını təmsil edir və bu səbəbdən də onlar etibarlı məlumat kimi istifadə edilə bilər. Sonu “com”-la bitən internet səhifələrindəki məlumatlarla isə bir qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır. Digərlərindən isə istifadə etməməyin məsləhət görülür.
- Məktəb kitabxanasında da tədqiqatlarını davam etdir. Bunun üçün almanaxlar, xəritələr, kataloqlar, ensiklopediyalar, lüğətlər, qəzetlər, jurnallar və s. əhəmiyyətli məlumat mənbəyi ola bilər.
- Məlumatları mövzu baxımından dəyərləndirərək oxu: “Bu məlumat mənə lazımdır, ya yox?” Əgər lazımdırsa, qeydlərini apar və həmin mənbənin ünvanını yaz.
- Çap materiallarında müəllif, əsərin adı, çap olunduğu tarix və yer, nəşriyyat, səhifənin nömrəsi qeyd edilir. İnternet səhifələrdən əldə edilmiş məlumatlarda isə həmin səhifənin ünvanı, yaranma tarixi, səhifədə iş apardığın tarix yazılır.
- Sənə daha çox yaxın olan, səni qane edən məlumat mənbələrini yaz. Bu gələcək tədqiqatlarında sənə yararlı olacaq.

YAZININ PLANLAŞDIRILMASI VƏ QEYDLƏRİN GÖTÜRÜLMƏSİ

Tapşırıq 1. Topladığın fakt və məlumatlardan istifadə etməklə yazacağın insanın planını tərtib et. Planın hər bəndi üzrə qeydlərini hazırla. Bir məsələdən digərinə necə keçəcəyin barədə də düşün. Verilmiş mövzular üzrə yazıya hazırlaş.

Tapşırığı yerinə yetirərkən aşağıdakı təlimatdan istifadə et.

III MƏRHƏLƏ

Əsas müddəaların müəyyən edilməsi və yazının planlaşdırılması

- Topladığın bütün məlumatları bir araya gətir və uyğun məlumatları qruplaşdır.
- Həmin məlumatlar qrupunu adlandır.
- Ayrı-ayrı məlumatlar qruplarına verdiyin adları yaz. Bu adlar sənin əsas istiqamətlərin olacaq. Hər bir istiqamət məsələyə münasibətini, onunla bağlı inamını, əqidəni, mövqeyini əks etdirməyə imkan verəcək.
- Məlumat qruplarından hansının giriş, hansının əsas hissə və hansının nəticəyə uyğun olduğunu müəyyənləşdir, onları ardıcılıqla qeyd et.

Beləliklə, insanın planını tərtib etmiş olacaqsan. Hər bir məsələ ilə bağlı mövqeyin aşkar etdiyin faktlar və məlumatlarla əsaslandırılmalıdır. Yazı tədqiqat xarakterli olduğundan bunu etmək vacibdir.

IV MƏRHƏLƏ

Planın hər bəndi ilə bağlı qeydlərin götürülməsi

- Tərtib etdiyin planı qarşına qoy.
- Planın hər bəndi üzrə toplanmış məlumatları nəzərdən keçir.
- Araşdırıb tapdığın fakt və məlumatlara tənqidi yanaş: “Bu məlumat nə qədər tutarlıdır? Onunla hansı fikri əsaslandırmaq olar?”

- Tutarlı hesab etdiyin məlumatların etibarlılığını və dəqiqliyini bir daha yoxla. (*Hansı mənbədən əldə edilib? Qeydlər düzgün və dəqiq aparılıbmı?*) Ən müasir, nüfuzlu mənbələrdən istifadə etməyə çalış.
- Topladığın məlumatlar arasında elələri ola bilər ki, onlar sənin fikirlərini təsdiqləməsin, əksinə, inkar etsin. Topladığın məlumatları bir daha nəzərdən keçirt. Fikrini təsdiqləməyən faktları aşkar et, öz mövqeyini müdafiə edən tutarlı faktlar əsasında həmin fikri təkzib et.
- Başa düşmədiyin və ya mövzunla əlaqəsi olmayan məlumatları dərhal kənara qoy.
- Başqalarının yazısını köçürüb öz yazın kimi təqdim etmə.

Təzib etmək hər hansı bir məlumatın doğru olmadığını əsaslandırmaqla bəyan etməkdir.

İLKİN NÜMUNƏNİN HAZIRLANMASI

V MƏRHƏLƏ

Yazının ilkin variantını hazırla

- Planındakı birinci bənddən başla.
- Həmin bəndlə bağlı apardığın bütün qeydlərini oxu.
- Qeydlərdən istifadə etməklə inşada diqqətə çatdırmaq istədiyin fikirlərin inandırıcılığını *sitatlar* və *istinadlarla* təmin et.
- Planın hər bəndi üzrə iş başa çatdıqca qarşısında işarə qoy.
- İnşanın ilkin nümunəsi hazır oldandan sonra yazıya bir daha nəzər sal.

İnşanın hissələrini tərtib edərkən onlara verilən tələblərə riayət et.

GİRİŞ – plan üzrə bu hissəyə aid müddəalar açıqlanır. Yazının məqsədi aydın şəkildə təqdim edilir. “Bu yazını yazmaqda əsas məqsədim nədir?” sualına cavab verilir. Həmin məqsədə çatmaq üçün hansı məsələlərə toxunacağın barədə də qısaca məlumat vermək lazımdır. İnşa hər hansı bir əsərin, müəyyən problemin, hadisələrin təhlilində həsr oluna bilər. Bu baxımdan əvvəlcədən yazının hansı məsələ ilə bağlı

olması barədə qısaca şərh verilir. Məhz bu məqam elə tərtib edilməlidir ki, oxucuda maraq doğursun.

ƏSAS HİSSƏ – bu hissədə aydınlaşdırılması nəzərdə tutulan məsələlər plandakı ardıcılıqla təqdim edilir. Hər bir müddədə irəli sürülən fikir müxtəlif mənbələrdən əldə edilmiş fakt və məlumatlarla dəstəklənir. Hər bir müddəə üzrə fikirlərini sübut edən iki-üç faktın olması məsləhətdir. Bununla sən irəli sürdüyün fikri kifayət qədər əsaslandırıbmış olarsan (bunun üçün əvvəlcə tutarlı, sonra daha tutarlı, sonda isə ən tutarlı fakt təqdim edilir).

NƏTİCƏ – diqqət bir daha araşdırılan məsələyə yönəldilir. İnşa yazılarkən fikirlər ümumiləşdirilir. Nəticə təqdim edilir. Sonda gəldiyin nəticənin səbəbi izah edilir. (*Nə üçün mən belə qənaətə gəldim?*)

YAZININ ŞAĞIRDLƏR TƏRƏFİNDƏN YOXLANMASI

VI

MƏRHƏLƏ

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

1. Səhvləri yoxlamaq məqsədi ilə yazını oxu. Fakt və məlumatları bir daha yoxla. Ehtiyac olarsa, fikir ardıcılığının gözlənməsi üçün yenidən iş apar. Zəruri hallarda planda dəyişikliklər et. Bu zaman yazının məqsədini unutma.

Əvvəl elə məsələlər araşdırılır ki, onlar araşdırılmadan ikinciləri araşdırmaq mümkün olmur.

☑ Yoxlama vərəqi 1

1. Bu inşada fikirlər qısa və aydın ifadə edilibmi?
2. İş plan üzrə aparılıbmı? Heç bir bəndi yaddan çıxarmamısan ki?
3. Fikirlərini əsaslandırmaq üçün istifadə etdiyin fakt və məlumatlar məntiqi ardıcılıqla düzülübümü?

LAYIHƏ

4. İstifadə etdiyin məlumatların mənbəyi (kitab, qəzet, jurnal, internet səhifəsi və s.) göstərilibmi? Əmin ol ki, mənbə göstərilmədən heç bir məlumat yazıya daxil edilməyib.
5. İnşada ifadə edilmiş fikirlər müxtəlif nüfuzlu mənbələrə əsaslanıbmi?
6. İnşada nəzərdə tutduğun məqsədə nail ola bildinmi?

VI-II MƏRHƏLƏ

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

2. Qrammatik səhvləri aşkar etmək üçün yazını bir də oxu. Ehtiyac yaranarsa, orfoqrafik lüğətdən, yaxud izahlı lüğətdən istifadə et. Orfoqrafik qaydalar baxımından yazını bir daha yoxla. Aradan qaldırılması mümkün olan bütün səhvləri düzəlt. Yaxınlarından birindən xahiş et ki, yazını oxusun. Bəzən sənə görə bilmədiyən səhvləri başqaları asanlıqla görə bilər.

☑ Yoxlama vərəqi 2

1. Hər yeni abzas uyğun cümlə ilə başlanıbmı?
2. Yazılmasına ehtiyac olan, lakin yazılmamış, yaxud bitirilməmiş heç bir fikir qalmayıb ki?
3. Yersiz yazılmış, yaxud təkrar işlənmiş söz varmı?
4. Cümlələr həddən artıq uzun deyil ki?
5. Orfoqrafik, yaxud qrammatik səhvlər yoxdur ki?
6. Yazıya daxil edilmiş sitatlar dəqiq verilibmi?
7. Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edilibmi?
8. Birinci şəxsin adı ilə ifadə olunan fikir yoxdur ki? (“elə düşünürəm ki”, “fikrimcə” və s.)
9. Düzgün tərtib edilmiş cümlələr nəzərdə tutduğun fikri ifadə edirmi?

VII MƏRHƏLƏ

Düzəlişlər bitəndən sonra son variantı yaz və ya çap et

Yoxlamalar başa çatdıqdan sonra düzəlişlər nəzərə alınmaqla mətni yeni vərəqə köçürmək lazımdır. Diqqətli ol ki, köçürmə zamanı yeni səhvlərə yol verməyəsən. Köçürəndən sonra mətni bir daha oxuyub müəllimə təhvil ver və ya yoldaşlarına təqdim et.

LAYIHƏ

**ZƏLİMXAN YAQUB. “BİR DAHİ DOĞULUB
GƏLDİ DÜNYAYA”
(ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS)**

Tapşırıq 1. Əsəri oxu. Sınıf yoldaşlarınla müzakirə et. Əsərin nəqli, yoxsa təsviri mətn olduğunu müəyyən et. Əsərin mövzusu, ideyası, əsərdəki obrazlar, hadisələrin ardıcılığı, əsərin hissələri və elementləri (xəritəsi), istifadə edilmiş təsvir vasitələri və s. üzərində düşün. Fikirlərini əsaslandır.

BİR DAHİ DOĞULUB GƏLDİ DÜNYAYA

Naxçıvanda doğuldu
23-ün mayında.
Güllü bahar fəslinin
ən işıqlı ayında.
Anası İzzət xanım,
atası Əlirza
Şükürlər oxudular
onlara oğul verən
Tanrıya, İlahiyə,
bu bahara, bu yaza.
Ata-ana ad qoyub
adına Heydər dedi,
Bu həyatın barını
dərdikcə, hey dər, dedi.
O boy atıb böyüdü
gündə bir darı boyda,
Ona layla çalanın
xoş arzuları boyda.
Hər anla, hər saatla,
hər fəsillə böyüdü.
Damar-damar bərkidi,
pillə-pillə böyüdü.

Bir gün əskik olmadı
laylası, oxşaması,
Atanın yeridiyi
yerişlə, t rp nişlə,
Ananın danışdığı
şirin dillə böyüdü...
Ana onu bir dəfə
doğub verdi dünyaya,
O, hər gün bir n ğm d n,
bir səsdən doğulurdu.
Dar komadan, daş evdən,
m b dd n, m qb r d n,
Sıldırımndan, keçiddən,
aşırımndan, b r d n,
Məsciddən, minar d n,
haqqın ona verdiyi

İlahi bir vergidən,
eyhamdan, işarədən,
Yoldan, cığırdan, izdən,
Atabəy Eldəgizdən,
Möminə xatun adlı
türbənin naxışından,
Günəşin işığından,
buludun yağışından,
Çəmənlerin dumduru
şehindən doğulurdu.
Kimdi Məhəmməd Cahan,
kimdir Memar Əcəmi,
Bu yurdun memarından,
şahından doğulurdu...

Naxçıvan torpağının
şəhdindən, şirəsindən,
Qayaların ağzından
çıxan od kürəsindən,
Qədim tikililərin
bağından-bağatından,
Şəhər səliqəsindən,
köhnə kənd həyatından,
Günlü güneylərindən,
qarlı quzeylərindən,
Allahın yaratdığı
qaya muzeylərindən,
Ürəyə işıq salan
günəşdən doğulurdu,
Şimşəkdən, ildırımından,
atəşdən doğulurdu.
Kim deyə bilərdi ki,
bugünkü körpə uşaq,
Sabahkı bir dahidi,
biz kimik hökm verək,
Hökmü verən-çıxardan
Tanrıdı, İlahidi.

Zəlimxan Yaqub

LAYİHƏ

İki qrupa bölünün. 28 May Respublika Günü münasibəti ilə təqdim olunan əsərlər üzrə layihəni işləyin.

Əsərlərdən biri nəqletmə, digəri təsviredici xarakterlidir.

I qrup. 1. Məmməd Namazın “Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır” nəqletmə xarakterli əsərini aşağıdakı məsələlər baxımından təhlil edin:

- Əsərdəki obrazlar və onların başlıca xüsusiyyətlərini təsvir edin.
- Əsərdəki obrazları müqayisə edin.
- Əsərdə hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin.
- Əsəri hissələrə ayırın.
- Əsərin elementlərini müəyyən edin.

2. Nəticələrinizi əks etdirən kiçik təqdimat hazırlayın.

II qrup. 1. Tofiq Bayramın “Alqış deyim” təsviredici xarakterli şeirini aşağıdakı məsələlər baxımından təhlil edin:

- Əsərin ideyasını müəyyən edin.
- Əsərdə bədii təsvir vasitələrini müəyyən edin.
- Əsərdə hissləri və faktları təsvir edən məqamları göstərin.
- Əsərin hissələrini müəyyənləşdirin.

2. Nəticələrinizi əks etdirən kiçik təqdimat hazırlayın.

VƏTƏNİ ÇİÇƏKLƏNDİRMƏK LAZIMDIR!

Sumqayıtda qoca bir kişi yaşayır: torpağı sevən, əkib-becərən, hamıya yaxşılıq edən nurani bir qoca.

Təqaüdçü olduğundan, qocaldığından işləyə bilmirdi. Amma əli işdən soyumamışdı. Hey işləmək, əkib-becərmək həvəsi ilə yaşayırdı.

Şəhər rəhbərliyindən torpaq sahəsi istəsə də, onu razı salan yox idi.

Bu nurani kişi düşünüb-daşınıb qərara aldı ki, boş bir sahədə ağac, gül əkib-becərsin.

Belə də etdi. Yaxşı meynələr, şitillər, güllər alıb boş bir sahədə əkdii. Gözəl bir bağ saldı. Yaz fəsli bu ağaclara sıgal çəkdi. Çiçəklər yazın nəfəsi ilə günəşə boylandılar.

Adamlar baxıb deyirdilər:

– Sağ olsun bu kişini, yüz adamın işini görüb. Necə də gözəl bağ salıb!

Amma... Amma günlərin bir günü şəhər rəhbərliyindən gəlib dedilər ki, bu baği sökmək, dağıtmaq lazımdır.

– Qanunsuz bağ salmışan. Ağacları da kəs at getsin!

Bu qoca bağban bağda oturub dərin fikrə dalmışdı. Balaları kimi sevə-sevə böyütdüyü ağacları, gülləri kəsib tökməyə nə əli gəlirdi, nə də ürəyi. Oturub hey fikirləşirdi. Sanki ağaclar da bunu duyub kədərlənirdilər. Güllər saralıb-solmaqdaydı...

Bu zaman qocanın yanında bir maşın dayandı. Maşından ucaboylu, gülərzüzlü sanki hamıya və bu qocaya da tanış olan bir kişi düşüb bağa doğru gəldi: kişiye əl uzadıb salam verdi.

– Salam, qoca! Niyə kefsiz oturmusan burada?

Nurani qoca ağacları göstərdi:

– Balalarım la vidalaşmaq mənə çətindir.

– Nə olub, de?

– Bu ağacları kəsdirirlər. Qanunsuz əkibsən, deyirlər. Təqaüdcü babayam, əlim işsiz əsir. Bura boş yer idi. Təmizləyib bağ saldım, gül-çiçək əkdim... Nə xeyri, indi gəlib deyirlər ki, dağıt bu baği.

– Kim deyir dağıt?

– Kim deyəcək? Şəhərin böyükələri...

Elə bu zaman beş-altı maşın gəlib onların yanında dayandı. Maşından enən adamlar onların yanına gəldilər.

– Bunlar deyir, bağı dağıt, ağacları kəs, gülləri qopar?! Yox, elə iş görmə.

Sonra şəhər rəhbərlərinə tapşırırdı:

– Bu torpağı, bu sahəni verirəm bu qocaya. Qanuniləşdirin. Torpağı onu əkib-becərəmə verin! – dedi rəhbər.

– Oldu, yoldaş Əliyev! Baş üstə! Oldu!

Bizim nurani qoca bağban eşitdiklərinə o qədər sevindi ki, sanki ürəyində gün doğdu, cavanlaşdı. Yaxınlaşıb rəhbərin əllərindən öpmək istədi. Lakin rəhbər onu qucaqlayıb sinəsinə sıxdı.

– Lazım deyil, – dedi. Bir də gələndə görüm ki, daha yaxşı güllər əkmisən... Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır...

Rəhbər getdi. Lakin onun məhəbbəti bağbanın ürəyində qaldı, ağacların da, güllərin də!

Məmməd Namaz

ALQIŞ DEYİM

Alqış deyim bu torpağın nemətinə,
Elin halal qismətinə alqış deyim.
Ürəklərin birliyinə, vəhdətinə,
Hünərinə, zəhmətinə alqış deyim.

Bu zəfərin işığıyla gözlər nurlanır,
Qürurlanır insan oğlu uca dağ kimi.
Ana vətən gözəlləşir, ellər varlanır,
Qızıl payız nübarlıdır ilk bahar kimi.

Xalqın şirin zəhmətini, əməyini
Ümman edən hər damcıya alqış deyim.
Məşəl kimi yandırıb öz ürəyini,
Yol göstərən sükançıya alqış deyim.

LAYİHƏ

El qeyrəti damarlarda coşub-daşıb,
Elə bil ki hər birimiz beş nəfərik.
Şəhərimlə, kəndlərimlə qucaqlaşıb,
Gecə-gündüz səfərbərlik, səfərbərlik.

Bayraq rəngli, nur çələngli qələbənin,
Bəhrəsini görənlərə alqış deyim.
Bir cərgədə kəndli qızla tələbənin,
Axıtdığı halal tərə alqış deyim.

Hər biriniz bu torpağın şah əsəri,
Hər biriniz şöhrətsiniz bu həyata
Ən sərvətli bir ölkənin sahibləri,
Layiqsiniz min alqışa, mükafata.

İlham sizin, şeir sizin, sənət sizin,
Yer də, göy də eşqinizlə vəcdə gələr.
O mis kimi yanan isti əlinizin
Atəşindən doğulmuşdur bu kəlmələr.

Azərbaycan xoş xəbərlər məkanıdır,
Azərbaycan – şadlıq yeri, toy diyarı.
Qələbələr bu torpağın ünvanıdır,
Ey insanlar, geniş açın qapıları.

Küçələrdə tar səslənsin, kaman dinsin,
Haqqımız var yallı gedib, qanad açaq.
İgidlərin səcdəsinə günəş ensin,
Qədəmlərə gül səpilsin qucaq-qucaq.

Ana Vətən, qadir xalqım, gözün aydın,
Mübarəkdir bu bayramın, bu təntənən.
Alnın açıq, başın uca, üzün aydın,
Bir müqəddəs bayraq kimi ucaldın sən.

Tofiq Bayram

SİNİFDƏNXARİC OXU

LAYİHƏ

MÜƏLLİMİN ARZUSU

Zəng çalındı. Zəhranın ürəyi şiddətlə çırpındı. “İndi gələcək. Deyim, deməyim?! Görəsən, yazar, ya yox?!”

Zəhra orta cərgədə müəllimin stoluna bitişik partada otururdu. Keçib əyləşəndə rəfiqəsi dedi:

– Albomu gətirmisən?

– Gətirmişəm.

– Müəllimə verəcəksən?

Zəhranın çiyinləri qalxıb-endi:

– Nə bilim.

Rəfiqəsi ürək-dirək verdi:

– Yox, verginən, sevimli müəllimimizdir, yaxşı bir şey yazar... Nədən utanırsan eee?!

Uşaqlar Zəhranın sevimli müəllimlərinə xatirə üçün avtoqraf yazdırdığını bildirdilər. Artıq onun albomunda iki müəllimin avtoqrafı vardı. İndi Zəhra belə bir xahişlə ana dili müəlliminə müraciət etmək istəyirdi. Xəyalından da şeir yazdırmaq keçirdi. “Amma yazsa, nə yaxşı olar, həmişə bu albomu saxlaram, həmişə!..”

Saniyələr keçdikcə Zəhra daha çox həyəcanlanırdı: “Birdən yazmadı?! Yox, albomu heç göstərməsəm yaxşıdır...”

Qapı açıldı, iyirmi beş-iyirmi altı yaşlarında, ortaboylu, qarabuğdayı bir adam içəri girdi. Bir göz qırpımında hamı ayağa durdu. Müəllimin tanış, mehriban səsi ətrafa yayıldı:

– Salam, uşaqlar!

Sınıf yüksək dağın zirvəsindən gurultuyla tökülən şəlalə kimi səsləndi:

– Salam!!!

– Əyləşin, əyləşin.

Uşaqlar əyləşdilər. Elə sükut əmələ gəldi ki, onların nəfəslərini belə eşitmək olardı. Maraq dolu baxışlar müəllimə zillənmişdi. Müəllim də özünə dikilən gözləri iri qonur gözləri ilə süzür, sanki onları oxumağa çalışırdı. Birdən iti baxışları qarşısında oturmuş Zəhranın nəzərlərinə sataşanda dedi:

– Hə, Zəhra qızım bu gün yaman sözlü adama oxşayır. De görüm, qızım, utanma!..

Zəhranın yanaqları allandı, özünü itirdi. Elə itirdi ki, yanında oturmuş yoldaşının pıçılısını belə eşitmədi: “Ver albomu, Zəhra, ver!..”

Pıçılıtnı Zəhra eşitmədisə də, müəllim yaxşı eşitdi. Dedi:

– Qızım Zəhra, deyəsən, mənə nə isə təqdim etmək istəyir, ancaq utandığından tərəddüd edir. Gəlin birlikdə xahiş edək, utanmasın.

Zəhra özü də bilmədi ki, nə vaxt ayağa durdu, nə vaxt partanın altından albomu götürdü, nə vaxt müəllimin stolunun üstünə qoyub çəkinə-çəkinə:

– Müəllim, bura bir şey yazarsınız? – dedi və özünə də elə gəldi ki, indicə sir-sifəti od tutub yanacaq.

Müəllim albomu götürüb maraqla o tərəf-bu tərəfinə baxdı. Vərəqlərini çevirdi, sonra da təmkinlə:

– Yaxşı, qızım, sən get sinif jurnalını gətir, mən də səninçün bir şey yazaram, – dedi.

Bu sözlər Zəhraya qanad olub, bir göz qırpımında onu sinifdən müəllimlər otağına uçurdu. Jurnalı gətirməsi beş-altı dəqiqə belə çəkmədi.

O tövşüyə-tövşüyə jurnalı müəllimə verəndə müəllim də albomu ona uzatdı. Zəhra albomu alanda pərt oldu. Bayaqqı sevincindən üzündə əsər-əlamət qalmadı. Yerində oturanda fikirləşdi: “Yəqin, şeir yazmaq istəməyib. Yazmaq fikri olsaydı, albomu özü ilə aparardı. Nə pis oldu. Gərək heç deməyəydim...”

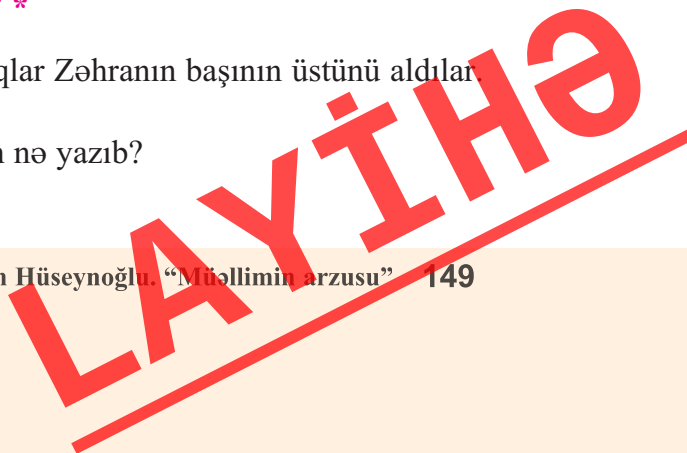
Zəhra albomu açmadan partanın altına qoydu və pərt olduğunu müəllimə hiss etdirməməyə çalışdı. Ancaq onun müəllimi elə müəllimlərdəndir ki, gözündən heç nə qaçmazdı. Bu da qaçmadı; düymə dodaqları xəfifcə qımışdı, lakin özünü elə apardı ki, guya Zəhranın pərtliyini əsla görmür...

* * *

Müəllim sinifdən çıxan kimi uşaqlar Zəhranın başının üstünü aldılar. Rəfiqəsi hamını qabaqladı:

– Hə, albomu ver, görək müəllim nə yazıb?

Zəhra könülsüz cavab verdi:

- Heç nə yazmayıb, nəyini çıxardım?!
- Necə heç nə yazmayıb? Mən gördüm. Tez-tez nəsə yazırdı.
- Uşaqlar da yoldaşlarının sözünə qüvvət verdilər:
- Düzdü, düzdü, biz də gördük.

Zəhra albomu partanın altından çıxarıb tələsik vərəqlədi. Müəlliminin xətti ilə yazılmış şeiri görəndə iri ala gözləri işıqlandı. Rəfiqəsi cəld albomu onun əlindən alıb, şeiri ucadan oxumağa başladı:

Zəhra üçün

İrəli qoş, irəli,
Ey mənim gözəl qızım.
Qalma həyatdan geri,
Oxu mükəmməl, qızım.

Uca dağlardan atlan,
Hər çətinliyə qatlan.
Bir quş kimi qanadlan,
Göylərə yüksəl, qızım.

Mehriban ol insana,
Bir yuxarı baxsana,
Göydə günəş, ay sana
Eyləyir “gəl, gəl”, qızım.

Albom əldən-ələ gəzdi...

1934-cü il martın 11-də Bakıdakı 18 nömrəli məktəbin beşinci sinif şagirdləri evlərinə dağılışanda müəllimlərinin yazdığı şeiri bir-birlərinə əzbər deyirdilər.

Bu müəllim sevimli şairimiz Mikayıl Müşfiq, albomuna xatirə üçün şeir yazılan şagird isə indi tibb elmləri doktoru olan Zəhra Salayeva idi.

MÜƏLLİM

Müəllim! Bu sözün mənası dərin,
Onun hər ürəkdə öz yeri vardır.
Odur ilhamçısı gənc nəsilərin,
Fikri, düşüncəsi bir ilk bahardır.

Müəllim! Bu ada min dastan desəm,
Nə sözüm tükənər, nə qəlbim susar.
Ona canımı da mən qurban desəm,
Bir şair qəlbinin buna haqqı var.

Ağsaçlı, mehriban müəllimimi,
İndi də arabir hərdən görürəm.
Özümü itirib bir uşaq kimi,
Ayağa qalxaraq salam verirəm.

Dünyanın ən böyük dahilərini,
Müəllim yetirmiş parta dalından.
Onun qayğısını, alın tərini,
Dostlar, unutmayaq gəlin heç zaman.

Deyirəm, görəsən cahanda kimin,
Bir müəllim tək xidməti vardır.
Dahilər dərs deyən bir müəllimin,
Milyon könüllərdə hörməti vardır.

Onun şərəfidir, onun öz adı,
Neçə gənc mühəndis, neçə həkim qız.
Cavan pilotlardır onun qanadı,
Odur ki göyləri gəzir qayğısız.

Müəllim! Böyükdür, yüksəkdir bu ad,
Onu uca tutmaq şərəfidir bizə,
O, öz qayğısıyla firavan, azad,
Nəsillər yetirir ellərimizə.

Gəlin alqış deyək, dostlar, ürəkdən,
Əsl müəllimlək yaşayanlara.
Şeirimlə gül dəstə bağlayıram mən,
Bu adı şərəflə daşıyanlara!

Məmməd Araz

GÖYGÖL

Çiskinli bir gündə gəldim bu yerə,
Dumanda görünməz – dumandı Göygöl.
Tənha qayalara, lal meşələrə
Zülmət gecələrdə hayandı Göygöl.

Bir səhər gördüm ki, durulub yatır,
Kəpəzin dibində burulub yatır.
Qovulan ceyrantək yorulub yatır,
Daş atdım, diksiniib oyandı Göygöl.

Düşünü qayıqlar düymətək bəzər,
Dedim bu görkəmlə Xəzərə bənzər –
Qızını yaylağa köçürüb Xəzər;
Baxdı, cəlvələndi, nazlandı Göygöl.

Yel əsdi, yarpaqlar suya töküldü,
Göy çitə tünd-sarı güllər tikildi...
Buludla ağladı, günəşlə güldü,
Deyəsən, bir kövrək insandı Göygöl...

LAYİHƏ

YAXŞILIĞA YAMANLIQ

Sıx meşələrdə
 Bir pələng varmış.
 Kimi görərsə,
 Tez parçalarmış.
 Keçib düzlərdən,
 Aşıb dağ-dərə
 Hücüm çəkərmiş
 Axşam kəndlərə.
 Tapıb ovunu,
 Dönərmiş geri,
 Hind torpağının
 Cəngəllikləri,
 Məskənmiş ona.
 Pələng bahar, qış
 Mağarasında,
 Sayıq durarmış.
 Bir gözəl səhər
 Qızarılanda dan
 Həməni pələngi
 Görüb uzaqdan,
 Ovçular nişan
 Aldılar onu.
 Meşədən qaçqın
 Saldılar onu.
 Pələng meşədən
 Çıxıb sürətlə,
 Bir kəndə doğru
 Böyük qüvvətlə,
 Qaçdı, nə qaçdı.
 Elə bil quşək
 O qanad açdı.
 Elə bu zaman
 Tarla boyunca

Arabasıyla
 Arıq bir qoca
 Un daşıyırdı.
 Sevindi pələng:
 – Burda bir kələk
 İşlədim gerek.
 Sonra yanaşdı
 Pələng qocaya
 Dedi: – And olsun
 Ulduza, aya.
 Yemərəm səni
 Bir fəlakət var
 Odur, ardımca
 Düşmüş ovçular.
 Un kisəsində
 Gizlət mənə sən,
 A kəndli qardaş,
 Xeyir görərsən.
 Axşam düşəndə
 Aşıb dağ-dərə
 Hücüm çəkmərəm
 Bir də kəndlərə.
 Onun sözüne
 İnandı kəndli.
 Yamanca yerdə
 Aldandı kəndli.
 Dedi: – Yazıqdır,
 Xilas edim mən
 Yaxşılıq gəlmiş
 Hər vaxt əlimdən.
 Qoca kəndliyə
 Gələrək kələk
 Un kisəsində

Gizləndi pələng.
Kəndli sürətlə
Kəndə yollandı
Qulaqlarında
Pələngin andı,
Səsləndi hər an.
Bir dəstə ovçu
Elə bu zaman
Yanaşdı ona
Dedi: – Əmi, siz
Xallı pələngi
Görməmişsiniz?
Qoca söylədi:
– Görməmişəm mən
O qaça bilməz
Əsla gözümdən.
Düzəlib yola
Getdi ovçular.
Qoca söylədi:
– Nə günahım var –
Yaxşılıq etdim
Mən bu heyvana.
Yenidən həyat
Vermişəm ona.
Kisəni açıb,
Qoca sevincək
Dedi: – Ay pələng,
Artıq azadsan.
Bir xahişim var:
Ellərə dost ol,
Olma ziyankar.
Pələng qəzəblə
Kəndliyə baxdı,
Dedi: – Doğrudan,
Qoca axmaqdı,
Heyrətə salmış,

Bu hindli məni.
O xilas etmiş,
Öz düşməni.
Dedi: – Ay qoca,
İndi isə mən
Səni bir anda,
Məhv edəcəyəm.
Qoca söylədi:
– Sən düşün bir az.
Səni düşməndən
Mən etdim xilas.
Bəs nədəndir sən
Bu yaxşılığa
Pislik edirsən?!
Pələng dilləndi:
– Bu, adətimdir.
Yırtıcı olmaq
Xasiyyətimdir.
Xilaskarımsan,
Danmayıram mən.
Lakin yaxşılıq
Qanmayıram mən.
İndi, ay qoca,
Yeməsəm səni,
Pələng dostlarım
Qınayar məni.
Qoca yalvarıb
Kömək istədi.
Pələng qocanı
Yemək istədi.
Bir tülkü çıxıb
Bu zaman koldan
Dedi: – Keçirdim
İndicə yoldan.
Gördüm səs gəlir.
Nə olmuş, nə var?

LAYİHƏ

Yoxsa siz dava
Edirsiz, dostlar?
Qoca danışdı
Öz əməlindən.
Dedi: – Pələngi
Bu kisədə mən
Xilas eylədim,
Rəhmə gələrək.
Tülkü söylədi:
– Kələkdir, kələk.
İnanmayıram
Sözlərinizə.
Yalan danışmaq
Yaraşmaz sizə.
Düşünün bir az,
Un kisəsinə
Pələng sığışmaz.
Pələng qaldırdı
Öz pəncəsini:
– Bu, yalan deyil,
Tez kəs səsini!
Elə bu saat
Sübut üçün mən
Həmən kisəyə
Girə bilmərəm.

– Ey igid pələng,
Göstər gücünü,
Məharətini.
Qoy hamı bilsin,
Bu qüdrətini.
Pələng kisəyə
Girdi qəzəblə.
Tülkü söylədi:
– Bax, belə, belə!..
Kisəni tezce
Bağladı onlar
Pələng qışqırdı:
– Sizə sözüm var.
Gəlin dost olaq,
Yoldaş olaq biz.
A kəndli qardaş,
Sirdaş olaq biz.
Qoca söylədi:
– Sən səsini kəs.
İlan sancmasa,
Dayana bilməz.
Mən aldanmaram
Artıq yalana.
Qoy lənət olsun,
Sən tək ilana.

*Mirmehdi Seyidzadə***PAYIZ MƏNZƏRƏSİ**

Dəyişib donunu yenə ağaclar,
Budaqlar mərcandır, yarpaqlar qızıl.
Dumana bürünüb dağlar, yamaclar,
Xəzəldən görünür torpaqlar qızıl.

Əyib budaqları bağlardakı bar,
Odlu şəfəq kimi almalar yanır.
Heyva ətir saçır, şirələnib nar,
Vüqarla göylərə çinar boylanır.

Buludlar bənzəyir kişnəyən ata,
Yuyur obalarda yağış kolları.
Dodaqlarda gülüş, əllərdə çanta
Uşaqla doludur məktəb yolları.

Bəzən əsən külək incə ney çalır,
Bəzən uğuldayır, səs düşür bağa.
Durnalar qatarla göyə ucalır,
Yarır buludları, uçur uzağa.

Budur, dəstə-dəstə qızlar, gəlinlər
Dərir ağaclardan yetişmiş meyvə.
Tutur nəğmə səsi bağları səhər,
Şənlik gətiribdir payız hər evə.

LAYIHƏ

HƏZRƏTİ İSMAYIL

Həzrəti İbrahim peyğəmbərin həyat yoldaşının adı Sara idi. İbrahim-lə Sara mehriban yaşayırdılar. Yaşları ötsə də, hələ oğul-qız sahibi olmamışdılar. Bir gün Sara İbrahimə dedi:

– Yaxşı olar ki, başqa bir qadınla da evlənəsən. Bəlkə, o zaman Allah sənə övlad bəxş edər.

Həzrəti İbrahim razılaşdı və Hacər adlı mömin bir qadınla evləndi. Tezliklə Hacərlə İbrahimin oğlu oldu. Uşağın adını İsmayıl qoydular. İbrahim yeganə oğlu İsmayılı çox sevirdi. O, İsmayıldan ayrılmır, onu qucağından yerə qoymurdu. İbrahimin bu hərəkətləri Saraya təsir edirdi. Nəhayət, bir gün Sara İbrahimdən xahiş etdi ki, Hacərlə İsmayılı evdən uzaqlaşdırsın.

Həzrəti İbrahim ailədə qanqaralıq düşməsin deyə, Hacərə tapşırırdı ki, körpə İsmayılı da götürüb səfərə hazırlaşsın. Onlar üçlükdə yola çıxdılar. Xeyli yol getdikdən sonra Ərəbistan torpağına çatdılar. İndiki Məkkə şəhərinin yaxınlığına yetişəndə İbrahim Hacərlə İsmayılı orada qoyub özü geri döndü. Hacər körpə oğlu ilə səhrada tək qaldı. O zaman hələ Məkkə şəhəri salınmamışdı. Həmin yerlər susuz səhra idi. Orada heç kim yaşamırdı.

İbrahim gedəndən sonra Hacərlə İsmayıl bir müddət səhrada qaldılar. İbrahimin onlar üçün qoyduğu su qurtardı. Balaca İsmayıl susuzluqdan çığırıp ağlamağa başladı. Hacər səhrada oyan-buyana qaçırdı ki, bəlkə, azacıq su tapa bilsin. Birdən gördü ki, möcüzə baş verdi: İsmayılın ayağının altında torpaq yarıldı və yerdən bulaq çıxdı. Hacər həmin bulağın suyundan İsmayılı içirtdi, sonra özü də içdi. O, bulağa “Zəm-zəm” adını verdi. Çox-çox sonralar Zəm-zəm bulağının yerində quyu qazdılar. Həmin quyu indi də durur. Məkkəyə ziyarətə gedən hacılar Zəm-zəm quyusunun suyundan içirlər. Hacərlə İsmayıl Zəm-zəm bulağının yanında ev tikib yaşamağa başladılar. Tezliklə başqa qəbilələr də orada köç saldı. Həzrəti İbrahim tez-tez gəlib İsmayılı baş çəkirdi.

İsmayıl böyüyüb yaraşıqlı bir oğlan oldu. Atası onu çox sevirdi. Bu vaxt Allah-taala İbrahim peyğəmbəri sınağa çəkmək istədi. Allah-taala yoxlamaq istədi ki, görəsən, İbrahim Allahı çox sevir, yoxsa İsmayılı?

Bir gecə İbrahim peyğəmbər yatmışdı. Allah yuxuda ona əmr etdi ki, İsmayılı Allah yolunda qurban kəssin. Həzrəti İbrahim üç dəfə eyni yuxunu gördü, yuxunun doğruluğuna inandı.

Səhər o, İsmayılı da özü ilə götürüb Məkkədən çıxdı. Ata və oğul birlikdə şəhər kənarındakı Mina adlı yerə yollandılar. İbrahim öz məqsədini hələ oğluna açıb deməmişdi.

Minaya çatanda İbrahim İsmayıla söylədi:

– Oğlum, yuxuda Allah mənə əmr edib, ona görə də səni buraya gətirmişəm.

İsmayıl atasına ədəblə belə cavab verdi:

– Ata, sən peyğəmbərsən. Nə etmək lazım olduğunu yaxşı bilirsən. Mən heç vaxt Allahın əmrindən və sənin sözündən çıxmaram. Allah sənə nə əmr edibsə, onu yerinə yetir. Mən Allahın yolunda hər şeyə, hətta ölümə də səbirlə dözərəm.

Bu zaman Allah-taala Cəbrayıl adlı mələyi iri bir qoçla İbrahimin yanına yolladı. Cəbrayıl İbrahimə dedi:

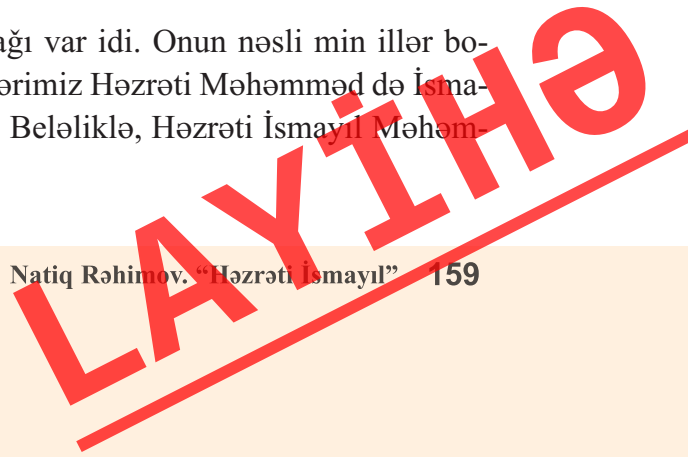
– Ey İbrahim! Allah sənə sədaqətini yoxlamaq istəyirdi. Sən sübut etdin ki, doğma oğlunu da Allaha qurban verməyə hazırsan! Bu bir imtahan idi. Allah istəmir ki, İsmayıl ölsün. Gətirdiyim bu qoçu İsmayılın əvəzində Allaha qurban kəs!

İbrahim Allah yolunda qoçu qurban kəsdi. Bu hadisə Qurban bayramı günü baş vermişdi. İndi də hacılar Qurban bayramında Məkkədə Həzrəti İbrahimin hərəkətlərini təkrar edir, Allah yolunda qurban kəsirlər.

İsmayıl böyüdükdən sonra da İbrahim peyğəmbər tez-tez gəlib ona baş çəkirdi. Müsəlmanların ən müqəddəs yeri sayılan Məkkədəki Kəbə evini də Həzrəti İbrahimplə İsmayıl tikmişdilər. Kəbəni tikərkən İsmayıl atasına kömək edir, daş daşıyır, divar hörürdü.

Allah-taala Həzrəti İsmayıla da peyğəmbərlik verdi. O, Ərəbistan torpağında fəaliyyət göstərir və camaatı İbrahimin tapşırıqlarına əməl etməyə çağırırdı.

Həzrəti İsmayılın çoxlu oğul-uşağı var idi. Onun nəslə min illər boyunca davam etdi. Sevimli peyğəmbərimiz Həzrəti Məhəmməd də İsmayıl peyğəmbərin nəslindən doğuldu. Beləliklə, Həzrəti İsmayıl Məhəmməd peyğəmbərin ulu babasıdır.

Mirəli Vəkiloğlu

**HƏMRƏYLİK BAYRAMIN
MÜBARƏK OLSUN!**

*31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının
Həmrəyliyi Gününə*

Salam, Azərbaycan oğlu, salam, a qardaş,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun.
Yeter təklənmişik, gəl olaq sirdaş,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Birləş yumruq kimi, dünyaya səs sal,
Gir meydana, qılınc oynat, zəfər çal,
İrəli dur, düşməninə qisas al,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Qalx ayağa, sil gözünün yaşını,
Daha bəsdir, artıq dik tut başını,
Ulu öndər qoydu təməl daşını,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Sən coşqun dənizsən, ləpələnmisən,
Bir uca dağ idin, təpələnmisən,
Bütün yer üzünə səpələnmisən,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Zəngəzur, Naxçıvan, Təbriz, Qarabağ,
Bu birlikdən gətir bizə bir soraq,
Başın üstündəki üçrəngli bayraq,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

LAYIHƏ

*Məmməd Araz***BİZİ VƏTƏN ÇAĞIRIR!**

İndi bizim ölümlə,
Çarpışan çağımızdı.
Ölümün boğazından,
Yapışan çağımızdı.
Ölümlə tərcümansız
Danışan çağımızdı.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu, ölüm-qan yoludur,
Ölümdən, qandan keçir.
Bir qolu da qıvrılıb
Azərbaycandan keçir.
Dövrən bizdən bac alır,
Şöhrət bizdən yan keçir.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu yolda əyilənə:
“Ölüm haqdı”, – deyirik.
Əbədi məzarımız
Bu torpaqdı, deyirik.
Vətən göyü dəyişməz
Göy bayraqdı, deyirik.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu, səhra məhkəməsi,
Bu onun qərarıdı:
“Bircə addım arxada
Son ümid divarıdı!”
Bu yurdda yaşamağa
Haqqı yox, – fəraridi!

LAYİHƏ

Qılnc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Gücünə qəzəbini,
Zəhmmini də qata bil,
Düşmənin marığında
Pələng kimi yata bil.
Bu dağları baba bil,
Bu daşları ata bil!
Qılnc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!
Bizi Vətən çağırır!!!

AZƏRBAYCAN CAVANLARI

El çaləngi

Azərbaycan cavanları,
Yeriyin düşmən üstünə!
Koroğlular, Cavanşirlər,
Mərd gedin meydan üstünə!

At salın, girin meydana,
Cəng edin, mərdi-mərdana,
Boyansın düşmən al qana,
Hər biriz bir xan üstünə!

Səttarxan da keçib candan,
Qorxusu yox bəydən, xandan,
Tülkülər qaçar meydandan,
Gələmməz aslan üstünə!

*Oqtay Rza***XOCALI**

Tək qalıb vuruşdun darda, çətində,
İki müqəssir var müsibətində:
Daşnak canilərlə daxili qurdlar...
Mərmə yağdırdılar, pusqu qurdular.
Döndün yaralanmış mərdə, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

Neçə gənc ananın, məsum körpənin
Sinəsi atəşə hədəf, tuş oldu;
Bakıya çatanda harayın sənin
Sandım ki, mənim də dərim soyuldu.
Alışdı səma da, yer də, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

Birləşib qələbə çalmasaq əgər,
Sənin qisasını almasaq əgər,
Demək nə dövlətlik, nə xalqıq onda;
Batarıq zamanın burulğanında...
Bir də söyləyirəm, bir də, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

LAYİHƏ

BƏRK AYAQDA*(İxtisarla)*

Vaqıflə bir məhəllədə oluruq. Bir məktəbdə, bir sinifdə oxuyuruq. Bizə V “b”-nin uşaqları deyirlər. Əbəttə, məktəbdə.

Çox vaxt dərsə Vaqıflə bir gedib gəlirik. Ya o mənə çağırır, ya mən onu. Bu kimin tez durmasından asılı olur.

Bu səhər mən onu çağırdım:

– Vaqif!.. Vaqif!..

– Gəldim!.. Bu saat!..

Gəldi:

– Gecikməmişəm ki?..

– Yox, hələ vaxta iyirmi dəqiqə var.

– Nə yaxşı! Onda tələsməyə dəyməz. Asta-asta gedək. Çatarıq.

– Nə deyirəm, gedək.

– Saatımız iki gündür işləmir. Anamın vaxtı yoxdur aparıb düzəlt-dirsən.

Vaqifin atası keçən il ölmüşdür. Anası toxucu kombinatında işləyir. Toxucudur.

– Dərslərini bilirsən, Vaqif?

– Eh, hardan, ana dilindən tapşırığa baxmağa heç vaxtım olmayıb. Sən, yəqin, həmişəki kimi hamısını öyrənmişən.

Vaqifin sözündə kinayə duysam da, özümü o yerə qoymadım. Dedim:

– Həmişəki kimi.

– Sənə nə var... Sinfimizin gözüsen. Bütün qiymətlərin “5”-dir.

– İstəsən, sən də ala bilərsən.

– Məndə o səbir hanı?! Oturum sənə kimi gecə-gündüz kitab üstündə, oxu ha, oxu. Yorulmaq-zad bilmirsən aaa, Arif!

Vaqif bunu elə dedi ki, guya mən kitab oxumaqla dağ-dağ üstünə qoyuram. Onun hərdən belə şişirtməsi olur.

* * *

Sinifdə bildim ki, uşaqların da bir neçəsi ana dilindən tapşırılan mətni öyrənməmişdir. Qorxu-hürkü canlarını götürmüşdü. Ancaq iş elə gətirdi ki, ana dilindən əvvəlki dərsimiz boş keçdi.

Bir də onu gördüm ki, uşaqlar dövrəmi alıblar. Məndən dərsi danışmağımı xahiş edirlər. Etiraz edə bilmədim. Mətni danışmğa başlarkən Vaqifi də çağırdım.

O, pəncərə qabağında durmuşdu, küçədən keçənlərə tamaşa eləyirdi. Mənim səsimə lovğalıqla əlini havada yellədi:

– Onlara danış, onlara, mən... mən...

Mənə elə gəldi ki, o “bilirəm” demək istəyirdi. Ancaq sözünü tez uddu, yadına düşdü ki, səhər dərsə gələndə mənə “bilmirəm” deyib.

– Mən necə olsa, çulumu sudan çıxara bilərəm.

Uşaqlardan hansısa onu sancdı.

– Birdən çulun ağır oldu. Səni batırdı?!

– Öz dərdini çək eyyy... Nə əcəb Arif varmış. Yoxsa neynərdiniz?!

Uşaqlar da onun sözünü cavabsız qoymadılar:

– Küçədən keçənlərə tamaşa eləyərdik, sənin kimi.

Mən dərsi danışib izah elədim. Sonra uşaqlar növbə ilə bir-birlərinə danışdılar. Mətn hamı üçün aydın oldu. Hamı onu öyrəndi. Bircə mənim məhəllə yoldaşım, dostum Vaqifdən savayı.

* * *

İşin tərsliyinə bax!..

Müəllim dərs soruşmağa başlar-başlamaz birinci Vaqifi çağırdı.

O, inamsız addımlarla yazı taxtasına gedəndə söylədiyi “yaman ilişdim...” sözləri aydınca eşidildi. Ancaq bilmədim bunu müəllim də eşitdi, ya yox. Müəllim jurnalı yazırdı. Bu, Vaqifi, deyəsən, bir az ürəkləndirdi. Addımlarını yeyinlətdi. Özünü mənim oturduğum skamyanın yanına verdi (mən sol tərəfdə birinci skamyada otururam), müəllim eşitməsin deyə pıçıldadı:

– Arif, vayımdı, kömək elə, qulağım səndədir. Asta-asta de gəlsin, eşidərəm.

Mən də ona dedim:

– Mən ki səni dərs öyrənməyə çağırdım.

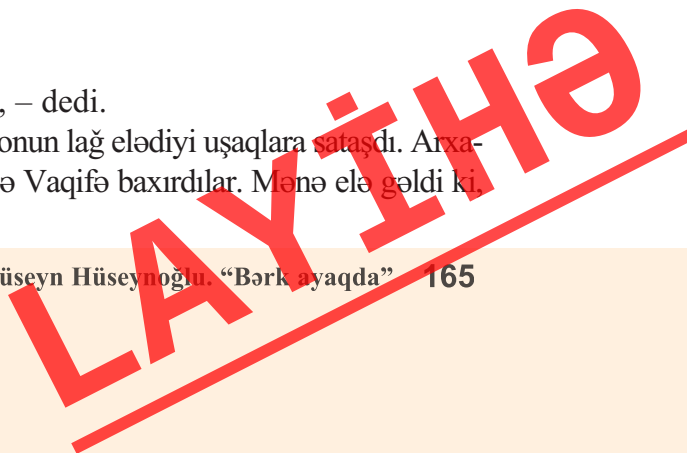
– Nə biləydim ki, içəri girən kimi məni çağıracaq.

Daha mən dinmədim.

Müəllim başını qaldırıb:

– Hə, Vaqif, danış, səni eşidirəm, – dedi.

Nə danışacaqdı? Nəzərlərim bayaq onun lağ elədiyi uşaqlara sataşdı. Arxayın-arxayın, bir az da istehzal nəzərlərlə Vaqifə baxırdılar. Mənə elə gəldi ki,

onlar bu baxışları ilə deyirlər: “Onlara danış, onlara danış... İndi necəsən, lovğa qardaş?! Hə, necəsən?! Deyəsən, çulunu sudan çıxara bilmirsən?!”

Bəlkə də, onlar bu cür fikirləşmirdilər. Bəlkə, mənə elə gəlirdi. Kim bilir?!

Lovğa qardaş... Bu hardan mənim ağılıma gəldi... Amma Vəqifə necə yaraşır.

Dəli şeytan deyir ki, bundan sonra onu elə belə çağırım: “Lovğa qardaş”. Yox, inciyər. Onsuz da hər şey üstündə inciyir.

Atam deyir ki, lovğalıq çox pis şeydir. Deyir ki, lovğa adamın pendirindən tük çıxır. Bu atalar sözündən onun yaman xoşu gəlir.

İndi budur, lovğa qardaşın da pendirindən tük çıxır.

Ona yazığımı gəlməyə başlayırdı. Mən onu heç belə aciz və yazıq bir halda görməmişdim. Bayaqqı lovğalanmaq hara, indiki büzüşmək hara?! Nə elə lovğalan, nə belə büzüş!..

Müəllim məsələni başa düşmüşdü. Vaxtı uzatmağa dəyməzdi.

– Vəqif, belə görürəm sən dərs öyrənməməkdə birinci yerə çıxacaqsan. Keç otur, “2”.

Ana dili müəlliminin xasiyyəti idi. Jurnalaya yazdığı qiyməti həm də ucadan deyirdi.

Müəllimin qanı qaralmışdı. Dərs danışmağa bu dəfə məni çağırdı. Danışdım. Dedi:

– Yaxşı, bəs dostuna niyə kömək eləmirsən? Vəqifi deyirəm. Görürsən, heç nə bilmir. Belə getsə, sinifdə qala bilər. Onunla bir məşğul ol-sana... Keç otur, “5”.

Mən müəllimə deyə bilmədim, deyə bilmədim ki, dostuma kömək eləməyə hazıram, ancaq onun özü bundan boyun qaçırır. Yox, deyə bilmədim.

* * *

Tənəffüsdə ona yaxınlaşdım. Məni acıladı:

– Adamı tanımaq olmazmış. Hələ bir utanmır, dost da deyir...

– Mən elə indi də sənə dost deyirəm.

– Dosta bax!.. Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənənin adıdır!

Mən daha dözə bilmədim:

– Nə danışdığını heç bilirsən?!

– Səninlə danışmaq istəmirəm. Sən də məni danışdırma, bildin?!

Bundan sonra mənim Arif adında dostum yoxdur, vəssalam!

Söhbəti daha davam etdirmək olmazdı.

O gün ilk dəfə olaraq məktəbdən evə bir yerdə qayıtmadıq.

Yolda onun öz hərəkəti barədə fikirləşib-fikirləşmədiyini deyə bilmərəm, amma mən çox fikirləşirdim. Onun da, özümün də hərəkətlərimi götür-qoy edirdim.

Niyə Vaqif məndən küsdü? Təqsirim nə idi ki?.. “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan”. O mənə nə üçün belə dedi? Ona suflyorluq eləmədiyimə görə, hə?! Bəs onun özü bir o qədər yoldaşına lağ eləyib “Onlara danış, onlara danış” deyəndə yaxşı idi?!

Ona görə də ona dərsi pıçıldamadım. Lovğalanmasaydı, bəlkə də, deyərdim. Yox, müəllimin acığına gəlsəydi də, deyərdim. Bircə lovğalanmasaydı!

* * *

İki həftə idi ki, Vaqiflə küsülü idik. Məktəbə ayrı gedir, ayrı qayıdırdıq. Nə mən onlara gedir, nə o bizə gəlirdi.

Üç gün bundan qabaq çörək dükanında anasına rast gəldim. Məni çox mehriban dindirdi.

– Arif, necəsən, bala?!

– Yaxşıyam, Səadət xala.

– Bizə niyə gəlmirsən? Olmaya, Vaqiflə aranız dəyib?!

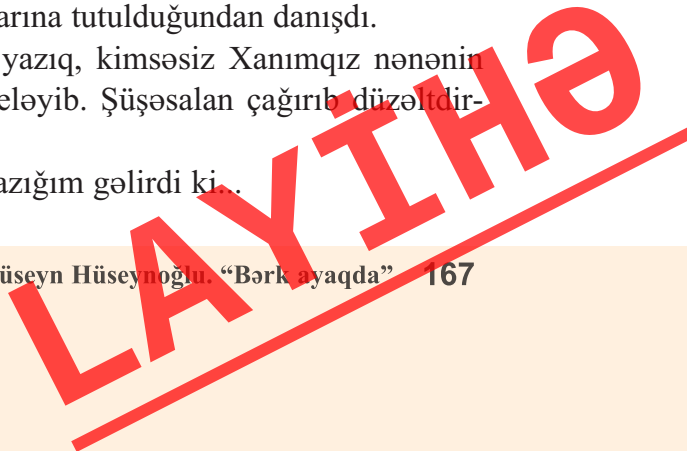
– Yox, niyə ki?!

– Ondan da soruşuram, belə deyir. Bəs onda niyə görünürsən? Srağagün sinif rəhbəriniz məni məktəbə çağırırdı. Vaqifdən çox şikayətləndi. Deyir, çox pis oxuyur. Ciddi çalışmasa, sinifdə saxlamalı olacayıq. Deyir, imtahanqabağıdır, gərək evdə çalışmasına göz olasan. Mən də, ay bala, başıma haranın külünü töküm, evdə oluram ki, üstündə də gözüm olsun. Səhərdən axşamacan düşüb kombinatda qalmışam. İki saatcan elə gedib gəlməyə vaxtım itir. Evə gələndə də bəşir-düşür, yır-yığış... bir də görürsən ki, gecə yarı oldu.

Biz çörək alıb evə gələncən Səadət xala mənə iş-gücündən, oğlunun dərəcə fikr vermədiyindən, futbol azarına tutulduğundan danışdı.

– O gün də ki futbol topuynan yazıq, kimsəsiz Xanımqız nənənin pəncərəsinin bir gözünü çilik-çilik eləyib. Şüşəsalan çağırır düzəltməyə məcbur olmuşam.

Səadət xala danışdıqca ona elə yazığım gəlirdi ki...

Ayrılanda xahiş elədi ki, ayağımı onlardan kəsməyim. Bir də...

– Bir də, bala, qadan alım, imkanın olanda Vaqifə dərslərini öyrənməkdə kömək elə. Müəllim səni yaman tərifləyirdi...

Mən Səadət xalaya da deyə bilmədim ki, oğluna kömək etməyə hazır idim, amma onun özü bunu istəmədi. Küssülü qalmağımı da açə bilmədim. Fikirləşdim ki, Vaqif bunu eləməyibsə, mən niyə eləyim?!

İndi budur, üç gündür, Səadət xalanın sözləri başımdan çıxmır. “Qadan alım, imkanın olanda Vaqifə dərslərini öyrənməkdə kömək elə”.

İmkanım var, Səadət xala, var! Kömək də eləyə bilərəm. Ancaq biz küsülüyük. Özü də oğlunuz məndən küsmüşdür, “məni danışdırma” demişdir.

Bu gün də rus dilindən “2” aldı. Qanım lap qaralmışdır. Qəribədir, “2”-ni alan o, qanı qaralan mən.

Axşam evdə başa düşdüm ki, ona görə yox, Səadət xalaya görə qanım qaralmışdır. Yazıq arvad bilsə, görəsən, indi neyləyəcək? Mənə ümid oldu, məndən də oğluna bir kömək yetişmədi. Heç yaxşı olmadı.

Vaqifə də heç bilmirəm nə oldu, günü-gündən dala gedir.

Fikir məni götürmüşdü. Atamın mehriban səsini eşitdim:

– Oğul, yaman fikirli görünürsən, nə olub bəyəm?

– Heç, elə bir şey yoxdur, ata.

– Yox, sən nəsə məndən gizlədirsən. Gözlərindən görürəm. Sən ki məndən heç bir şey gizlətməzdin!.. Bir də Vaqif neçə gündür gözümə dəymir. De görüm, küsüb eləməmisiniz ki?!

Mən susurdum. Atam yaman yerdə məni yaxalamışdı. İşin nə yerdə olduğunu öyrənməyincə məni rahat buraxmayacaqdı. Xasiyyətini bilirdim. Bir də mənim özümün ürəyim dolmuşdu. Danışmağa elə adam axtarırdım. Atamdan yaxşı məsləhətçi kimi tapacaqdım ki?! Odur ki olub-keçənləri başdan ayağacan danışdım. Hətta Səadət xalanın oğluna kömək üçün məndən xahiş elədiyini və bu gün Vaqifin yenə “2” qiymət aldığını da söylədim.

Atam məni diqqətlə dinləyəndən sonra dedi:

– Hə, yaxşı olmayıb. Gör nə vaxtdan küsülüsünüz, mənə də deməmisən.

– Ata, bilirsen, utandım. Bir də mən küsməzdim. Mənim belə şeydən xoşum gəlmir. Ondan oldu.

– Başa düşürəm, oğul, başa düşürəm. Ancaq iki həftə küsülü qalmaq... Bu heç mənim xoşuma gəlmir. Özü də Vaqifin belə ağır vaxtında: axı özün deyirsən ki, müəllim deyib, belə getsə, sinifdə qala bilər. Sən onun yoldaşısən, ona indi kömək əlini uzatmasan, nə vaxt uzadacaqsan?!

– Ata, mən kömək etmək istəyirdim, lap sinifdə dərsi ona pıçıldardım da, ancaq bircə onun bu lovğalığı olmasaydı.

– Yox, sinifdə dərsi pıçıldamaq, suflyorluq etmək yaxşı deyil. Bunun ona bir köməyi dəyməz. Burdan sən deyəcəksən, o da tutuquşutək təkrar edəcək, oradan da yadından çıxıb gedəcək. Yaxşı eləmişən ki, özün dediyin kimi dərsi pıçıldamamısan. Vaqifə köməyi evdə, dərslərini hazırlayanda etmək lazımdır. Əsl yoldaşlıq köməyi bu olar. Mənə elə gəlir ki, sən onunla barışmalısən.

– Ata, axı o özü indi məndən üz döndərüb, mən necə onun yanına gedim?!

– Mənə elə gəlir ki, oğul, indi, yəqin, o da peşman olub. Bir də deyirsən ki, o lovğadır, qürurludur. Elə buna görə də o sənənin yanına gəlməyəcək. Onun isə indi ağır vaxtıdır. Səadət xalanın da vaxtı yoxdur onun üstündə göz olsun. İşə gedən kimi o da evdə oturub dərslər öyrənmir, küçəyə qaçır, onun-bunun pəncərəsini sındırır. Yaramaz işlərlə məşğul olur. Sən onlara getsən, ya onu bizə çağırısan, belə olmaz. Oturub sənənlə birlikdə dərslərini öyrənər. Bir də oğul, gərək sən heç vaxt unutmayasan ki, atasının yoxluğu Vaqifə çox pis təsir eləyir.

Atam düz deyirdi. Ancaq Vaqifin uşaqların yanında mənə “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənənin adın budur” deməsindən sonra onun ayağına getmək mənə çox ağır gəlirdi. Çox ağır!

Bunları atama da dedim. Cavabı bu oldu:

– Hamısını başa düşürəm, oğul. Bil ki, əgər o, yaxşı oxusaydı, mən, bəlkə də, səni onun ayağına göndərməzdim. Deyərdim ki, gözlə, o, sənənin ayağına gəlsin. Ancaq indi vəziyyət başqa cürdür. O özü də başa düşmədən sinifdə qala bilər. Halbuki yaxşı oxumaqda indi sən ona kömək edə bilərsən. Özün də deyirsən ki, o, korafəhm deyil, ancaq lovğa və tənbelləkdir. Mən sənənin yerində olsam, elə günü sabah gedib onunla barışaram. Günü sabah.

LAYİHƏ

QOY DANIŞSIN TƏBİƏT

Günəş gah görünür, gah görünməyir,
 Duman gah sürünür, gah sürünməyir.
 Dərələrdən axan suların səsi,
 Yalqız bulaqların kövrək nəğməsi,
 Gah batır, gah da ki, çıxır aşkara.
 Ürəyim bürünür xoş duyğulara,
 Susmaq istəmirəm, susuram fəqət.
 Qoy danışsın təbiət!

Başımın üstündə çətirli meşə,
 Yuyunmuş, daranmış ətirli meşə.
 O yazda yaşıldı, payızda əlvan.
 Bir ağac kəhraba, bir ağac mərcan.
 Bir yarpaq Günəşin şöləsində zər,
 Bir yarpaq buludun gözünü silər.
 Dinim, ya dinməyim, dinləyim əlbət,
 Qoy danışsın təbiət!

Dağdan göz ağardır əvvəlinci qar,
 Qorxudan saralır çiçəklər, otlar.
 Üfüq qıpqırmızı, zirvə bəmbəyaz.
 Bəhsəbəhs eyləyir yaqutla almaz
 Rəng verir, rəng alır göylərin tağı.
 Rənglər ovsunlayır ana torpağı.
 Şeirdə, rəsmdə hanı bu cürət?
 Qoy danışsın təbiət!

Qalxır talalarda ot qarış-qarış.
 Qalxır, dizə çıxır yağdıqca yağış.
 Yağışdan yaranan xırdaca göllər
 Mürgülü, yuxulu gözlərə bənzər.
 O gözlər gah dolur, gah da boşalır.
 Pərişan-pərişan xəyala dalır.
 Dindirmək istəyir məni bu möhnət.
 Qoy danışsın təbiət!

NOVRUZ BAYRAMI

Bahara deyirlər Novruz bayramı.
Ana dilimizdə – təzə yaz günü.
Bu sözü əzəldən deyib el, hamı,
Səadət gətirən bizə yaz günü.

Bizə hər neməti eləyən sovqat,
Yuxudan oyanır cümlə nəbatat;
Bollanır, çoxalır, gəlir məhsulat,
Ruzi verir elimizə yaz günü.

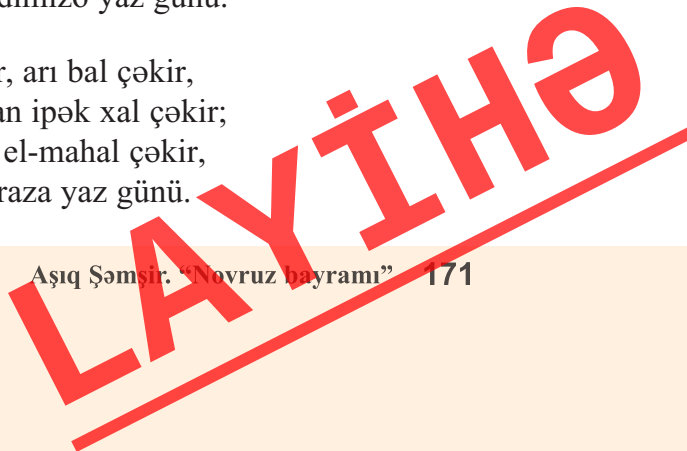
Bağlar bara çatır, bağça gül olur,
Bülbüllərdə şirin nəğmə, dil olur.
Əriyir çöllərin qarı, sel olur,
Suya dönür – baxsa buza yaz günü.

Lüt meşələr don geyinir yarpaqdan,
Nərgiz gülə-gülə çıxır torpaqdan,
Bənövşəni asmaq üçün buxaqdan
Töhfə verir gəlin-qıza yaz günü.

Aləmin bayramı, xoş gələn bahar,
Cahanın zivəri, hamı səndə var.
Hayqırır havada qara buludlar,
Yağış müyəssərdir sizə, yaz günü.

Dəhana dad verir quzuqulağı,
Şehli qərənfil, yarpız yarpağı,
Moruq çiyələyə qarışan çağı,
Dərman olur dərdimizə yaz günü.

Qarışqa dən yığır, arı bal çəkir,
Barama yarpaqdan ipək xal çəkir;
Bu ləzzəti bizim el-mahal çəkir,
Yetişirik çox muraza yaz günü.

Qartal uzaq baxır, kəklik çalır ney,
 Qaranquş, sığırçın, bülbül tutur mey.
 Quzey al bürünür, bəzənir güney,
 Səndə vardır işrət, məzə, yaz günü.

Taleyn kəskindi, iqbalın yeyin,
 Şadlıq bayramını edirik bu gün.
 Kəkili qabarır şanapipiyin,
 Çox gözəl görünür gözə yaz günü.

Çoban şiş tərədə tütək çalanda,
 Çiçək dərib sağ əlinə alanda,
 Sürülər göy ota çəhlim salanda
 Quzular yayılır düzə yaz günü.

Şəmşirin istəyi, ürəyi sənsən,
 Dörd fəslin gözəli-göyçəyi sənsən,
 Göyün də, yerin də çiçəyi sənsən,
 Layıqsən söhbətə, sözə yaz günü!

Əliağa Kürçaylı

BİZİM PLANET

Meteor selini keçib sürətlə
 Lacivərd göylərə insan saldı iz,
 Baxıb ucalıqdan Yerə heyrətlə,
 Dedi: – Nə gözəldir planetimiz!

Gözünə işıqlar dəydi birinci,
 Işıqlar – qırmızı, yaşıl, ağ, sarı,
 Hərəsi bir yaqut, zümrüd, bir inci,
 Süzdü gözdolusu bu işıqları.

Gözünə silsilə dağlar göründü
Karvana düzülmüş dəvələr kimi.
Dağların döşündən duman süründü
Təzə iməkləyən nəvələr kimi.

Göründü insana dənizlər, göllər
Yeni qalaylanmış tava kimi ağ,
Göründü arpalı, buğdalı çöllər, –
Sanki zəfərandır Yerdə bir tabaq.

İnsan bir qürurla süzdü bunları,
Süzdü ulduzların bərabərindən.
Dedi: – Nə gözəldir bizim Yer şarı!
Baxdı, köks ötürdü insan dərindən.

Birdən çöhrəsini бүürüdü kədər,
Dolandı başına onun kosmos da.
Qorxdı – bu gözəllik məhv ola bilər,
İynə batmış kimi partlar bu “kos” da!

İnsan bilirdi ki, Yer kürəsində,
Qucağı doludur arsenalların.
Ölüm qorxusu var buz nəfəsində,
Qarımış, qartımış generalların.

Səmadan görünən zümrüd meşənin,
Qoynunda torpaq var – insan bilirdi.
Düzlərə çiçək yox, raket döşəyib,
Raketlər danışar – insan bilirdi.

Bilirdi neytron, atom haçaqdır,
Yatır yuvasında bir ilan kimi.
Töküb zəhərini sıçrayacaqdır,
O, “qış yuxusu”ndan ayılan kimi.

Bilirdi altında qayıqlar üzür,
Qalaylı tavaya bənzər dənizin.
Bilirdi od yüklü təyyarə süzür,
Lacivərd qoynunda göylərimizin.

Bunları görmüşdü insan min kərə,
O, Yerdən gəlmişdi, burda uça da.
Bilirdi yenə də dönəcək Yerə,
Ulduz aləmində qanad açsa da.

Kimsəsiz qoynundan uçan daşların,
İnsan var səsiylə qışqırdı birdən:
Ey Yer kürəsinin vətəndaşları,
Kosmosdan seyr etdim bu torpağı mən.

Necə də sakitdir meşə, dəniz, dağ!
Kaş bu ucalıqdan görəydiniz siz.
Gəlin onu belə sakit saxlayaq,
Nə qədər gözəldir planetimiz!

Rəsul Rza

ŞUŞA
(İxtisarla)

Burda nəğmə yaz çiçəyi kimidir:
Tez dayanır, tez gül açır, boy atır.
Burda səhər yuxusundan adamı
Bülbüllərin cəh-cəh səsi oyadır.

Burda hava körpə uşaq kimidir,
Gah tutulur, gah ağlayır, gah gülür.
Burda səhər buludların döşündən
Qayalara qızılgüllər tökülür.

Göylərində at oynadır şimşəklər,
Bir an olur gur yağışı, dolusu...
Əlvən çiçək xalıları yamacda
Baş qaldırır nərgiz, gözü dolu su.

Qayalarda tərlanları qıy vurur,
Dan atanda maral gəlir çeşməyə.
Qız-gəlinlər gün doğmamış oyanır;
Dəstə-dəstə bulaq üstən keçməyə.

Mən torpağın qüdrətinə heyranam,
Yüz ziynəti, yüz rəngi var hər ildə.
İnsan vaxtsız nə qocalar, nə ölər
Torpaq kimi gücü olsa könüldə.

LAYIHƏ

KİÇİK QƏHRƏMAN

Azayın atası Böyük Vətən müharibəsinin lap birinci ilində əsgər getmişdi. Anası da dəmiryolunda işə düzəlmişdi. Atasının ayrılığı Azaya çox təsir edirdi, onu hər yadına salanda faşistlərə lənət oxuyurdu.

Bir gün Azay yuxudan həyəcan içində oyandı. Çox halsız və nəşəsiz idi. Anası oğlunun bu vəziyyətindən narahat oldu:

– Oğlum, niyə qəmlisən, nə olub?

– Heç!

– Necə heç, rəngin qaçmış, üz-gözüünə qəm, kədər tozu çökmüş, yoxsa atanın xiffətini edirsən?

Azay başını köksünə dikərək bir az sakit durdu, sonra başını qaldırmadan dedi:

– Ana, atamı əsgər paltarında cəbhəyə göndərdiyimiz gün yadımdadırmı?

– Yadımdadır oğlum, o gün həm şən, həm də o kədərli idi. Əsgər paltarı isə ona gözəl yaraşırdı. Qatar yola düşəndə gülə-gülə səni qucaqladı: “İgid oğlum, mərd ol”, – dedi, – atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et, o, mənim üçün hər şeydən – atadan, anadan da əzizdir.

Azay anasının sözünü bitirməyə imkan vermədi:

– Yadımdadır... mən onun boynunu qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayırdım. O məni qucaqlayıb öpəndə yaşlı kirpikləri üzümü islatdı. Qatar hərəkət etmək üzrə idi. Məni zor-güc sakit edib vagona atıldı. Qatar fit çala-çala hərəkət etdi. O, pəncərədən bizə baxırdı, mən də ona... Bunlar yadımdadırmı?

– Yadımdadır oğlum!..

– Bu gecə olduğu kimi bunları yuxuda görmüşəm. Qatar hərəkət edərkən, sənə baxıb hönkür-hönkür ağlarkən öz səsimə oyandım.

– Xeyirdir oğlum, ağlamaq sevinməkdir, inşallah, müharibə zəfərlə başa çatar, atan da sağ-salamat qayıdar.

Azayın gecədən bəri köksünə sığmayan kədəri elə bil bir qədər sovuşdu...

Sərin, buludlu bir gün idi. Azay dəmiryolunun şimala doğru uzanan yaşıl çəmənliyində çiçək dərə-dərə gedirdi. Əlvən çiçəklərdən bir dəstə bağladıqdan sonra dincəlmək üçün bir komanın ətəyində uzandı.

Azay gözlərini dəmiryoluna dikərək nə isə düşünürdü. Atası bu yolla getmiş, bu yolla da qayıdacaqdı. Bu yollar nə qədər Azay kimi oğulların atasını

cəbhəyə aparmışdı; günlərin bir günündə bu yollar həmin ataları öz ailələrinə, balalarına qovuşduracaqdı. Bu zaman Azayın gözlərinə bir kölgə ilişdi. Diqqətlə baxıb gördü ki, tanımadığı bir adam dəmiryoluna yaxınlaşıb şübhəli nəzərlərlə ətrafa baxdı. Sonra relslərin altını sürətlə qazaraq oraya nə isə qoyub qorxa-qorxa sürətlə geri çəkildi. Azay yad adamın bu hərəkətlərindən çox şübhələndi, dərhal ayağa qalxıb onu qarşıladı. Yad adam Azayı görən kimi yolunu dəyişərək ondan uzaqlaşmaq istədi. Azay buna imkan vermədi:

– Ey kimsən?

Yad adam gülümsəməyə çalışdı:

– Neyləyirsən? Mən də sənə kimi bir vətəndaş! De görüm, sən kimsən?

Azay cavab verməyib şübhəli nəzərlərlə ona baxdı. Yad adam söhbətin səmtini dəyişmək istədi:

– Sənə də atan cəbhədədir?

– Bəs harda olacaq? Göndərsələr, mən də gedərəm.

Kişi fürsəti fəvriyyə verməməyə çalışdı:

– Eh...h... Atalar neylədi ki, sənə kimi südəmər oğullar neyləsin.

Azay acıqlı-acıqlı ona baxdı. Yad adam buna əhəmiyyət verməyib sözüünə davam etdi:

– Yazıq, sənə vətəninmi var?.. Bu gün, sabah almanlar onu da alacaq, vətənsiz qalacaqsan...

Azayın gözləri kəlləsinə çıxdı. Dərhal atasının sözləri yadına düşdü: “Atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et! O, mənim üçün hər şeydən – atadan da, anadan da əzizdir”. Bu sözləri xatırlayıb Azay qəhərləndi, gözləri doldu özünü saxlaya bilməyib, ondan uzaqlaşmağa çalışan yad adamın üstünə atıldı, iki əli ilə boğazından yapışdı:

– Ay xain, mənimmi vətənim yoxdur... Nə? Mənim vətənim yoxdur?!

Yad adam boğazını zor-güc Azayın əlindən qurtarıb kənara çəkildi:

– Şeytan oğlu, bu saat səni atavın yanına göndərəcəyəm – deyərək cibindən bir fin bıçağı çıxardı. Hücum etmək istədikdə Azay yerdən böyük bir daş götürüb onun əli qarışıqlı fin bıçağına vurdu. Kişinin əli bərk əzildi, bıçaq əlindən yerə düşdü. Azay cəld bıçağı götürüb dikəldi:

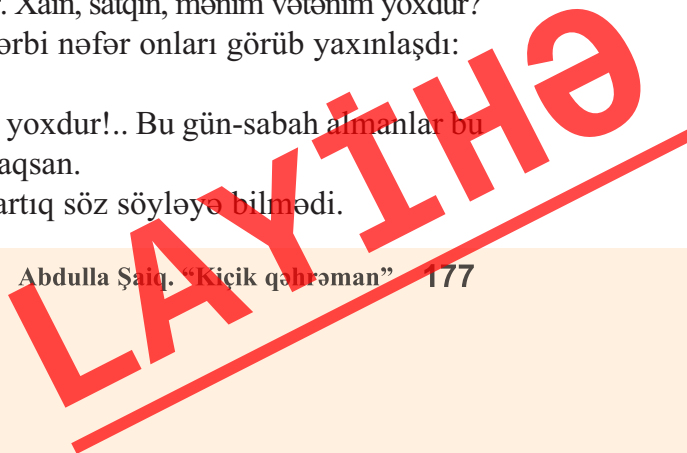
– İndi, sənə canın mənim əlimdədir. Xain, satqın, mənim vətənim yoxdur?

Elə bu zaman yoldan keçən iki hərbi nəfər onları görüb yaxınlaşdı:

– Niyə vuruşursunuz?..

– Bu adam deyir ki, sənə vətənin yoxdur!.. Bu gün-sabah almanlar bu yerləri də alacaq, sən vətənsiz qalacaqsan.

– Yalan deyir! – deyərək yad adam artıq söz söyləyə bilmədi.

– Yalan demirəm, bax, bu fin bıçağı ilə məni öldürmək istəyirdi. Daş ilə vurub əlini əzdim, bıçaq əlindən yerə düşdü. Xain, mənimmi vətənim yoxdur, atam gedəndə vətəni mənə tapşırıb.

Hərbi geyimdə olan bu iki nəfər lap əvvəlcədən elə bu qəribə adamın hərəkətlərindən, danışığından şübhələnmişdilər. Odur ki onu özləri ilə aparacaqlarını bildirdilər. Arada Azayın da kim olduğunu soruşdular:

– Mən dəmiryolu keşikçisi Gülxanımın oğluyam. Adım da Azaydır – deyərək o qürurla cavab verdi. Onlar şübhəli qonağı apardılar. Azay da anasının yanına qayıtmaq üçün dəmiryolun qırağı ilə yola düzəldi. Anasının keşikçi daxmasına yüz addım qalmışdı ki, gördü uzaqdan qatar gəlir. Anası da əlində kiçik göy bayraq tutmuşdur. Azay yad adamın dəmiryolu relsləri altına gizli bir şey qoyduğunu ancaq indi xatırladı, ayılan kimi oldu. Qaç-qaç tez özünü anasına çatdırdı. Qatar yaxınlaşırdı. Azay anasının cibindən kiçik qırmızı bayrağı çıxarıb göstərə-göstərə:

– Ana, yol təhlükəlidir, yol təhlükəlidir... Sonra sənə danışaram, – deyərək ucadan bağırırdı.

Qatar yaxınlaşınca dayandı. Vaqonlardan bir neçə zabıt və qatar rəisi düşüb Gülxanıma yanaşdılar. Ondən qırmızı bayraq göstərməyin səbəbini soruşunca Azay gördüyü adamın relslərin altına nə isə qoyduğunu, onunla aralarında olan hadisəni anlatdı. Zabıtlər tez Azay ilə bərabər hamən yerə getdilər. Doğrudən da, relslərin altına dinamit qoyulmuşdu. Onu Azay görüb xəbər verməsəydi, qatarla cəbhəyə gedən bütün əsgərlər və zabıtlər tələf olacaqdı.

Zabıtlər Azayın bu hərəkətindən çox məmnun qaldılar, onu qucaqlayıb öpdülər, göyə atıb-tutdular, minlərlə döyüşçünün xilaskarı adlandırdılar. Zabıtlərdən biri dedi:

– Kiçik vətəndaş, sağ ol, bizi böyük bir təhlükədən qurtardın, bu mərdliyin əvəzində sən böyük mükafata layıqsən.

Azay cavab verdi:

– Mən öz vətəndaşlıq vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Sizdən ancaq bir şey istəyirəm. Düşməni vətənimizdən tez qovun, atamı da götürüb zəfərlə vətənimizə qayıdın.

Kiçik Azayın bu vətənpərvərliyi hamıda ruh yüksəkliyi oyatdı.

Qatar hərəkət etdi. Pəncərədən uzanan əllər Azayı alqışlayırdı. Bu əllər, gülər üzlər elə bil Azaya deyirdi:

– Balaca qəhrəman, çox darıxma, sən kimi oğulların ataları məğlub olmaz, çox çəkməz ki, sən istəkli atanla görüşərsən.

QƏNİRSİZ GÖZƏL

Səni bu qədər sevməyim səbəbsiz deyildir. Əlvən çiçəkli Cıdır düzündə axşamlar gəzməyə çıxanlar heç vaxt unutmazlar ki, havan loğmandır. Boy-buxunları müxtəlif, yarpaqları cürbəcür olan ağacları ilə vüqarlanan, İsa bulağı ilə öyünən, Xəlifəli meşəsində dincələnlər təsdiq eləyərlər ki, may-sentyabr aylarında ətrafin gülüstan qoxuyur, suyun şərbət dadır. Növbənöv quşların ürəkaçan mahnılarını dinləyənlər, Əringəldidə oturub Qarabağın aran tərəflərindən uzanan dolayı yollara göz dikənlər bilirlər ki, nə yüksək, nə ucasan, Şuşa! Uzanan dolayı yollara göz dikənlər bilirlər ki, Sarıbaba dağlarından saxsı tünglə çəkilməmiş "Xan qızının suyu ilə məşhurlaşmış bulaqlardan gələn su şəfa qaynağı, dərdlər dərmanıdır. Böyük və kiçik yərmanlardan adlayıb, Korun karvansarasında Zarıslı qaymağı yeyənlər, bir az dincələndən sonra Sağsağanlı yaylağında istirahət edənlər sözümə haqq verərlər ki, Türşsu təbiətin əvəzsiz nemətidir.

İmtahana hazırlaşdığımız vaxt dan üzü yuxudan qalxır, sənin zümrüd sinənə sərilir, oxuyub-yazırdıq. Səhər açılınca cavanların və uşaqların səsi quşların cəh-cəhinə qarışb bizi valeh edirdi. Müəllim dostlarımdan birisinə üz tutub sual elədim:

– Nədəndir ki, Şuşadakı cavanların hamısı məlahətli səsə malikdir və gözəl oxuyurlar?

Dostum müxtəsər cavab verdi:

– Şuşanın suyu ilə havası səs üçün ən dəyərli dərmandır.

Hərçənd mən dostumun cavabından o qədər də razı qalmadım, ancaq bu sözdə həqiqət çox idi.

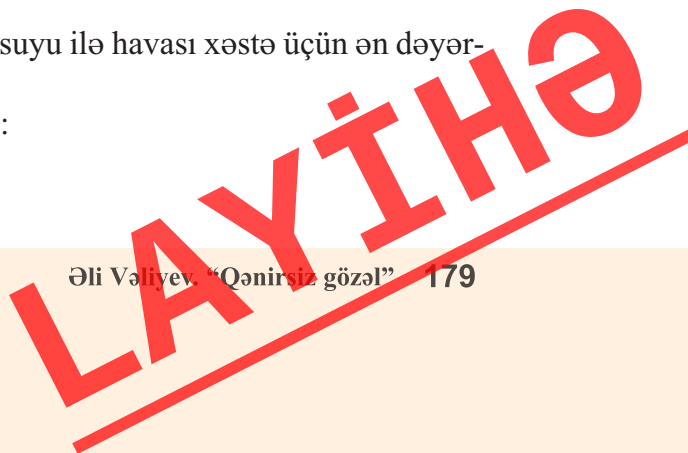
Dostumla bərabər Xan qızının bulağına sarı getdik. Krantlar sınımış, novlar xarab olmuş, binanın divarları çatlamış, üstü tökülmüşdü. Eşitdik ki, şirin su hamamı bağlanmış, meydandakı bulağın suyu dəyişdirilmişdir. Xan qızının evinin altında oturub üzüaşağı baxırdıq. Hava aydın və sərin idi. Birdən məlahətli bir səs diqqətimi cəlb elədi. Mən dərhal dostumu üstələməyə çalışdım:

– Yadındadırmı deyirdin Şuşanın suyu ilə havası xəstə üçün ən dəyərli dərmandır?!

Dostum vüqarını pozmadan dedi:

Mən sözümdən qaçmıram.

– Oxuyanın səsi xoşuna gəlirmi?

– Hədsiz dərəcədə.

– Özün gördün ki, Şuşanın suyu quruyub. Ancaq havası qalıb. Demək səs üçün suyun əhəmiyyəti yoxdur.

Dostum üzümə mənalı-mənalı baxıb başını buladı:

– Səsi diqqətlə dinlə, sonra nəticə çıxart.

– Hər kimdirsə, yaxşı səsi var, heyif ki, Bülbülü yamsılayır...

Bu zaman başqa bir səs də ucaldı. Eynən Cabbar Qaryağdıoğlu kimi zildən oxuyurdu.

– Bu da Cabbarı yamsılayır...

Dostum əlini çiynimə qoyub gülə-gülə dedi:

– Gözümün nuru! Əvvəlcə oxuyan Bülbül, indi oxuyan isə Cabbardır.

– Mənim əzizim, Bülbüllə Cabbar həyatda yoxdur.

Dostum əllərini ölçə-ölçə davam elədi.

– Cabbarla Bülbülün səsi həmişə eşidiləcəkdir. Vallara yazılmış bu səslər heç vaxt unudulmayacaq. Azərbaycan xalqı yaşadığıca, Şuşa şəhəri durduqca sevimli nəğməkarların səsi ölkəmizin hər guşəsindən ucalacaqdır.

Dostuma ciddi nəzər salıb dedim:

– Sözlərinin hamısı doğrudur. De görüm Şuşadan yeni Cabbarlar, Bülbüllər çıxacaqmı?

Dostum qəmgin çöhrəsini yana çevirdi. Güclə eşidilə biləcək tərzdə cavab verdi:

– Məncə, Xan Şuşa xanəndələrinin, yəni parlaq nəğməkarların son nümayəndəsidir.

Mən bir sual da verdim:

– Belə çıxır ki, daha şaqraq səsə həsrət qalacağıq?

– Mən o fikirdə deyiləm.

– Hərgah Sarıbaba suyu bu şəhəri sirab eləsə necə?

Dostum gözünü Xəlifəli meşəsinə zilləmişdi. Cabbarla Bülbülün səsi məni məst eləmişdi.

Başımız söhbətdən ayazıyanda yük maşınında istirahətdən döənən bir dəstə cavan gördük. İki oğlan “Qarabağ şikəstəsi”ni elə yanıqlı oxuyurdu ki... Mən dostuma baxanda o əvvəlcə başını tərpətdi, sonra gülümsündü.

Mən Azərbaycan musiqi üzüyünün bahalı qaşı olan nəğməkarları düşünür, ürəyimdə deyirdim: “Unudulmaz səs, unudulmaz söz, unudulmaz rəng təbiətin insanlara bəxş etdiyi ən qiymətli nemətidir...”

ELM HAQQINDA

Bilik oyaqlıqdır, bilməmək yuxu,
O səni gizlədər, aşkar edər bu.
Bilən ruh hamıyla olsa da yoldaş,
Bədənlə göylərdə uçar o birbaş.
Bu uzaq göylərin sirlərini biz
Dərk edə bilmərik, bil ki, elmsiz.
Elm ilə sularda üzər gəmilər,
Həm elmin güc ilə gəmi düzələr.
Elm ilə dost olsan bu dünyada sən,
Sudan gəmisiz də keçə bilərsən.
Elmli it artıqdır nadan öküzdən.
Keçmişdir şəhər də kəndi bu üzdən.
İnsanı süst, tənbel edər cəhalət,
Bilik qüvvə verər, bir də cəsarət.
Göylərin hərəkət etməsi, de bir,
Elm ilə deyilsə, bəs nə ilədir!?
Bu qədər gördüyün işlər, peşələr,
Elmdən, düşüncədən doğmamış məgər!?
Bilik insanları ucaldar aya,
Nadanlıq korlartək salar quyuya.
Elm ilə açarsa ürək gözünü,
Bil ki, yaradana tutar üzünü.
Bir kəs öz elminə inansa əgər,
İşi, əməl ilə daim yüksələr.

OĞRU

Məktəb üzrə keçirilən idman yarışlarında ayağımı bərk zədələmişdim. Qapanıb qalmışdım evdə. Yamanca darıxırdım. Baş qatan bir məşğuliyyət vardısı, o da televizora baxmaqdı.

Kanallardan biri ermənilərin pis, murdar xasiyyətləri haqqında veriliş hazırlamışdı. Studiyadakılar növbə ilə onların əcaib-qəraib yaltaqlığından, ikiüzlülüyündən, yalançılığından, satqınlığından danışır, oğru olduqlarını isə daha artıq qabardırdılar. Oğurluq qeyri-insani, həm də baş ucalığı gətirməyən bir xüsusiyyətdir. Lakin ermənilərin oğurluğu adi yox, tayı-bərabəri olmayan, bənzərsiz oğurluqdur. Ən böyük oğurluqları da türklərdən elədikləridir. Ermənilər adlarımızı, musiqimizi, musiqi alətlərimizi, xalçalarımızı, abidələrimizi, yeməklərimizi, ən başlıcası, torpaqlarımızı oğurlamışdılar. Birdən yox, tədricən, tarixboyu, nəzərə çarpmadan, həm də qeyri-adi yollarla. Sonra da hamısını utanmaz-utanmaz, vicdansızcasına öz adlarına çıxmış, bizi danmışdılar...

Ermənilərin namərdliyi məni hiddətləndirmişdi. Axırda hisslərimi cılovlaya bilməyib bərkdən bağırırdım:

– Pah atonnan! Bu ermənilər nə oğru xalq imiş!..

Elə bu zaman otaqda tək olmadığımı xatırladan cırıltı səsi eşitdim. Nənəmdə, divanda qurcalanırdı. Bayaqdan yarıuzanmış halda gözücu televizora baxırdı.

Handan-hana xəfifcə qımışaraq:

– Ermənilər binayi-qədimdən oğrudular, bala, – dedi.

– Sən hardan bilirsən, ay nənə? – sadəlövhliklə soruşdum.

– Eh, mən onların dabbağda gönünə bələdəm! Amma bunları, sadəcə, bilmək yox, yaxşıca yadda saxlamaq lazımdır, bala!..

Sonra nənəm mənə şahidi olduğu köhnə bir erməni oğurluğundan danışdı.

* * *

Baban kənd məktəbində dərs deyirdi. Sayılıb-seçilən tarix müəllimi idi.

Bir dəfə atan sinif yoldaşları ilə dağa çıxmışdı. Qayıdanda özü ilə bir bağlama gətirmişdi. İçi insan sümükləri, saxsı qab-qacaq qırıqları, qədim dəmir pullarla dolu idi. Hansısa mağaradan tapmışdılar.

Səhərişi baban atanı da özünə qoşub həmin mağaraya yollandı. Əlavə bir neçə məişət əşyası-filan da yığıb gətirdi. Onları səliqə ilə bir qutuya yerləşdirib mənə verdi:

– Arvad, – dedi, – bunu elə yerə qoy ki, uşaq-muşaq əli dəyməsin. Bakıya, Elmlər Akademiyasına aparacağam. Alimlərə göstərəcəyəm.

Savadsız arvad idim.

– A kişi, – dedim, – sür-sümük alimlərin nəyinə gərəkdi? Nə danışdığımı heç özüm də bilmirdim.

– Sənin belə şeylərdən başın çıxmaz, arvad. – Baban səsinə qaldırdı.

– Bunlar adi, yaxın keçmişin sür-sümüyü deyil. Tarixdir! Həm də qədim tarixdir!..

Yenə heç nə qulağıma girmədi.

– Nədi, buna görə indi bir də durub burdan Bakıya gedəcəksən? Belə vacibdir, nə çoxdur Bakıya gedib-gələn, ver birinə aparsın də...

– Yox, bu işi hər adam yarıtmaz! Özüm getməliyəm. Gördüklərimi alimlərə ətraflı danışmalıyam. Onlarda maraq, həvəs oyatmalıyam. Yoxsa Allah bilir, alıb hara atacaqlar.

Qutunu qaldırıb şkaflın üstünə qoydum.

Baban bayıra çıxanda qapının ağzında erməni qonşumuz Siranuş arvadla az qala toqquşacaqdı. Demə, bayaqdan qapının dalında durub gizlicə bizə qulaq asırmış...

Tək qalanda Siranuş arvad hərləyib-fırlayıb məndən soruşdu:

– Qutudakı nədir?..

– Bekara şeydi, – dedim.

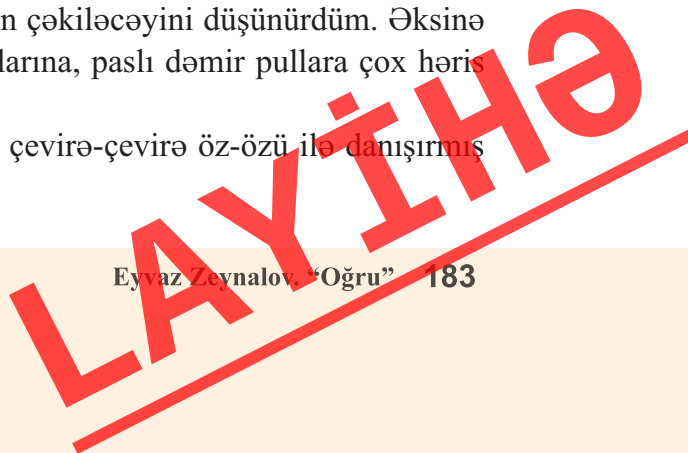
– Bekara şeydisə, niyə göstərmirsən? – Siranuş qır-saqqız olub qopmadı.

Arvadın inadkarlığı məni həm təəccübləndirdi, həm də cin atına mindirdi. Qutunu gətirib açdım.

– Hə, bax, gözüyün qurdu ölsün! – dedim. – Yoxsa gecə yuxunu qarışdırarsan.

Sür-sümüyü görən kimi Siranuşun çəkiləcəyini düşünürdüm. Əksinə oldu. Arvad sür-sümüyə, saxsı qırıqlarına, paslı dəmir pullara çox həris gözlərlə baxırdı.

Onları bir-bir o tərəf-bu tərəfinə çevirə-çevirə öz-özü ilə danışmış kimi mızıldandı:

– Hə, doğrudan da, bunlar qədim erməni dövlətinin qalıqlarına oxşayır.

– Onu sənə kim dedi, ay Siranuş? – Mat-məəttəl soruşdum.

– İndicə ərinə sən demirdin? Özcə qulaqlarımla eşitdim.

Mənim də təəssübkeşliyim tutdu.

– Bəs onu eşitmədin ki, ermənilər bu torpaqlara dünən-sırağagün gəlirlər? – Hirsə qutunun qapağını örtüb ortalıqdan götürdüm.

Bakı səfərinə hazırlaşan baban səbirsizliklə yay tətlini gözləyirdi. Deyirdi, Akademiyadakı alimləri yığıb elimizə-obamıza gətirəcəyəm. Gəlib gəzib-dolansınlar, görüb-götürsünlər, araşdırsınlar. Tariximizin daha bir qaranlıq səhifəsini də işıqlandırsınlar. Bir daha erməniyə anlatsınlar ki, bu torpaqlar türk torpaqlarıdır...

Yay tətlinə az qalmışdı. Bir gün baxdım ki, qutu şkafın üstündə yoxdur. Fikirləşdim ki, yəqin, baban özü götürüb harasa qoyub. Babandan soruşan kimi barmağını dişlədi. Siranuş arvaddan şübhələndi.

– Havayıdan maraqlanmırmış, – dedi. – Gərək qutunu açıb ona göstərməyəydin.

Saymazyana güldüm.

– A kişi, sən də oğru tapdın. Sür-sümük Siranuşun nəyinə gərəkdir?..

– Arvad, ermənini öz arşınınla ölçmə, – baban dedi. – Erməni bizim düşündüyümüzədən də biddir. Elə şeylərin qədir-qiymətinə yaxşı bilir...

Vallah, heç cür inanmırdım ki, Siranuş arvad qutudakılardan nəsə bir şey qana. Axı o da mənim kimi savadsızın biri idi. Bircə elə sür-sümüyü çatmırdı!..

Qaranəfəs Siranuşun üstünə qaçdım. Dili topuq çalsa da, heç nəyi boynuna almadı. Baban sözündə möhkəm adam idi. Siranuşu yoxlamaq üçün təzə bir qutu hazırladı. İçini də zir-zibillə doldurdu. Dedi, Siranuşa xəbər ver ki, kişi mağaradan keçən dəfəkindən də artıq sür-sümük, saxsı qırıqları, qədim pullar yığıb gətirib. Amma çalış, şübhələndirmə. Guya sözgəlişi ağzından qaçırdırsan...

Siranuşla qapı-qonşu, lap bir evli kimiydik. Qapımız qıl tanımırdı. Həmişə üzünə açıqdı. Evdə oldum-olmadım, haçan istəsə gələr, gedər, nə istəsə aparar, gətirərdi. Oğurluğunu-filanını da hələ görməmişdim...

Bir gün əvvəl Siranuşu aldatdım ki, qonaq gedəcəyik, ev-eşikdən göz olsun. Samanlıqda gizlənib erməni axçiyini güdməyə başladım.

Siranuş özünü çox gözlətmədi. Arxayınca evə girib qutunu götürdü. Qoltuğuna vurub bayıra çıxanda qapının ağzında qəfildən yaxaladıq. Özünü itirdi. Qızarıb-bozardı. Çək-çevirdən, hədə-qorxudan sonra o biri qutunu da oğurladığını boynuna aldı. Arvadın hərəkətinə matım-mutum qurumuşdu.

– Bəs qutunu neynəmişən, harda gizlətmisən, ay imansız-dinsiz? – Baban ermənini təzədən sıxma-boğmaya saldı.

– Yerevandakı qardaşıma göndərmişəm, – dedi.

Siranuşun qardaşı İrəvanda adlı-sanlı, məşhur alimdi. O, mağaradan tapılan şeylərin şəkillərini İrəvanda çıxan qəzetlərdə, jurnallarda çap etdirmişdi. Palazqulaq-palazqulaq məqalələr yazmışdı. Gündə bir televiziya çıxıb, aləmə səs salmışdı ki, bəs tapdığı mağara (guya özü tapmışdı) qədim erməni məskənlərindəndir. Deməyəsən, bu torpaqların əzəli sakinləri ermənilər imiş.

Moskva, dünya alimləri mağaraya baxmaq üçün tökülüb gəldilər, yazdılar, pozdular, axır çıxıb getdilər. Amma səs-səmirləri eşidilmədi. Elə bil qurbağa gölünə daş atmışdın.

– Səbəbini bilmədiniz, ay nənə?.. – Maraqla yenə üstün gəldi.

– Baban sorayıb hamısını öyrəndi. Vicdanlı alimlər uzun araşdırmalardan sonra aydınlaşdırmışdılar ki, mağara qədim türklərə məxsusdur. Erməni aliminin yazıb-pozduqları cəfəngiyyatdan başqa bir şey deyilmiş. Demə, Siranuşun qardaşı da elə bacısı ağıldaymış...

– Nənə, bəs sonra babam bizim alimləri Bakıdan çağırmadı?..

– Çağırdı, bala, amma ermənilər aranı qatdılar, bizi dədə-baba torpaqlarımızdan qovdular. Əvvəl Qarabağa pənah apardıq. Ermənilər Qarabağı da əlimizdən aldılar. Bakıda qərar tutduq. O torpaqların adı babanın son nəfəsində də dilindən düşmədi.

Nənəm dərinə köksünü ötürdü:

– Bilirsən, oğul balası, türkün ta qədim dövrlərdən bəri hər şeyi olub. Gözü-könlü tox yaşayıb. Erməni kimi heç nəyin həsrətini çəkməyib. Bəlkə, elə buna görə çox zaman sahib olduğunun qədir-qiyətini qədərincə bilməyib...

DƏVƏNİN BALASIYLA SÖHBƏTİ

Dəvənin boz balası,
Özütək düz balası
Bir gün öz atasına
Söylədi yana-yana:
– Ay ata, yoldaşlarım,
Ay ata, tay-tuşlarım
Mənə lağ eləyirlər,
Mənə belə deyirlər:
– Nə eybəcər belin var,
Belində qozbelin var.
Tənə edib o ki var
Məni kiçik sanırlar.
Dəvə dedi: – Qadası,
Atasının balası,
Ürəyini qısmasın
Qəlbə toxunanların
Bu cür dedi-qodusu!
Öyün, atan kimi sən,
Uzaqsan hər hiylədən.
Çaqqal kimi hinlərə
Girmək adətin yoxdur.
Qurdtək acgöz deyilsən,
Gözün həmişə toxdur.
Sürünün qoyununa,
Quzusuna dəymirsən.
Tülkütək tülkülüklə
Heç kəsə baş əymirsən.
İlan kimi bir kəsi
Çalmaq deyil adətin.
Ayıtek arıdan bal
Ummaq deyil sənətin.

Cilddən cildə girmirsən
Buqələmun sayağı.
Qırxayaqtək hər səmtə
Addımlamır ayağın.
Qarışqayeyən kimi
Kiçikləri yemirsən.
Porsuqtək piylənərək
“Mən var olum” demirsən.
Donuz kimi eşmirsən
Palıdın kökünü sən.
Nolar, əyri belin var,
Nə olar, qozbelin var.
Fəxr et, atan kimi sən
Hər vaxt xasiyyətinlə.
Daimi adətinlə
Əyrü-üyrü deyilsən.
Atan kimi çətin yol
Seçməyinlə fəxr elə,
Hərdən səhranı susuz
Keçməyinlə fəxr elə.
Əlinin əməyilə,
Zəhməti sevməyinlə
Fərx elə, mənim balam,
– Heç vaxt kiçik sanılmaz
Bax, bu yolla ucalan!

LAYIHƏ

AZƏRBAYCAN

Axdı qulağıma dan söküləndə
Çoban bayatısı Azərbaycanın.
Üfüq qizaranda, Günəş güləndə
Başqadır səfası Azərbaycanın.

Aranı dolaşdım, dağı dolaşdım.
Bu yurddan o yurda neçə yol açdım.
Qışın çilləsində zirvələr aşdım
Başımda sevdası Azərbaycanın.

Hər odlu sinədən bir geniş ürək
Öpdüm balaları balalarımı tək
Nə qədər mənimlə kəsdi düz-çörək
Cavanı, qocası Azərbaycanın.

Çaylar dərələrdən şütüyüb gedir,
Sellər palıdları döyüb titrədir.
Ürkək maralların görüş yeridir
Yamyaşıl talası Azərbaycanın.

“Çiçi”, “Pirəbədil” dillər əzbəri;
Toxudu xalqımın öz gözəlləri.
Gəzdi ölkələri, gəzdi elləri
İpəyi, atlazı Azərbaycanın.

Babalar zövqlə yaratdı, getdi,
Dəmiri qaynadıb, misi əritdi,
Şərqi heyran qoyub, Qərbi mat etdi,
Bəzəkli dolçası Azərbaycanın.

Tək deyil Nizami, o böyük insan,
Nəsimi ömrü də bir canlı dastan.
Çıxıb əsrlərin imtahanından
Yüz sənət ustası Azərbaycanın.

Füzuli həsrəti tutdu aləmi,
Yaşadı Vaqifin sevinci, qəmi,
Könülsüz könüllər fəth edərdimi
Qəzəli, qoşması Azərbaycanın?

Azmi göydən yerə od ələni bdir.
Şadlıq sükut edib, kədər dinibdir.
Bir dövrün hökmüylə bəstələni bdir
Bir ana laylası Azərbaycanın.

Daşlar naxış-naxış qaralı, ağı,
Naxışlar necə də qollu-budaqlı.
Bir qalın kitabdı sirli, soraqlı
Hər qədim qayası Azərbaycanın.

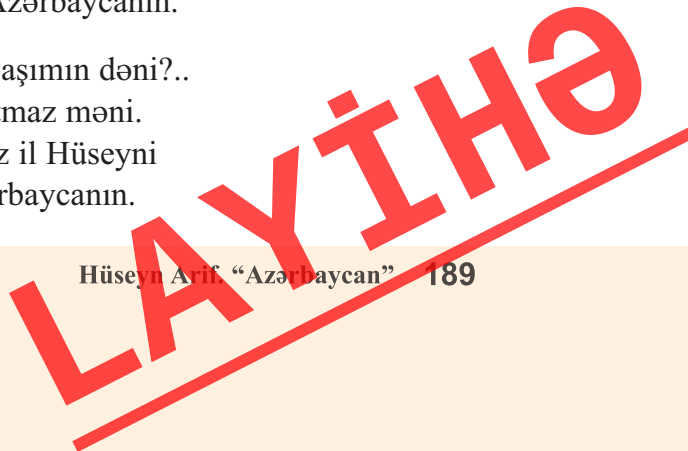
Güllər alışdıqca ulduzlar kimi,
Şırşırılar oxuyur nəğmələr kimi.
Durur babalardan yadigar kimi
Cavanşir qalası Azərbaycanın.

Qəzəbi tufandır, sevinci dəniz.
Vidəni boyasız, eşqi ləkəsiz.
Günəşlə yaşıddır, gündüzlə əkiz
Həyat simfoniyası Azərbaycanın.

Döyüşdə bədrəyib, cəngdə pozulmaz,
Girsə hər meydana tək də pozulmaz.
Çətində boşalıb, bərkdə pozulmaz
Qardaşlıq dünyası Azərbaycanın.

Cəfər səhnəmizin zinəti oldu,
Üzeyir musiqi şöhrəti oldu.
Vurğun qələminin qüdrəti oldu,
Nəriman – dühası Azərbaycanın.

Başına qaxıncmı, başımın dənini?..
Ağrılar, acılar sarsıtmaz məni.
Hələ indən belə yüz il Hüseyini
Yaşadır havası Azərbaycanın.

ABŞERON BAĞLARINDA

Şirin xatirələrım təzədən dilə gəldi,
Çiçəklər ləçək-ləçək nəğmələrimdə güldü.
Yarpaqların üstünə səhər şəhi töküldü
Abşeron bağlarında.

Çinar, söyüd, qələmə, qovaq cərgə-cərgədir,
Quşlar budaqlar üstə nəğmə deyir, rəqs edir.
Hər ağac elə bil ki, bir yaşıl düşərgədir
Abşeron bağlarında.

Əncir yarpaqlarını açar, bizə gəl deyər,
Gəl, isti qumlar üstə bir uzan, dincəl deyər.
Əncirin hər dənəsi min-min məlhəmə deyər
Abşeron bağlarında.

Xəzri də bir nəğmədir, gilavar da bir nəğmə,
Oxuyar bu nəğməni Xəzər də ləpə-ləpə.
Qonağın yollarına külək qızıl qum səpər
Abşeron bağlarında.

Meynələr qumlar üstə yatarlar şirin-şirin,
Titredir yarpaqları küləklər sərin-sərin.
Bir şəfa qaynağıdır hər qarışı bu yerin
Abşeron bağlarında.

Yayar neftin ətrini əsən meh sola, sağa,
Günəş oyadar eli dənizdən qalxa-qalxa.
Görəndə bu lövhəni ürəyim dönər dağa
Abşeron bağlarında.

Uzaqdan buruqların sırası gülər üzə,
İşıq seli, nur seli tökülər qəlbimizə.
Göylər açar köksünü təzə nəğməyə, sözə
Abşeron bağlarında.

Bir şeirdi o çinar, o körpə zərif ot da,
O zümrüd səmadakı bəyaz, pəmbə bulud da.
Bir şeirdir haray da, bir şeirdir sükut da
Abşeron bağlarında.

Gözəldir göy suların o zərif ağ yelkəni,
Gözəldir dalğalarda süzüb gedən o gəmi.
Gözəldir şirin-şirin xəyal aparsın mənə
Abşeron bağlarında.
Abşeron bağlarında...

Hüseyn Hüseynzadə

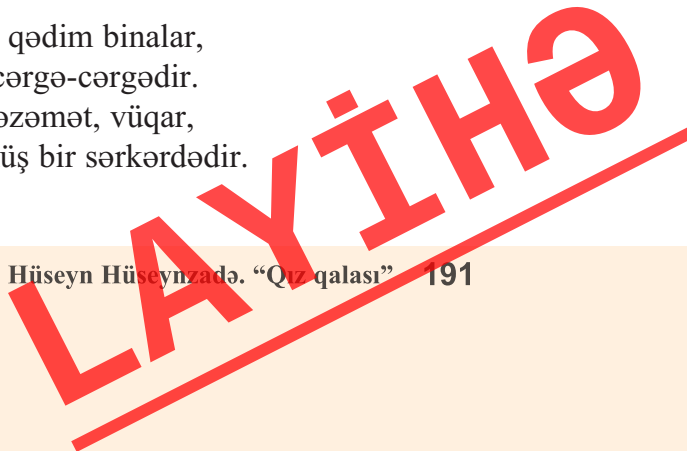
QIZ QALASI

Gərilmiş qabağa qaya sinəsi,
Qaralmış küləkdən, dumandan, sisdən.
Canında illərin ox nişanəsi,
Qərinələr keçib başının üstən.

Gah günəş alovdan biçmiş donunu,
Gah xəzan səyirdib çapmış atını.
Tufanlar araya alanda onu
Sular ayağının eşmiş altını.

Qışın çilləsində, qışın qarında
Çevirmiş üzünü üfəqə sarı.
Nəğmətək səslənmiş qulaqlarında
Xəzərin əsrlik pıçıltıları.

Sağında, solunda qədim binalar,
Nizami ordutək cərgə-cərgədir.
Dayanıb altında özəmət, vüqar,
Sanki daşa dönmüş bir sərkərdədir.

İ Z A H L I L Ü Ğ Ə T *

A

Acımaq – yazığı gəlmək, ürəyi yanmaq, rəhmi gəlmək.
Aciz – bacarıqsız, qabiliyyətsiz, əlindən iş gəlməyən.
Ağlın batmaq – məsələnin doğruluğuna inanmaq.
Ağnavaz – ağarmış, solğun.
Ah-fəğan – ah-nalə, fəryad, ağlama.
Anadangəlmə – lap doğulandan xas olan, yaradılışında olan.
Alaçıq – çubuqdan qurulub, üstü keçə örtülən köçəri mənzil, çadır.
Aram-aram – asta, yavaş-yavaş, aramla.
Ardıc – çox zaman qayalıqlarda bitən iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl kol.
Arşın – metrik ölçü sistemi qəbul olunadək işlədilən uzunluq ölçüsü (0,71 metrə bərabərdir).
Aşırım – dağın belı, dağın aşılıb keçilən yeri.
Avtoqraf – bir müəllifin özü tərəfindən yazılmış əlyazması.
Ayin – dini mərasim.
“Azadlıq” – burda radiostansiyanın adı mənasındadır.

B

Bab – tay, bərabər, uyğun, münasib.
Bac almaq – vergi almaq, keçmişdə qalib gələn hökmdarın məğlub olan hökmdardan təzminat almağı.
Barrikada – küçə vuruşmasında müxtəlif şeylərdən (şalban, daş, ağac və s.-dən) düzəldilən səngər; küçə səngəri.
Bədii nümunə – bədii əsər.
Bədəməl – pis işlər görən.
Bədgüman – həqiqəti bilmədən, zənn və təxminə görə bir şey haqqında pis fikirdə olan, şübhə edən.
Bəhs etmə – bir şey haqqında ətraflı danışma.

Bənzərsiz – oxşarı olmayan, tayı-bərabəri olmayan.

Bihuşdarı – bihuşedici maddə.

Boran – çovğun, qasırğa, küləkli qar.

Bordür – yolu səkidən ayıran nisbətən hündür sərhəd.

Bölgə – müəyyən əlamətə görə seçilən ərazi.

Buqələmun – mühitə görə dərisinin rəngini dəyişdirmək qabiliyyətinə malik olan sürünən heyvan.

Bülənd – göyə qalxmaq, yüksəlmək, ucalmaq.

C

Cahangir – dünyanı tutan, ölkələr fəth edən.

Ceyranbatan – Azərbaycan Respublikası ərazisində su anbarı.

Cədd – ata və ya ananın atası, baba.

Cəfəngiyyət – boş, mənasız, dəyərsiz sözlər.

Cələf – çəlimsiz, zəif.

Cəllad – ölüm hökmünü icra edən adam – qaniçən, qəddar, mərhəmətsiz adam mənasında da işlənir.

Cəng – dava, müharibə, vuruş, döyüş.

Cəngi – qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunda hava.

Cərgə – sıra, nizamlı düzülüş.

Cığır – gediş-gəlişdən əmələ gələn ensiz, dar yol.

Cırıltı – cır-cır səsi, cırıldayan, cırıltı səsi verən.

Cilaləndirən – yaxşılaşdıran, təkmilləşdirən, gözəlləşdirən.

Cilov – qoşqu ləvazimatının qayıxdan (ya ipdən) ibarət olan və qoşulmuş atı idarə etməyə xidmət edən hissəsi.

Cin atına mindirmək – bərk hirs-ləndirmək.

Ciyərpara – övlad mənasında işlədilir.

Cövhər – hər hansı maddənin əsasını təşkil edən şirə; məhlul.

* Lüğət Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (dörd cildə. “Şerq-Qərb”, Bakı, 2006) əsasında tərtib olunmuşdur.

Cüssəli – boy-buxunlu, gövdəli, cəsamətli, qamətli.

Ç

Çağ – vaxt, zaman.

Çaş – əyri, çəp.

Çəlimsiz – ariq, sısqı, bədəncə zəif.

Çəmənqah – çəmənlik yer.

Çəngə – bir ovuc.

Çillə – qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayı (60 gün).

Çillə qarpızı – çillədə kəsmək məqsədilə saxlanılan qarpız.

Çolma-cocuq – övladlar, uşaqlar, oğul-uşaq.

Çovğun – küləkli qar, boran, qasırğa.

Çul – üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bəzi başqa heyvanların belinə salınan toxunma qalın örtük.

Çuval – böyük kisə, xaral.

D

Dabbaqda gönünə bələd olmaq – bir adamın keçmişinə və hər cür gizli işlərinə yaxşı bələd olmaq, keçmişini, iç üzünü bilmək.

Dan – sabah açılarkən havanın işıqlanması.

Daun sindromu – xəstəlik adı. Belə xəstələr boyca qısa olur, əqli inkişafdan geri qalırlar.

Dehqan – kəndli, əkinçi.

Dəbilqə – döyüşçülərin başlarına qoyduqları metaldan tökülmüş papaq.

Dəhan – ağız.

Dərgah – Allah qapısının ağzı, qapı önü.

Dib – dəniz, çay, göl və s. suyunun altındakı torpaq səthi.

Dikdir – dik yer, kiçik təpə.

Dinamit – partlayıcı maddə.

Dinşəmək – sakitcə tərəfi dinləmək.

Doğruçu – düz danışan, düzlük sevən, düzünü deyən.

Dolanmaq – bir şeyin ətrafında fırlanmaq, hərlənmək, dövrə vurmaq.

Dolaşa – qarğa cinsindən kiçik qara rəngli quş.

Dolanbac – dolaşq, əyri-üyrü.

Dudkeş – tüstüçəkən boru.

Duyğu – ətraf aləmi qavrama, hiss etmə qabiliyyəti.

Dübarə – ikinci dəfə, təkrar.

DTK – Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi.

E

Ehmalca – yavaş, yavaşca, sakit, asta.

Emalatxana – istehsal və ya təmir müəssisəsi.

Erkən – 1. səhər tezdən, sübhədən, ertə; 2. vaxtından əvvəl, tez.

Eyham – ikimənəli, üstüörtülü söz və ya ifadə; işarə.

Ə

Əcaib-qəraib – çox qəribə, qeyri-adi, görünməmiş.

Ədəb-ərkan – qanacaq, mərifət, tərbiyə.

Ədl – ədalət.

Əhd – öhdəsinə alma, söz vermə, üzərinə götürmə; and.

Əks-səda – qayalara, bina təğlarına və s. toxunandan sonra təkrar qayıdan səs.

Əl-qol çırmamaq – işə başlamamaq.

Əməllicə – olduqca yaxşı, bütün tələbata cavab verən, mükəmməl.

Əməlisaleh – əməlində, işində, hərəkətində düz olan, doğru hərəkət edən, əyriliklə işi olmayan.

Əsər etmək – təsir etmək.

Əsər-əlamət – iz, nişanə, əlamət.

Əsna – vaxt, zaman, an.

Ərəstun – yunan alimi Aristotel, Şərq mənbələrində onu Ərəstun adlandırırlar.

F

Fəğır – yoxsul, kasıb, yazıq, aciz.

Fəqan – nalə, fəryad, inləmə.

Fəqir-füqara – cəmiyyətin aşağı, yoxsul təbəqələri, kasıblar.

Fəraq – ayrılıq.

Fərli – 1. layiqli, yaxşı, yararlı. 2. bacarıqlı, qabiliyyətli.

Fərari – qaçıb aradan çıxan.

Fəryad – acı-acı qışqırmaq.

Firavan – bol, varlı.

LAYIHƏ

G

Gicgah – kəllənin qulaqdan alın sümüyünə qədər olan hissəsi.

Gizir – Azərbaycan ordusunda rütbə.

Gövdə – bədənin, ağacın, cihazın və s-nin əsas hissəsi.

Gözlərini oymaq – kor etmək.

Gurultu – çox bərk qarışıq səs.

Güdmək – birini gözdən qoymamaq, gizlətmək.

Günəş sistemi – Günəş və onun ətrafındakı planetlər.

Günbatan – Qərb.

Güney – Cənub.

H

Haray-həşir – hay-küy, səs-küy.

Havayı – işləmədən, zəhmət çəkmədən, zəhmətsiz.

Hayqırmaq – qışqırmaq, bağırmaq, hay salmaq.

Heyrət – qeyri-adi, gözlənilməz, qəribə bir şeydən, hadisədən çaşqınlıq; təəccüb.

Həmdəm – yaxın yoldaş, yaxın dost, sirdaş.

Hərərət – istilik.

Həris – bir şeyə həddindən artıq can atan, onun düşkünü olan, gözüdoymaz.

Həsəd aparmaq – paxıllıq etmək.

Hidayət – islam dininə görə doğru yol, haqq yol.

Hikmət – müdrik söz, dərin fikir, dərin məna.

Hilal – təzə çıxmış, bir-iki günlük ay; aypara.

Hislərini cilovlamaq – özünü saxlamaq, hisslərini boğmaq.

Hövlək – qorxu, tələş içərisində, həyəcanla.

Hövl etmək – qorxmaq, dəhşətə gəlmək.

Hülqum – ağız boşluğunu qida borusu ilə birləşdirən əzələ borusu.

Hünər – bacarıq, məharət, ustalıq, qabiliyyət, fərsət.

X

Xarabalıq – dağılmış, sökülmüş yer.

Xəfif – mülayim, yüngül, yumşaq.

Xəndək – torpaqda uzununa qazılmış dərin çuxur.

Xərac almaq – vergi almaq, bac almaq.

Xərçəng – suda yaşayan heyvan.

Xəsil – göy taxıl.

Xəzri – Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək.

Xırhaxır – xırıltılı səs.

Xiffət – fikir, dərd, qəm, qüسسə, fikir çəkmə.

Xislət – xasiyyət.

Xof – qorxu.

Xurd-xəşil – əzilmiş, sağ-salamat yeri qalmamış, sınıq-sınıq olmuş.

İ

İləri qoşmaq – irəli getmək.

İlham – həvəs.

İmansız-dinsiz – Allahsız, kafir.

İnadkar – tərs, dediyindən əl çəkməyən.

İnci – ağ və ya çəhrayı, nadir hallarda qara rəngli qiymətli sədəf maddəsi; mirvari.

İntiqam – qisas, heyif alma.

İntizam – qayda-qanun, nizam, möhkəm qayda.

İşğal etmək – tutmaq, zorla soxulmaq.

İyid – igid mənasında verilmişdir.

K

Karışmaq – çaşmaq, fikrini çaşdırma.

Kamal – yetkinlik, elm, ağıl.

Kasad – az, kifayət qədər olmayan.

Kazarma – hərbi hissələri yerləşdirmək üçün xüsusi bina.

Kəmənd – qədim müharibələrdə düşməni tutmaq üçün uzaqdan atılan uculmækli uzun ip.

Kəramət – xeyirxahlıq, mərhəmət, səxavət.

Kərən – yonulmamış ağac, dirək.

Kəsə – ən yaxın, ən qısa.

Kirimişcə – sakit.

Kirvə – 1. uşaq sünnət olunarkən onu tutan adam; 2. yaxın adama, kişiye müraciətdə işlənilir.

Korafəhm – yaddaşı zəif olan, zehinsiz, küt, gec anlayan.

Korluq çəkmək – maddi cəhətdən çətinlik çəkmək.

Kor-peşman – peşman olmuş halda.

Kor şeytan – dinə görə insanlara pislik gətirən qüvvə.

Kosmodrom – kosmik gəmiləri və süni peykləri havaya buraxmaq üçün meydança.

Köks – köks qəfəsi, sinə.

Könül – qəlb, ürək.

Köstəbək – torpaq altında yaşayan xəz-dərilili heyvan.

Kreslo – dirsəklənmək üçün qoltuqluğu olan geniş stul.

Küdrü – Araz və Kür çaylarının arasına əhali Küdrü düzü deyir.

Küknar – qozaları olan həmişəyaşıl ağac.

Külfə – işıq düşmək üçün tikilinin (dəyəninin) damında baca, işıq yeri, işıqlıq.

Külüng – daş çıxarma və torpaq qazma işlərində istifadə edilən bir ucu sivri, o biri ucu enli alət.

Küp – gildən düzəldilən iri saxsı qab.

Kürək – 1. torpaq, qar təmizləmək və s. atmaq üçün uzundəstəkli alət; 2. bədənənin arxa hissəsi.

Kürsü – yanları və söykənəcəyi olmayan stul.

Kəhrəba – müxtəlif xırda bəzək əşyaları düzəldilən qətranlı, şəffaf, sarı rəngli bərk maddə.

Q

Qabarmaq – yüksəlmək, daşmaq.

Qabartmaq – köpürtmək, şişirtmək.

Qafiyə – şeirdə misranın sonundakı səslərin təkrarı: mənacə müxtəlif sözlərin son hecalarının uyğunlaşması ilə yaranır.

Qanmaq – anlamaq, başa düşmək.

Qarabuğdayı – qaraşın, qarabəniz.

Qarabaqara – izi ilə getmək, ardınca düşmək, izləmək.

Qara qızıl – neft.

Qarğış – birisinin pis hallara düşməsinə diləmək.

Qaranəfəs – çox tələsik, birnəfəsə, çaparaq, tövşüyə-tövşüyə.

Qapanıb qalmaq – 1. içəridə oturub qalmaq; 2. ətrafda heç nəyə maraq göstərməmək.

Qarmoşka – *burada*: iki avtobusu birləşdirən rezin qatlar (qarmon musiqi alətinə bənzədiyi üçün belə adlanır).

Qasırğa – çox şiddətli, sürətli külək; tufan.

Qayğısız – heç nəyin fikrini çəkməyən, heç nəyin qeydinə qalmayan.

Qədir-qiymət – dəyər, qiymət, hörmət.

Qəfil – gözlənilmədən, birdən-birə.

Qəlb – könül, ürək.

Qərar – bir məsələni müzakirə etdikdən sonra hamı tərəfindən gəlinən nəticə.

Qərar tutmaq – bir yerdə, yaxud bir işdə sabitləşmək, dayanmaq.

Qərinələr – 33 illik dövr, əsrin 1/3-i.

Qərzək – təzə qoz, fındıq kimi meyvələrin dəydikcə yarılib tökülən üst qabığı.

Qət etmək – həll etmək, ayırd etmək.

Qəzəb – hiddət, acıq, hirs.

Qəzəblənmək – acıqlanmaq, hirsəlmək.

Qığıldamaq – qığıltı, körpə uşağın çıxardığı səs.

Qımıldamaq – yerində yavaşca tərpənmək.

Qımışmaq – dodaqaltı gülmək, gülümsəmək.

Qımız – turşumuş at südündən hazırlanan qidalı içki.

Qınamaq – danlamaq, məzəmmət etmək, təqsirləndirmək.

Qırıb tələf etmək – məhv etmək, yox etmək.

Qırmanc – qamçı, şallaq.

Qır-saqqız – yapışaraq əl çəkməyən, adamı tənəyə gətirən.

Qısır – doğmayan.

Qibleyi-aləm – müsəlman şərqində hökmdara müraciət forması.

Qibləgah – qiblə yeri, qiblə tərəf.

Qilü-qal – söz-söhbət, dava-dalaş.

Qovut – qovrulmuş buğda, noxud və s. unundan hazırlanan və bəzən şəkər tozu ilə qarışdırılıb yeyilən çərəz.

Qozbel – belə donqar olan.

Qu deyəndə qulaq tutulan – tam səssizlik olan yer.

Qumaş – ipək, yun, kətan və s.-dən toxunmuş parça; ümumiyyətlə parça.

Qumral – açıq şabalıdı rəngdə olan.

Qundaq – 1. körpə uşaqları bələmək üçün parça, 2. tufəngin ağac hissəsi.

Qurbəgə gölünə daş atmaq – birdən-birə sükut çökməsi, səslərin kəsilməsi.

Qurşaq – belə sarınan uzun və ensiz parça.

Qüdrət – böyük qüvvə, güc.

Qüdsiyyət – müqəddəslik, təmizlik, paklıq.

Qürub etmək – Günəşin batması, günbatan vaxt.

L

Lacivərd – tünd-mavi rəngli qiymətli daş.

Lağım – yeraltı yol.

Laləzar – laləlik, çiçəklik, güllük.

Lələ – 1. Keçmişdə kübar və varlı ailələrdə oğlan uşağının tərbiyəsi ilə məşğul olan adam. 2. Böyüyə, yaşlı kişilərə müraciət zamanı işlədilir.

Ləngər vurmaq – yırgalanmaq, o tərəf-bu tərəfə yellənmək.

Ləngimək – bir yerdə lazım olduğundan artıq qalmaq.

Ləpə – 1. kiçik dalğa; 2. dənli bitkilərin (qoz, fındıq) içi.

Lərzə – titrəmə, titrəyiş, əsmə.

Loğman – klassik ədəbiyyatda və canlı dildə bütün dərdlərə çarə edən, adamlara yol göstərən şəxs mənasında işlənir.

Lovğa-lovğa – özünü öyərək, dikbaşlıq edərək.

Lopa-lopa – topalarla (məs: lopa-lopa buludlar).

Lütf etmək – mərhəmət etmək, bağışlamaq, alicənablıq etmək.

M

Macal – imkan, fürsət, vaxt.

Madyan – diş at.

Maqqaş – çox xırda şeyləri tutub götürmək, sıxmaq və ya qoparmaq üçün alət.

Mancanaq – qədim müharibələrdə qala divarlarını dağıtmaqdan ötrü daş, yanar maye dolu çəllək və s. atmaq üçün işlədilən qurğu.

Mariğa durmaq – pusquda durmaq, güdmək.

Matı-qutu qurumaq – donub qalmaq, heyrət içində olmaq.

Mayak – gəmilərə yol göstərmək üçün siqnal işığı olan hündür qüllə.

Melodiya – nəغمə, hava.

Meteor – səmada sürətlə hərəkət edən kosmik cisim.

Meydan oxumaq – müharibəyə, döyüşə, mübarizəyə çağırmaq, hədələmək.

Məbəd – ibadətqah, ibadət yeri.

Məchul – bilinməyən, naməlum.

Məhəllə – bir şəhər və ya qəsəbənin bölündüyü hissələrdən biri.

Məğrur – qürurlu, vüqarlı.

Məqbərə – qəbirlərin üzərində xüsusi tikili.

Məlul – qəmgin, məyus, kədərli.

Məmləkət – ölkə, dövlət.

Mərcan – dənizin dibində qayalara yapışaraq dəstələr şəklində hərəkətsiz yaşayan dəniz heyvanı.

Mərhəm – məlhəm, şəfa verən dərman.

Məskən – insanın yaşadığı yer, yurd, ev.

Məyus – ümitsiz, ümidini kəsmiş, ruhdan düşmüş; qəmli, qüssəli, bikef, pərişan, pərt.

Məzəmmət – danlama, qınama, töhmət.

Mısmırmaq sallamaq – sifətinə narazı ifadə vermək, qasqabağını sallamaq.

Miyana – orta, babat.

Möhtac – bir şeyə çox ehtiyacı olan.

Möhlət – bir işin görülməsi üçün verilən vaxt, müddət.

Muraz – arzu, istək, dilək.

Muzdurluq – muzdurun işi, peşəsi.

Müdam – daim, həmişə, aramsız, fasiləsiz.

Müdrək – dərrakəli, çox ağıllı, çox dərin düşünən; aqıl, dünyagörmüş.

Mühərrik – motor.

Mükəddər – kədərli, qəmli, qüssəli, qəmgin.

Müşkül – çətin, zor, çətin başa gələn, çətin həll edilən.

Müyəssər – başa gələn, imkan daxilində olan; mümkün, asan.

N

Namərd – etibarsız, sədəqətsiz, xəbis, pislik etməkdən zövq alan.

Nemət – yeyilməyə və içilməyə yararlı şeylər, ərzaq.

Ney – qarğıdan, qamışdan düzəldilən, nəfəslə çalınan musiqi aləti.

Nəbadə – birini bir işdən, bir hərəkətdən çəkəndirmək üçün işlədilən söz.

Nəbatat – bitki, bitki aləmi.

Nəbi – xəbər verən, xəbər gətirən (peyğəmbər).

Nəfs – şiddətli istək, tamah, tamahkarlıq.
Nəhayət – son, axır, qurtaracaq.
Nəsil – əcdadı bir olan qohumlar.
Nəzər – 1. baxma, baxış. 2. gözdəymə.
Nizam – qayda, üsul.
Nüfus – əhali, camaat.
Nüfuzlu – hörmətli, sözükəçən.
Nov – su və s. axıtmaq üçün dəmirdən, ağacdan, daşdan yarımdairə şəklində düzəldilmiş axıntı yolu, su yolu; arx, kanal.

O

Oğlaq – körpə, südəmər keçi balası; çəpiş.
Operator – müəyyən istehsal prosesinin icrasına cavabdeh olan şəxs.
Ovunmaq – ovulmuş.
Oylaq – məskən, yer.
Oymaq – el-oba, kənd.

Ö

Öndər – rəhbər, başçı, lider.
Örüş – gəl-qara otarılan yer.

P

Pak – təmiz, saf.
Peyk – planetin ətrafında fırlanan göy cismi.
Pərvanə – işığın ətrafına dolanan xırda kəpənək.
Pilot – təyyarəçi.
Pirani – qoca, ağsaqqal, nurani.
Porsuq – xəzli yırtıcı heyvan.
Post – bir şeyi və ya şəxsi müşahidə altında saxlamaq üçün yer.
Pöhrə – ağac və kolların dibindən göyərən zoğ, cavan budaq, qol.
Pörtmüş – 1. istidən qızarmış. 2. nədənsə pərt olmuş.
Pusquda durmaq – bir yerdə gizlənib adamı və ya ovu gözləmək.

R

Ram – özünə tabe etmək, özünə alısdırmaq, baş əydirmək.
Rəfiqə – qız yoldaşı (dostu).
Riz – cıgır, iz.
Ruzi – azuqə, ərzaq.

S

Sadələvh – hər şeyə tez inanan.

Sağsağan – ağ-qara rəngli quş.
Saqi – kef məclisində şərab və s. içki paylayan adam.
Sal – 1. iri, bütöv, yastı daş. 2. suda hərəkət etmək üçün ağacdan düzəldilən vasitə.
Sayaq – cür, kimi, tək.
Seyr – 1. baxmaq, görmək. 2. öylənmək və istirahət məqsədilə gəzinti.
Səxavət – əliaçıqlıq.
Səksəkə – həyəcan, təlaş, narahatlıq.
Səqf – tavan.
Səngər – güllədən, qəlpədən qorunmaq üçün qazılan çuxur, xəndək.
Sərmayəsiz – mayasız, kapitəlsiz.
Sərv – həmişəyaşıl ağac.
Sığınmaq – bir təhlükədən etibarlı bir yerdə gizlənmək.
Sıldırım qaya – cılpaq, dik, qaya.
Sıyıq – südlə və ya su ilə bişirilən duru xörək.
Siftə – qabaqca, əvvəlcə, əvvəl, ilk dəfə olaraq.
Sinə-sinə – gizlənə-gizlənə.
Sirkan – sarı çiçəkli kol bitkisi.
Soldat – əsgər.
Soraqlamaq – soruşa-soruşa axtarmaq, ondan-bundan soruşaraq öyrənmək.
Sövq-təbii – özündən asılı olmadan, qeyri-ixtiyari.
Srağagün – dünəndən əvvəlki gün.
Suflyor – tamaşa zamanı aktyorlara rolların sözlərini yavaşcadan söyləyən teatr işçisi.
Sükan – gəmidə, avtomobildə, təyyarədə və s.-də istiqamət götürmək üçün qurğu.
Sükut – susma, danışmama, dinməmə.
Süst – halsız, taqətsiz.

Ş

Şaxı sınmaq – azca istilənmək.
 Məs: havanın şaxı sındı.
Şanı – çox şirin, şirəli, ətirli üzüm növü.
Şəfəq – Günəş çıxarkən və batarkən səmada yaranan işıq, qızartı, pərlənmiş şölə.
Şəhd – bal, şirə.
Şığmaq – sürətlə hücum etmək, üzərinə atılmaq.

LAYIHƏ

Şırran – şələlə.

Şövkət – cəlal, dəbdəbə.

Şumlamaq – torpağı yumşaltmaq.

Şümşad – çox möhkəm oduncaqlı həmişəyaşıl ağac.

Şüvərək – nazik, uzunboylu.

T

Tamarzı – yeməli, içməli bir şeyin arzusunda, həsrətində olma.

Tapdalamaq – ayaqlamaq, ayağı ilə basdalamaq.

Təbil – iri nağara.

Təcəddüd – yenilənmə, təzələnmə.

Təcavüz etmək – soxulmaq, zəbt etmək.

Təcrid – ayırma, təkləmə.

Tədricən – yavaş-yavaş, az-az.

Təəssübkeş – 1. təəssüb çəkən, fanatik;

2. qeyrət çəkən, namusunu qoruyan.

Təklif – irəli sürülən fikir.

Təlaş – həyəcan, narahatlıq.

Təlatüm – tufan, bərk ləpələnmə, dalğalanma, coşma.

Təməl – 1. bünövrə, özül. 2. bir şeyin əsası, kökü.

Təmənnasız – özü üçün fayda, mənəfət güdməyən.

Tənə etmək – danlaq, məzəmmət.

Tənək – üzüm ağacı, meynə.

Təntimək – tələsmək, dərıxmaq, hövsələsini itirmək.

Tərəddüd – bir işi görməkdə, bir məsələni həll etməkdə qətiyyət göstərməmə, qəti qərara gələ bilməmə.

Tərcüman – tərcüməçi.

Tətik çəkmə – odlu silahdan atəş açmaq.

Təşrif buyurmaq – öz gəlişi ilə bir şəxsi və ya yeri şərəfləndirmə; gəlmə, gəliş.

Tifil – uşaq.

Ting – calağ üsulu ilə yetişdirilən ağac şitili.

Topuq – ayaqda oynaq.

Torağay – əsasən, çöldə yaşayan oxuyan quş.

Toran – səhər hava işıqlanan və ya axşam hava qaralmağa başlayan vaxt; ala qararıqlıq.

Tozağacı – ağ qabığı olan enliyarpaqlı ağac.

Töhfə – hədiyyə, bəxşış, pay.

Tövbə – etdiyi pis əməldən pəşman olub bu işi daha etməyəcəyinə söz vermə.

Tullamaq – bir əşyanı yavaş, yaxud sərt hərəkətlə atmaq.

Türbə – qəbir, məzar.

U

Ustad – elm və ya sənət sahəsində dərin məlumatı və qabiliyyəti olan şəxs.

Ü

Üfüq – göyün uzaqda sanki yer və ya su səthi ilə bitişik kimi göründüyü yer.

Üzüqoylu – üzü üstə.

V

Vahimə – xəyala gələn qorxulu şeylər.

Vasil olmaq – çatmaq, yetişmək, qovuşmaq, nail olmaq.

Verimli torpaq – bol bəhrəli torpaq.

Vəfadar – vəfalı, dostluğunda sabit və sədaqətli olan, dostunu unutmayan.

Vəzn – şeir ölçüsüdür. Vurğulu və vurğusuz hecaların, yaxud uzun və qısa hecaların düzlülüş qaydasıdır.

Vurnuxmaq – boş-boşuna o tərəf-bu tərəfə getmək.

Y

Yabanı – çöldə özbaşına bitən, vəhşi.

Yağmur – yağış, yağıntı.

Yaquar – xaricdə istehsal olan avtomobil markası.

Yalın – çılpaq, açıq, heç bir şeylə örtülü olmayan.

Yamac – dağın, təpənin zirvəsindən aşağı maili səthi.

Yarğan – su axınlarının əmələ gətirdiyi dik yamaqlı çuxur.

Yarıuzanmış – bədənə yuxarı hissəsinin bir qədər dik və bir şeyə söykənmiş vəziyyəti.

Yayma – mayasız xəmirədən bişirilən nazik çörək.

Yer-yurd – yaşayış yeri, bir adamın yaşadığı yer, vətən.

Yovşan – kəskin qoxulu çöl bitkisi.

Yüyürmək – qaçmaq, qaça-qaça getmək.

Z

Zağ – qılınca, bıçağa itiləməklə verilən parlaqlıq.

Zəm-zəm – Məkkə yaxınlığında suyu müsəlmanlar tərəfindən müqəddəs sayılan quyunun adı.

Zirvə – dağın təpəsi.

Zümrüd – yaşıl rəngli qiymətli daş.

Aşağıda təqdim edilən internet səhifələrindən əlavə məlumat ala bilərsiniz

Aleksandr Puşkin

www.Google.az: açar söz: Aleksandr Puşkin
https://az.wikipedia.org/wiki/Aleksandr_Pushkin

Bəxtiyar Vahabzadə

www.Google.az: açar söz: Bəxtiyar Vahabzadə
az.wikipedia.org/wiki/Bextiyar_Vahabzade
www.vahabzade.net

Boris Polevoy

www.Google.az: açar söz: Boris Polevoy
Google.az-açar söz-Boris Polevoy.

Ələmdar Quluzadə

www.Google.az: açar söz: Ələmdar Quluzadə

Əliağa Kürçaylı

www.Google.az: açar söz: Əliağa Kürçaylı
az.wikipedia.org/wiki/Əliağa_Kürçaylı
youtube.com (açar söz: Əliağa Kürçaylı)

Əzizə Əhmədova

www.Google.az: açar söz: Əzizə Əhmədova
az.wikipedia.org/wiki/Əzizə_Əhmədova
www.youtube.com Toplan və kölgəsi (film, 1977)
(açar söz: Əzizə Əhmədova)

Əzizə Cəfərzadə

www.Google.az: açar söz: Əzizə Cəfərzadə
az.wikipedia.org/wiki/Əzizə_Cəfərzadə
www.kataloq.net/v2/shexsler/ Əzizə-Cəfərzadə-100
youtube.com Aziza Jafarzade-Əzizə Cəfərzadə (açar söz: Əzizə Cəfərzadə)
www.masalli-mks.az/kitalblar/Ceferzade%20Ezize.pdf

Fuad Tanrılı

www.Google.az: açar söz: Fuad Tanrılı
az.wikipedia.org/wiki/Fuud_Tanrılı

Hikmət Ziya

www.Google.az: açar söz: Hikmət Ziya
az.wikipedia.org/wiki/Hikmet_Ziya

İbrahimbəy Musabəyov

www.Google.az: açar söz: İbrahimbəy Musabəyov
az.wikipedia.org/wiki/İbrahim_bəy_Musabəyov
www.gomap.az

LAYİHƏ

Lev Tolstoy

www.Google.az: açar söz: Lev Tolstoy
https://az.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoy

Mikayıl Rzaquluzadə

www.Google.az: açar söz: Mikayıl Rzaquluzadə
az.wikipedia.org/wiki/Mikayıl_Rzaquluzadə

Mustafa Çəmənli

www.Google.az: açar söz: Mustafa Çəmənli
az.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Çəmənli

Mixail Prişvin

www.Google.az: açar söz: Mixayıl Prişvin
Google.az-açar söz-Mixayıl Prişvin

Rəşid bəy Əfəndiyev

www.Google.az: açar söz: Rəşid bəy Əfəndiyev
az.wikipedia.org/wiki/Rəşid_bəy_Əfəndiyev
www.gomap.az
youtube.com (açar söz: Rəşid bəy Əfəndiyev)

Sabir Əhmədli

www.Google.az: açar söz: Sabir Əhmədli
az.wikipedia.org/wiki/Sabir_Əhmədli

Süleyman Rüstəm

www.Google.az: açar söz: Süleyman Rüstəm
az.wikipedia.org/wiki/Süleyman_Rüstəm
youtube.com (açar söz: Süleyman Rüstəm)

Səməd Vurğun

www.Google.az: açar söz: Səməd Vurğun
az.wikipedia.org/wiki/Səməd_Vurğun
edebiyat.info/
youtube.com (açar söz: Səməd Vurğun)

Teymur Elçin

www.Google.az: açar söz: Teymur Elçin
az.wikipedia.org/wiki/Teymur_Elçin

Tofiq Bayram

www.Google.az: açar söz: Tofiq Bayram
az.wikipedia.org/wiki/Tofiq_Bayram

Zahid Xəlil

www.Google.az: açar söz: Zahid Xəlil
http://az.wikipedia.org/wiki/Zahid_Xəlil meneviservetimiz.az

Zəlimxan Yaqub

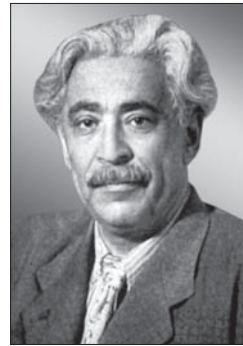
www.Google.az: açar söz: Zəlimxan Yaqub
az.wikipedia.org/wiki/Zəlimxan_Yaqub
kultaz.com/2008/02/23/zelimxan-yaqub-yeni-seirler/
youtube.com (açar söz: Zəlimxan Yaqub)

DƏRSLİYƏ DAXİL EDİLMİŞ ƏSƏRLƏRİN MÜƏLLİFLƏRİ HAQQINDA QISA MƏLUMAT

Rəşid bəy Əfəndiyev 1863-cü ildə Şəkidə anadan olmuşdur. XIX–XX əsrlər Azərbaycan müəllimi maarifçisi və yazıçısıdır. Ömrünü məktəb işinə, dərsliklərin və uşaq pyeslərinin yaranmasına həsr etmişdir. Onun “Bəsirətül-əffal” kitabı Azərbaycanın ilk dərs kitablarındandır. 1942-ci ildə Şəkidə vəfat etmişdir. “Uşaq bağçası” (1818), “Bəsirətül-ətfal” (1902) dərsliklərinin müəlifidir. “Qan ocağı”, “Saqqalın kəraməti”, “Pul dəlisi” və s. kitabları müxtəlif illərdə işıq üzü görmüşdür.

Səməd Vurğun (Vəkilov) 1906-cı ildə Qazax rayonunda anadan olmuşdur. Azərbaycan şeirinin ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Elə bir azərbaycanlı yoxdur ki, şairin “Azərbaycan” şeirini əzbər bilməsin. Xalqına, vətəninə məhəbbətlə dolu əfsanəvi və tarixi mövzularda poemaları müasir Azərbaycan ədəbiyyatının nadir incilərindədir. “Xalq şairi” fəxri adı Azərbaycanda ilk dəfə Səməd Vurğuna verilmişdir. Tərcümə ilə də məşğul olmuş, tərcümə etdiyi əsərlərə görə yüksək mükafatlara layiq görülmüşdür. 1956-cı ildə 50 illik yubileyi təntənəsindən iki həftə sonra vəfat etmişdir.

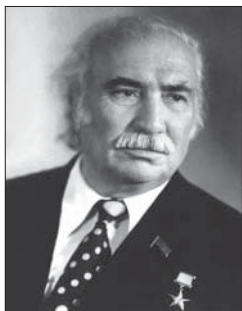

İbrahimbəy Musabəyov 1880-cı ildə Qutqaşendə (indiki Qəbələ şəhərində) anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğma Qutqaşendə alan İ. Musabəyov Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir.

1913-cü ildən ədəbi fəaliyyətə başlayan İ. Musabəyov hekayələrini “Məktəb” jurnalında, iri həcmli əsərlərini isə müxtəlif nəşriyyatlarda kitabça şəklində çap etdirirdi.

Ən böyük əsəri ilk dəfə 1916-cı ildə kitab şəklində çap olunmuş “Neft və milyonlar saltənətində” povestidir. 1916-cı ildə həmin povestin əsasında “Filma” fransız kino şirkəti dörd seriyadan ibarət kino-film çəkmişdir ki, burada məşhur Azərbaycan aktyoru Hüseyn Ərəblinski, xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu, tütən Qurban Primov, Mirmahmud Kazımovski də iştirak etmişdilər.

1942-ci ildə Kəraqanda şəhərində vəfat etmişdir.

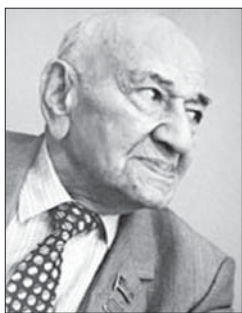

Süleyman Rəhimov 1900-cü ildə Zəngəzur mahalının (hazırkı Qubadlı rayonu) Əyin kəndində anadan olmuşdur. Uzun müddət Zəngəzur mahalının müxtəlif rayonlarında müəllimlik etmişdir. Ədəbi fəaliyyətə 1930-cu ildən başlayan Süleyman Rəhimovun ilk əsəri “Şamo” romanıdır. O, 50 il bu əsərinin üzərində işləmiş və ona əlavələr etmişdir. “Saçlı” romanının, “Mehman”, “Məhtəban” povestlərinin, “Kəsilməyən kişnərti”, “Güzgü göl əfsanəsi”, “Arpaçay əfsanəsi”, “Gülən balıq”, “Ovqan və ilan” əsərlərinin müəllifidir.

1983-cü ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Aleksandr Puşkin 1799-cu il iyunun 6-da Moskva-da anadan olmuşdur. Puşkinin dünyagörüşünün formalaşmasında şairin nənəsi Mariya Alekseyevnanın (Hannibal), tərbiyəsində isə dayəsi Arina Radionovnanın rolu böyük olub. 1811-ci ildə Puşkin Çarskoselsk liseyinə qəbul olur. Liseydə oxuduğu 6 il onun şairlik istedadının inkişafına köklü şəkildə təsir göstərir. Həmin illərdə gənc Puşkin ədəbi fəaliyyətə başlayır. 16 yaşında Derjavinin qarşısında “Çar kəndində xatirələr” şeirini oxuyur. 1817-ci ildə liseyi kollec katibi rütbəsində bitirən şair Xarici İşlər Kollegiyasına təyinat alır, 1819-cu ildə isə dekabristlərin rəhbərlik etdiyi “Yaşıl çıraq” ədəbi-teatr cəmiyyətinə üzv olur. Rus romantik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Puşkin Rusiyanın “ən böyük şairi” və müasir rus ədəbiyyatının banisi sayılır. Puşkin 1837-ci il yanvarın 29-da vəfat etmişdir.

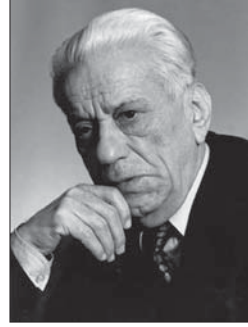

Süleyman Rüstəm 1906-cı ildə Bakıda anadan olmuşdur. Dramaturq, tərcüməçi, ictimai xadim, Azərbaycanın Xalq şairidir. “Ələmdən nəşəyə”, “Ulduzlar”, “Gecənin romantikası”, “Şairin səsi”, “Ananın ürəyi” kimi onlarla kitabın müəllifidir. Onun böyük oxucu rəğbəti qazanmış “Cənub şeirləri” adlı kitabında Cənubi Azərbaycanı tərənnüm edən şeirləri toplanmışdır.

1989-cu ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanın görkəmli ədibi, Xalq şairi 1925-ci il avqustun 16-da Nuxa şəhərində anadan olmuşdur. "İkinci səs", "Vəcdan", "Yağışdan sonra", "Yollara iz düşür", "Fəryad" və "Hara gedir bu dünya", "Özü-müzü kəsən qılnc", "Cəzasız günah", "Dar ağacı", "Rəqabət" pyeslərinin, "Muğam", "Gülüstan" poemalarının, 70-dən artıq şeir kitabının müəllifidir.

Bəxtiyar Vahabzadə 13 fevral 2009-cu ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Nəbi Xəzri 1924-cü ildə Bakı şəhərində doğulmuşdur. Nasir, dramaturq, publisist, tərcüməçidir. Azərbaycanın Xalq şairidir. Nəbi Xəzrinin yaradıcılığı müasir Azərbaycan poeziyasının parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Yazıçı "İllər və sahillər", "Ulduz karvanı", "Torpaq sənə and içirəm", "Əsrin qanlı laləsi" və s. kitabların müəllifidir. "Şöhrət" ordeni və "İstiqlal" ordeni ilə təltif olunmuşdur. Şeirlərinə çoxlu mahnılar bəstələnmişdir.

2007-ci ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Teymur Elçin 1924-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbiyyat aləminə ilk cıgırı "Qar qız" şeirlər kitabı ilə açmışdır. "Qulaq asın danışım", "Laylalar", "Torağayın nəğməsi", "Balaca ulduzlar" kitablarının müəllifidir. Uşaqlar üçün yazdığı şeirlərinə gözəl uşaq mahnıları bəstələnmişdir.

1992-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Əzizə Cəfərzadə 1921-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Oxucu rəğbəti qazanmış "Aləmdə səsim var mənim", "Vətənə qayıt", "Yad et məni" və başqatarixi romanlar yazmışdır. Uşaqlar üçün yazılmış "Qızımın hekayələri", "Anamın nağılları", "Çiçəklərim", "Pişik dili" kimi hekayə və nağılların müəllifidir. 2001-ci ildə "Azərbaycan Anası" və Xalq yazıçısı kimi yüksək adlara layiq görülmüşdür.

2003-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

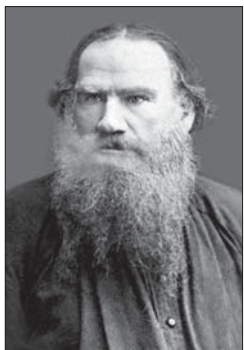
Hikmət Ziya 1923-cü ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığa 1952-ci ildə "Azərbaycan pioneri" qəzetində çap edilən "Qeqola" adlı şeiri ilə başlamışdır. Çoxlu təmsilləri, "Atamın hədiyyəsi", "Bahar gözəldir, ya qış?", "Milçək ürəyi" və s. kitabları nəşr olunmuşdur. Uşaqlar üçün buraxılan "Azərbaycan pioneri" qəzetində və "Göyərçin" jurnalında müxtəlif vəzifələrdə işləmişdir.

1995-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Tofiq Bayram 1934-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Şair, tərcüməçi kimi də fəaliyyət göstərmiş yüksək keyfiyyətli tərcümələri ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdır. Yazıçı "Mənim şair xalqım", "Azərbaycan deyəndə", "Məsləkim-silahım" və s. kimi kitabların müəllifidir.

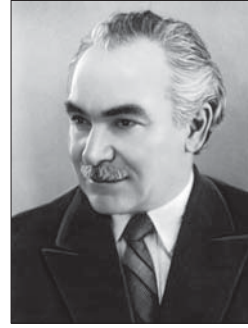
1991-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Lev Tolstoy 9 sentyabr 1828-ci ildə Yasnaya-Polyanada anadan olmuşdur. Əsərlərində insanlığın cürbəcür məsələlərinə toxunan Tolstoyun dünya ölçüsündə bir sənət və fikir dəyəri vardır. Realist ədəbiyyatın ən böyük təmsilçilərindən olduğu qədər, bir filosof, bir maarifçi olaraq da şöhrət qazanmışdır. "Diriliş", "Gəncliyim", "Uşaqlıq", "Hacı Murad", "Ayaqlanış", "Sergey ata", "Tanrı Bizim İçimizdədir", "Kazaklar", "Təsədüf", "İki Süvari" kimi əsərləri vardır. Dünyagörüşü və yaradıcılığında islam dini böyük yer tutur. L.Tolstoy 1910-cu il noyabr ayının 22-də Yasnaya Polyanada dəfn olunmuşdur.

Mikayıl Rzaquluzadə 17 mart 1905-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. “Qaranquş yuvası”, “El gücü”, “Qu gölü”, “Ölkənin çiçəkləri”, “Nəsillərdən nəsillərə” (seçilmiş əsərləri), “Quş dili bilən Orxan”, “Yaz günəşi” (seçilmiş əsərləri) əsərlərinin müəllifidir. O, yaradıcılığı boyu vətənin müqəddəsliyindən, onu yaraşığa mindirən uca dağların füsunkar gözəlliyindən, münbit torpaqların varından və bərəkətindən söhbət açmışdır.

Mikayıl Rzaquluzadə 10 noyabr 1984-cü ildə vəfat etmişdir.

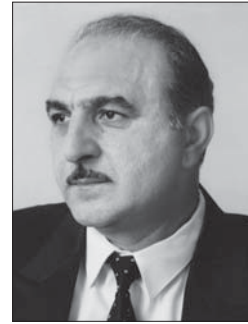

Əliağa Kürçaylı 1928-ci ildə Salyan rayonunda anadan olmuşdur. Şair, dramaturq, tərcüməçidir. “İnsan həsrəti”, “Uşaqıq”, “Durnalar cənuba uçar”, “Adil adam”, “Ana” və s. poemaların müəllifidir. Əməkdar incəsənət xadimi adına, “Bütövlük” adlı son kitabına görə Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür.

1980-ci ildə vəfat etmişdir.

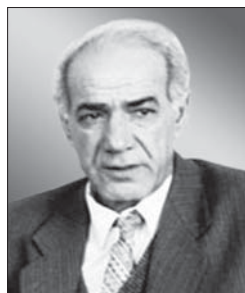
Mustafa Çəmənli 1947-ci ildə Ağdam rayonu Çəmənli kəndində anadan olmuşdur. Milli musiqi ifaçılığı sənətinin təbliğinə görə Mətbuat Fondunun “Dan ulduzu” mükafatına, “Xallı gürzə” tarixi romanına görə “Yaddaş” milli mükafatına, Milli Mədəniyyətin Təbliği Mərkəzinin “Uğur-2008” mükafatına, “Ölüm mələyi” tarixi romanına görə Mədəniyyət Nazirliyinin “Qızıl kəlmə” mükafatına, 2018-ci ildə isə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına layiq görülmüşdür.

Zəlimxan Yaqub 1950-ci ildə Gürcüstanın Bolnisi rayonunda anadan olmuşdur. “Saz”, “Göyçə dərdi”, “Borçalıda qalan izlər”, “Ey vətən oğulları”, “Haqq-ədalət”, “Əbədiyyət dastanı”, “Peyğəmbər” və digər sanballı əsərləri ilə oxucuların qəlbinə yol tapmışdır. Haqqında ciddi elmi məqalələr yazılmış, filmlər çəkilməmişdir. Azərbaycanın Xalq şairi fəxri adına layiq görülmüşdür.

2016-cı ildə Bakı şəhərində vəfat etmiş, Fəxri xiya-banda dəfn olunmuşdur.

Sabir Əhmədli 10 iyul 1930-cu ildə Cəbrayıl rayonunda anadan olmuşdur. O, ədəbi fəaliyyətə “Poçtalyon” hekayəsi ilə başlamışdır. “Bir payız axşamı”, “Toğana”, “Mavi günbəz”, “Gedənlərin qayıtmağı”, “Dünyanın arşını”, “Yanvar hekayələri”, “Axirət sevdası”, “Şəhid ruhu” və s. dəyərli kitabların müəllifidir. Xalq yazıçısı, Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Sabir Əhmədli 19 aprel 2009-cu ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Xəlilov Zəhid Abdulla oğlu (Zəhid Xəlil) 1942-ci ildə Yevlax şəhərində anadan olmuşdur. Uşaq yazıçısı kimi tanınır.

“Uçan çıraqlar”, “Qarışqalar”, “Mən rəngləri tanıyıram”, “Göydən üç alma düşdü”, “Quşlar, quşlar”, “Torağaylar oxuyur”, “Ballica”, “Çıraq nə-nin nağılları” və s. kitabların müəllifidir. 2002-ci ildə “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülmüşdür.

Əzizə Əhmədova 1932-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. “Xınalı qayalar”, “Yaz qarı”, “Onu çiçəklər sevdi”, “Bu ellərə vurulmuşam”, “O günlərə baxıram”, “Bir ürək sındırmışam”, “Çiçəklərim” kitablarının və uşaqlar üçün yazılmış “Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları” əsərinin müəllifidir. Dünya ədəbiyyatından etdiyi tərcümələri ilə də tanınmışdır. Uzun müddət “Gənclik” nəşriyyatının direktoru vəzifəsində işləmişdir.

Əzizə Əhmədova 2003-cü ildə vəfat etmişdir.

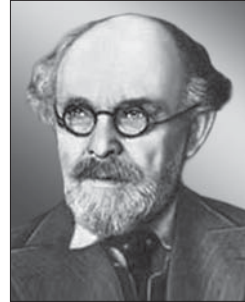
Ələmdar Quluzadə 1952-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdur. Azərbaycan uşaq şeirinin maraqlı nümunələrini yaratmışdır. “Dağların yaddaşı”, “Ömür-gün qabaqdadır”, “Qarabağ oyunu”, “Şəhid şəhər”, “Alay komandiri”, “Qadan alım, Qarabağ” və s. kimi kitabların müəllifidir. Onun şeir və poemaları ilə yanaşı, nağıllarını, pyeslərini də oxucular böyük maraqla qarşılamışlar.

Fuad Tanrıli 1932-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığa “Göyərçin” jurnalında çap olunan “Alma” adlı ilk hekayəsi ilə başlamışdır. Çoxlu sayda uşaq hekayəsi və tamaşaların müəllifidir. “Uçub səni taparam”, “Mənim günəşim”, “Gilavar-2 əməliyyatı”, “Elçinurun üç səyahəti”, “Mənim evim nağıldadır” və s. kitabları nəşr olunmuşdur.

Mixail Prişvin “Saşok”, “Sehrli kürənin arxasında”, “Meşə damcısı”, “Təbiətin təqvimi” və s. xatirələr və nağıllar kitablarının müəllifidir. Onun “Bir qurtum su”, “Meşə həkimi”, “Qartal yuvası”, “Quşların və heyvanların danışığı” kimi hekayələri təsviri əsərlərin gözəl nümunələridir. Bu əsərlərinə görə M.Prişvin “rus təbiətinin nəğməkari” adlandırılırlar.

Boris Polevoy 1908-ci ildə Moskvada anadan olmuşdur. 1946-cı ildə yazdığı hərbi pilot A.P.Meresyevdən bəhs edən “Əsl insan dastanı” romanı geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. “Biz sovet adamlarıyıq” hekayə və oçerklər kitabı, “Qızıl”, “Çılpaq sahilə”, “Həkim Vera” romanları müharibə və dinc quruculuq illərində insanların həyatından bəhs edir.

1981-ci ildə Moskva şəhərində vəfat etmişdir.

BURAXILIŞ MƏLUMATI

ƏDƏBİYYAT 5

Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün

Ədəbiyyat fənni üzrə

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər

Afət Yaqub qızı Süleymanova
Təranə Böyükxan qızı Bağirova
İlhamə İbrahim qızı Muradova

Redaktor

Gülər Mehdiyeva

Bədii və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizaynerlər

Səadət Quluzadə, Firuzə İbrahimova

Rəssamlar

Arif Hüseynov, Azər Dadaşov

Korrektor

Ülkər Hüseynova

Dərsliyə rəy verən təşkilatlar:

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (qrif nömrəsi: 2020-)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 12,6. Fiziki çap vərəqi 13,0. Formatı 70x100¹/₁₆.

Səhifə sayı 208. Şriftin adı və ölçüsü: jurnal qartinuru 10-12.

Ofset kağızı. Ofset çapı. Sifariş . Tiraj . Pulsuz. Bakı–2020.

Əlyazmanın yığma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: _____

Nəşriyyat:

“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149

Çap məhsulunu istehsal edən:

“Aspoliqraf LTD” MMC

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 151

LAYIHƏ

PULSUZ

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacağsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sən kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

LAYİHƏ